

TOOLBOX

Tuinwijken

brat

EcoRes spri
sustainable development research & consulting

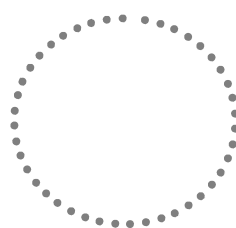
Anne-Sophie Ansenne, Anne Cornet, Delphine Desmet, Sabine François,
Thibault Philippe, Hélène Rillaerts en Mélanie Vesters
van de studiebureaus BRAT en EcoRes
Dienst Facilitator Duurzame Wijken

TOOLBOX uitgewerkt met de steun van Brussel Leefmilieu

Inleiding	1
Energie	23
Biotoop en Water	33
Materialen en Afval	51
Partnerschap en coproductie	63
Aangenaam leefklimat en Levens kwaliteit	75
Gemengdheid	95
Dichtheid en Gedeelde ruimten	107
Mobiliteit	119
Aanpasbaarheid	133

INLEIDING

Groeiende aandacht voor de duurzame stad

Net als veel andere Europese steden, wil Brussel duurzame veranderingen teweeg brengen aan haar stadswefsel. De stad heeft in die zin al verschillende initiatieven genomen, zoals de ontwikkeling of aanpassing van stedenbouwkundige instrumenten.

Ook het aantal acties van het Gewest neemt opmerkelijk toe. Zo begon het kort voor het jaar 2000 met de invoer van premies voor zonnepanelen en isolatie. Vandaag de dag draagt het Gewest bij tot het ontstaan van een cultuur van ecologisch bouwen en energie-efficiëntie, dankzij operaties zoals die van de “voorbeeldgebouwen”.

Ook werd er een Facilitator Dienst Duurzame Wijken in het leven geroepen om de gedane inspanningen op gebouwschaal een meerwaarde te kunnen geven door middel van een reflectie op wijkschaal.

Op deze schaal voerde Brussel intussen met haar “Wijkcontracten” een noemenswaardig stadsrenovatiebeleid, en dat vooral op het vlak van participatie. In 2008 werd de ecologische as van deze programma’s extra kracht bijgezet door ze om te zetten in “Duurzame Wijkcontracten”.

Voor de ontwikkeling van de wijken werden verschillende acties ondernomen: de projectoproep participatieve duurzame wijken, een divers premie- en subsidie-aanbod, hulpmiddelen voor de ontwikkeling van duurzame wijken...

Ten slotte legde het Gewest de ecologische lat op de “passiefstandaard” voor alle nieuwbouw vanaf 1 januari 2015. Sinds enkele jaren mogen er overigens geen overheidsgebouwen meer worden gebouwd die niet aan deze vereiste beantwoorden!

Wat is een duurzame wijk?

De Dienst Facilitator Duurzame Wijken heeft een “Memento voor duurzame wijken” samengesteld. Het is een hulpmiddel voor de ontwikkeling van duurzame wijken, maar omvat ook een “Sustainable Check-Up” waarmee projectdragers en -ontwerpers al van in het prille begin van het project de duurzaamheid ervan kunnen sturen.

Parallel met de uitwerking van deze instrumenten, biedt de Facilitator Dienst Duurzame Wijken ook een begeleiding aan projectdragers en ontwerpers, die hun studies en projecten willen voorleggen. De Facilitator voorziet een transversale kritische lezing wat betreft de duurzaamheidsaspecten van hun voorstellen.

Het “duurzame wijk”-concept verwijst niet naar een autonome wijk. Het concept krijgt pas betekenis indien het zich ontwikkelt in de context van het bestaand stadsweefsel, dat mede hierdoor in zijn geheel “duurzamer” wordt. In die zin zoekt een “duurzame wijk” op een ambitieuze manier aansluiting met een aantal doelstellingen zowel wat betreft de milieukwaliteit binnen de eigen perimeter, als het eigen sociale netwerk en de eigen economische houdbaarheid.

“Een duurzame stad is maar vernieuwend voor zover ze zichzelf kan herscheppen, zichzelf voortdurend kan recyclen zonder braakliggende terreinen en diverse verontreinigingen achter te laten. Het is geen etalage waar we eens een kijkje kunnen gaan nemen. Het is geen stad die zich in de vorm van een olievlek uitbreidt, zoals de liberale stad, of simpelweg door middel van duplicatie, zoals de utopische stad, maar een stad die groeit via rizomen langs ontwikkelingscorridors voorzien van een omvangrijk aanbod aan zwaar openbaar vervoer. Het is een stadsnetwerk met een regelmatige maas dat het eigen hinterland strikt beheert en zo de biodiversiteit, de fossiele energiebronnen en in fine het klimaat tegen hun voornaamste agressor beschermt: een algemene economische en stedelijke ontwikkeling, louter toegespitst op het wegvervoer.” (Alain Cluzet, planoloog, auteur van « Ville libérale, ville durable ? » ed. De l'Aube, 2007. In Urbanisme n°360, mei-juni 2008. Eigen vertaling).

Een “duurzame wijk” ontwerpen en uitwerken is op een andere manier aan stedelijke ontwikkeling willen doen. In het Memento wordt voorgesteld om daartoe twee benaderingen te combineren. De eerste vraagt om een creatieve visie te definiëren (Inleiding), de tweede stelt voor om de duurzaamheid van deze visie na te gaan aan de hand van een aantal vragen (Check-Up).

Het doel van een “duurzame wijk”-project is om de ruimtelijke kwaliteit duurzamer te maken, zowel op het niveau van de stedelijke ruimte als op het niveau van het architectonisch project. Er is immers niets zo betreuenswaardig dan een erg duurzaam maar slecht stedenbouwkundig project... Om voor stedenbouwkundige en architecturale kwaliteit te kunnen zorgen, moeten we ons steeds opnieuw het volgende afvragen: wat is de troef van het project en hoe wordt deze troef ruimtelijk benut? Wat gebeurt er in het project dat nergens anders gebeurt? In welk opzicht is het project buitengewoon te noemen qua natuurlijke site, locatie, bevolking, prestaties, innovatieve aard, enz.? Op welke manier zou het “duurzame wijk”-project een bestaande situatie radicaal kunnen hertekenen?

De Check-Up reikt vervolgens een aantal meer concrete of kwantificeerbare pistes aan om deze wijkvisie van een meer technische bagage te voorzien. Ze werpt zich geenszins op als een stedenbouwkundige “methode”, maar wil enkel middelen aanreiken om actie te ondernemen.

Deze tool reikt enkele analysesleutels aan om de “duurzaamheid” van een “Wijkproject” concreet te evalueren.

Deze analyse is gebaseerd op twee hypothesen:

- * Er bestaat geen uniek model voor de “duurzame stad”: het komt elk Wijkproject toe om een op zijn niveau te implementeren model uit te werken, op maat van zijn behoeften en tegen het tempo van zijn actoren;
- * De gekozen aanpak houdt rekening met de context: het Wijkproject kadert in het ruimere netwerk van de stad en er moet een uitgebreide analyse van de aanpalende zones verricht worden om naar behoren rekening te kunnen houden met de omgeving van het project.

De Check-Up stelt het gebruik van een vragenlijst voor met het oog op een aanpak die trouw blijft aan de specifieke eigenschappen van de betreffende site. Zoals het principe van een checklist, controleert deze tool enkel de concreet geïmplementeerde maatregelen (gebouwen, openbare ruimten, aanplantingen, diensten, enz.). De Check-up is dan ook alleen van nut op voorwaarde dat hij gebruikt wordt in het kader van een globale, coherente en gecontextualiseerde visie van het project. Met andere woorden, hij veronderstelt gebruikers die de voorgestelde bepalingen een zekere betekenis toekennen.

Voor een beter begrip werd de *Check-up* gestructureerd in overeenstemming met de drie pijlers van duurzame ontwikkeling (milieu-bescherming, economische ontwikkeling en sociale ontwikkeling) en werd elk thema zelf ook nog een keer onderverdeeld in 3 aandachtspunten.

milieu- bescherming	sociale ontwikkeling	economische ontwikkeling
Energie	Partnerschappen & Copoductie	Dichtheid & Gedeelde ruimten
Biotopen & water	Aantrekkelijkheid & Levenskwaliteit	Ecomobiliteit
Materialen & afvalbeheer	Sociale en functionele mix	Aanpassingsvermogen

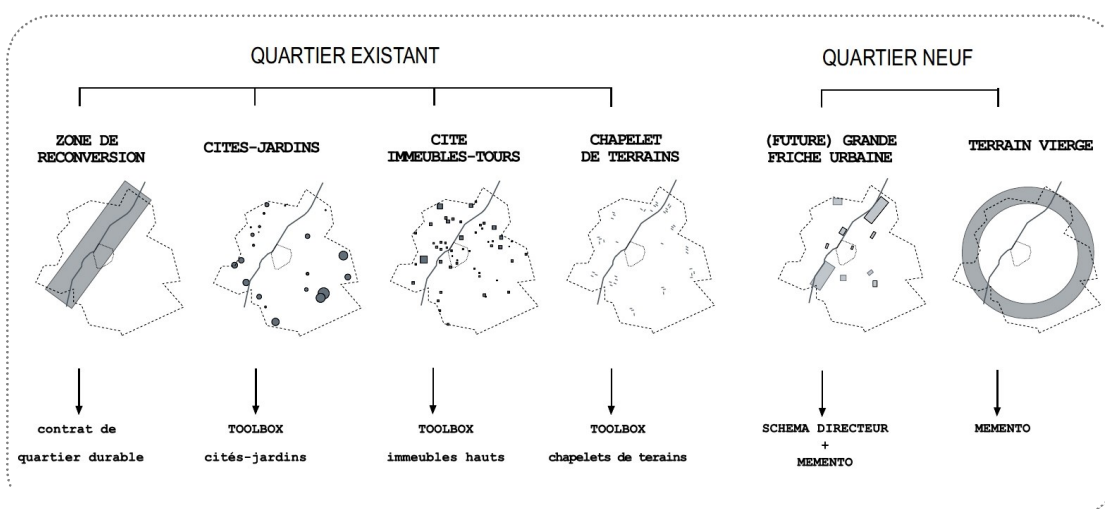
Er werd onderzoek verricht naar eventuele sites waar duurzame wijken kunnen worden ontwikkeld en naar de instrumenten die daar eventueel voor nodig zijn. Als mogelijke kansen voor de ontwikkeling van duurzame wijken kwamen verschillende typologieën naar voor. Er werden vijf ontwikkelingsscenario's geïdentificeerd, namelijk:

- de reconversiezones (dichtbebouwde wijk die wordt hernieuwd),
- de tuinwijken,
- de grote woningcomplexen
- de grote braakliggende terreinen in de stad (bijvoorbeeld voormalige spoorwegsites), en
- de ongebruikte terreinen. Dit laatste scenario is onderverdeeld in twee delen: de ongebruikte terreinen en de terreinsnoeren.

Deze scenario's zijn zowel van toepassing op het bestaande stadsweefsel als op de grondreserves van het Gewest. In eenzelfde wijk kunnen verschillende scenario's worden ontwikkeld. De combinatie ervan kan interessante synergiën creëren.

Sommige scenario's worden al gestaafd door planningsinstrumenten op gewestelijk niveau: dat is het geval voor de reconversiezones via de duurzame wijkcontracten en de grote braakliggende terreinen in de stad via de richtschema's of de bijzondere bestemmingsplannen. Voor de onbebouwde terreinen is er nu het Memento.

De studie bracht echter ook drie "weestypologieën" aan het licht: voor de tuinwijken, de grote woningcomplexen en de terreinsnoeren heeft het Gewest immers nog geen specifieke instrumenten uitgewerkt. Om deze leemte minstens voor een deel op te vullen, ontwikkelde de facilitator de "Toolbox": de eerste werd gewijd aan de specifieke typologie van de hoogbouw, de tweede aan de terreinsnoeren. Deze buigt zich over de bijzondere typologie van de tuinwijken.

Ontstaan van een stedenbouwkundig concept

Het concept “tuinwijk” ontstaat in 1898 met de publicatie van het boek *“Tomorrow - A Peaceful Path to Real Reform”* van de Britse stedenbouwkundige Ebenezer Howard. In de grote steden die volop in industriële en demografische ontwikkeling zijn, moeten de tuinwijken – ontworpen als autonome wijken aan de rand van de steden – nieuwe sociale en stedenbouwkundige oplossingen aanreiken:

“Een tuinwijk is een stad die is ontworpen om gezond te leven en te werken. Ze moet net groot genoeg zijn om een volledig sociaal leven mogelijk te maken, maar niets meer dan dat. Ze moet worden omringd door platteland, alle terreinen moeten publieke eigendom zijn of de politiek moet garant staan voor hun behoud”.

In het model dat werd uitgewerkt door Howard, bestaat het doel erin rond grote agglomeraties een gordel van onafhankelijke tuinwijken te creëren die de voordelen genieten van zowel het platteland als de stad. De tuinwijk kan autonoom functioneren dankzij coöperaties die in de behoeften van de wijk voorzien op het vlak van landbouw, industrie, voorzieningen, enz. Om in deze configuratie een optimaal evenwicht te bereiken, wordt het aantal inwoners beperkt tot 30 000 personen.

Een dergelijk stedenbouwkundig model opent de weg naar schaaieconomieën. Ze kunnen ook vrij snel worden gebouwd. Verschillende woningen worden vaak op eenzelfde plan gebaseerd, de arbeidskrachten worden lokaal aangetrokken en er worden lokale bouwmaterialen gebruikt. Eind 19de eeuw worden er heel wat tuinwijken gebouwd in Engeland. De eerste ontstaat in Letchworth, de tweede – die zich op de eerste inspireert – is Welwyn Garden City. Als antwoord op de steeds terugkerende problemen van die tijd, wordt de tuinwijk geacht de perfecte symbiose te bieden tussen stad en platteland, en een snel antwoord op de uitdagingen op hygiëne- en sociaal vlak en op de woningbehoeften. Andere Europese landen volgen het Britse voorbeeld, eerst Nederland en later ook Frankrijk

En bij ons, in die tijd?

In België dateren de meeste tuinwijken van na de Eerste Wereldoorlog: het Engelse model wordt aangepast in die zin dat de tuinwijken geen autonome entiteiten vormen, maar eerder woonwijken aan de rand van de dichte stad. Het is dus niet de bedoeling om, net als in Engeland, nieuwe landelijke stadjes te creëren, maar eerder monofunctionele woonwijken.

In die tijd rijzen de tuinwijken massaal uit de grond om te beantwoorden aan de nijpende behoefte aan nieuwe woningen. Ze worden vooral in de tweede kroon

¹ « The significance of Welwyn Garden City », The Architectural Review, Vol LXI Londres, 1927

geplaatst, op minder bebouwde terreinen aan de rand van de stad. De coöperaties, de bouwheren van deze tuinsteden, investeren erin om de arbeiders een zekere levenskwaliteit te bieden in een “gezonde” omgeving en woning en te verhelpen aan de hygiëneproblemen van die tijd. In totaal worden er in het Gewest een twintigtal tuinsteden gebouwd, goed voor bijna 7 700 woningen.

Heel wat grote architecten en stedenbouwkundigen scharen zich achter de bouw van de tuinsteden: gezien hun omvang zijn de werven een uitgelezen terrein voor zowel bouwkundige als sociale experimenten. De kleine plattelandshuisjes die de tuinsteden typeren, krijgen een neo-landelijke stijl zoals in Le Logis-Floréal in Watermaal-Bosvoorde (stedenbouwkundige L. Van der Swaelmen en architect J-J. Eggericx) of een modernistische stijl zoals in Klein-Rusland in Zelzate (architect Huib Hoste), of de “Cité-Moderne” in Sint-Agatha-Berchem (architect Victor Bourgeois).

Het vooropgestelde model is voor die tijd bijzonder comfortabel. De eengezinswoningen bestaan uit een woonkamer op het gelijkvloers en verschillende slaapkamers op de verdieping. Dankzij de drie slaapkamers kunnen de ouders, de meisjes en de jongens apart slapen, wat voor die tijd vrij nieuw is. Elk huis heeft ook een tuin. Verschillende typologieën van verschillende eengezinswoningen vormen meestal een coherent geheel in de wijk, soms aangevuld door een of meerdere appartementsgebouwen.

In de wijk worden een aantal collectieve voorzieningen ingeplant zoals wasplaatsen, bad-douchekamers, vergaderzalen, feestzalen, collectieve boomgaarden. Voorzieningen zoals scholen en crèches worden eveneens al geïntegreerd van bij het ontwerp van het stedenbouwkundige plan. Het centrum of de ingang van de tuinsteden kunnen worden gemarkeerd door grotere gebouwen of uitgestrekte openbare ruimten.

In het totaalplan geven de articulatie van de wegen en de bebouwde ruimten en de declinatie van de buitenruimten volgens een zeer precieze hiërarchie van groene ruimten, collectieve en private ruimten die zijn verbonden door een netwerk van steegjes, hagen en bomen, deze gehelen een hoogwaardige landschappelijke dimensie.

Na de eerste woningbouwfasen van de jaren twintig, worden sommige tuinsteden in de jaren 40 en 50 uitgebreid. Verschillende factoren waaronder het gebrek aan financiering, de angst voor “rode buitenwijken” en de versterking van het modernistische denken van de CIAM vanaf begin jaren 30, luiden echter het einde in van de sociale woningbouw volgens dit model.

De tuinvijken voldoen niet langer aan onze moderne criteria op het vlak van hygiëne en comfort... Niet alleen houden ze beperkingen in op het vlak van oppervlakte, energieprestatie, sanitaire infrastructuur (volgens het oorspronkelijke ontwerp hebben de huizen doorgaans geen badkamer of binnentoilet), ze zijn vaak ook slecht verbonden met het stadscentrum of de activiteitskernen en kunnen dus een plek worden van sociale segregatie ... Vanwege hun erfgoedwaarde, ligt de aanpassing aan de huidige normen van de sociale woningbouw bovendien niet voor de hand.

Uitgaande van deze vaststellingen, is het de uitdaging om ze in te passen in het nieuwe verhaal van de duurzame stad, in een visie op stedelijke systemen die verder gaat dan de eenvoudige instandhouding van een hoogwaardig erfgoed en de ecologische en billijke voorwaarden voor “duurzaamheid” oplegt.

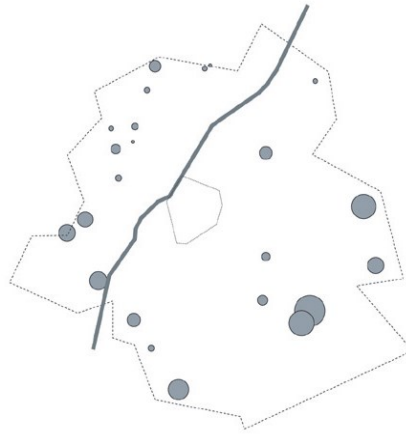
De tuinvijken zijn vanwege hun typologie en hun staat van bewaring broeihaarden voor duurzame wijken. In die zin zijn verschillende actiehefbomen mogelijk omdat ze heel wat potentieel inhouden:

- een typologie ontworpen op schaal van de wijk;
- een hoogwaardig architecturaal en stedenbouwkundig erfgoed;
- een uitgesproken identiteit, versterkt door een gezamenlijke geschiedenis en verbondenheid van de bewoners;
- de nood aan renovatie en uitbreiding van het bouwerfgoed;
- bepaalde mogelijkheden voor de verdichting van de bebouwing;
- een sterke aanwezigheid van groen en een hoge kwaliteit van de groene ruimten;
- de aanwezigheid van gedeelde infrastructuur en voorzieningen;
- een sterke vertegenwoordiging van de overheidssector onder de eigenaars.

Om de ontwikkeling van de tuinvijken in die zin te oriënteren, moet bijzondere aandacht worden besteed aan de onmiskenbare zwakke punten in de eigenschappen van deze typologie, namelijk:

- de lage energieprestatie van de gebouwen;
- de beperkte functionele gemengdheid;
- de organisatie van het vervoersysteem en de mogelijkheden voor het openbaar vervoer;
- de veelheid van de aanwezige spelers.

Er rijzen dus heel wat vragen over de toekomst van de tuinwijken op het Brusselse grondgebied. Sommige denkpistes moeten verder worden onderzocht om na te gaan hoe de nodige interventies in dit erfgoed ertoe kunnen bijdragen dat het bestaande stadsweefsel wordt omgezet in een duurzame stad van de toekomst.

Lokalisatie van de
tuinwijken in Brussel

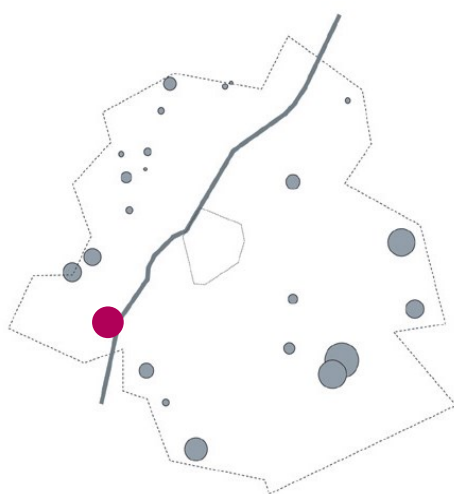
CONCRETE CASUS

Instrument op basis van een concrete casus: de tuinwijk “Het Rad”

Voor de realisatie van een toolbox die gericht is op deze typologie, besloten we de algemene kwestie van de reconversie van deze wijken te benaderen aan de hand van een concreet voorbeeld. Vervolgens kunnen we via deze oefening specifieke oplossingen identificeren voor de Brusselse tuinwijken in het algemeen.

De confrontatie met de realiteit van een tuinwijk laat ons toe om de vragen die er rond rijzen aandachtiger te bekijken en de antwoorden te identificeren die worden aangereikt door het concept van de duurzame wijken. De Anderlechtse tuinwijk Het Rad werd weerhouden als studiecasse: verschillende spelers (Anderlechtse Haard, gemeente, Beliris, de bewoners ...) hanteren er benaderingen die zowel gericht zijn op het bouwkundig erfgoed als op de onbebouwde ruimten, en getuigen van een bijzonder rijke dynamiek voor een benadering zoals die van ons. Dit voorbeeld illustreert heel concreet hoe een aantal bijzonderheden van de tuinwijken niet meer stroken met de verwachtingen en de projecten die er vorm krijgen.

Lokalisatie van de tuinwijk “Het Rad”

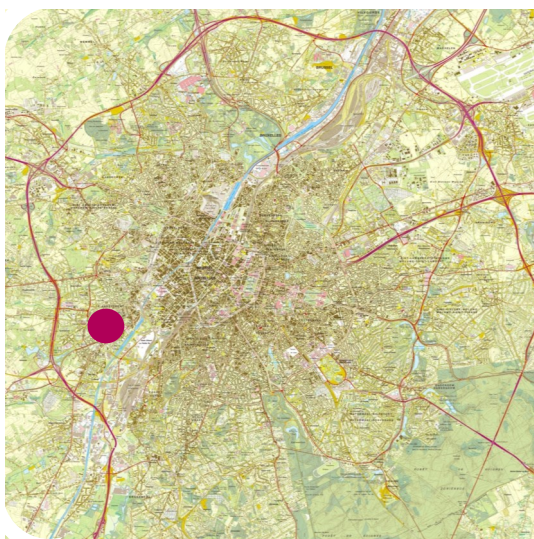

Ligging van de wijk: Het Rad in zijn omgeving

De tuinwijk Het Rad is gelegen in het westen van het Gewest, op het grondgebied van de gemeente Anderlecht. Ze strekt zich uit over iets minder dan 19 hectare en wordt in het zuiden begrensd door de Lijstersstraat, in het oosten door de Duivenmelkersstraat, in het westen door de Bergensesteenweg en in het noorden door de Wolvenstraat.

Lokalisatie van de tuinwijk “Het Rad”

Fragment van de NGI-kaart

Langs de tuinwijk loopt ook het kanaal (ter hoogte van de sluis van Anderlecht). Verder wordt ze doorkruist door lijn 50 van de NMBS (Brussel-Gent) en ligt ze in de onmiddellijke buurt van de Ring (ter hoogte van afrit 15a Lennik). Het metrostation Het Rad is gelegen op de Bergensesteenweg, aan de rand van de tuinwijk.

In de omliggende wijken treffen we verschillende aantrekkingspolen aan: de COOVI-campus, het Vijverpark, het industriegebied tussen de spoorweg en het kanaal (langs de Industrielaan), de handelszaken van de Bergensesteenweg, het kanaal, de grote ketens in de buurt van de Ring (Ikea, Cora, Brico...) en, iets verderop, het Constant Vanden Stock-stadion.

Verder wordt de tuinwijk afgezoomd door het Duivenmelkerspark, de gemeenschappelijke moestuintjes en het Radplein met de Sint-Jozefkerk. Die verkeren allemaal in een goede algemene staat en worden gewaardeerd door de buurtbewoners.

Wat de link met deze omliggende wijken betreft, dient opgemerkt dat de typologie van de tuinwijk een sterk identiteitsgevoel creëert en een eigen werkingswijze, geheel volgens de verwachtingen van de bewoners. Deze troef kan echter ook een zwak punt zijn in die zin dat ze een introversie creëert, dus een breuk ten aanzien van de omliggende wijken.

Lokalisatie van de tuinwijk "Het Rad"

Dienstregeling van het openbaar vervoer (IGEAT) en fragment van het Bodembestemmingsplan

Op initiatief van de Anderlechtse Haard werd in 1907 besloten tot de bouw van de tuinwijk, maar de werken gaan pas echt van start na de oorlog, in 1920. Het Rad is een van de eerste tuinwijken van Brussel en de werf, onder leiding van Jean-Jules EGGERICX (architect) en Louis VAN DER SWAELMEN (stedenbouwkundige) biedt tal van mogelijkheden om te experimenteren met nieuwe technieken en materialen. Wat opvalt is dat de structuur van het perceelpatroon varieert van het ene huizenblok tot het andere (zie illustratie). De laatste van de 688 eengezinswoningen voor arbeiders worden pas in 1932 voltooid.

Fragment van het perceelplan: smalle percelen in een strakke orthogonale structuur (1), bredere percelen met verschillende oppervlakten (2) en structuur van percelen rond een complexer systeem, rond een centraal perceel (3).

Het geheel is samengesteld uit een zestigtal verschillende modellen van huizen. Alle huizen zijn uitgerust met een woonkamer, een wasplaats, twee kleine achterkamertjes, drie slaapkamers, een zolder en een tuintje van 50 vierkante meter. De comfort- en ruimtevoorwaarden voor de vaak grote gezinnen waren destijds zeer behoorlijk, maar lijken ons vandaag ontoereikend. De woningen voldoen niet langer aan de bewoonbaarheidsnormen van onze huidige wetgeving.

De wijk bestaat uit kleine rijhuisjes of halfopen bebouwing met doorgaans drie verdiepingen, waaronder één bewoonbare verdieping onder het dak. Ze zijn meestal achter de rooilijn geplaatst, waardoor er een zone kan worden ingericht als voortuin.

Gevarieerde typologie
van de huizen

Tuinwijk "Het Rad"

De inplanting van de bebouwde ruimten, in combinatie met het wegennet, creëert een veelheid aan openbare ruimten, pleintjes, semi-openbare ruimten, landschappelijke perspectieven... De veelzijdigheid van deze compositie kan worden gemeten aan de hand van de verschillende uitstralingen in de wijk en draagt bij tot het zeer uitgesproken residentiële karakter van Het Rad.

De tuinwijk strekt zich uit rond een grote gemeenschappelijke groene ruimte, het Lustplein, dat een zeer bijzondere “dorpssfeer” uitstraalt: de grootte van het plein, de geringe breedte van de omringende straten, de gevels van de eengezinswoningen die rechtstreeks op de stoepen uitgeven, het petanqueterrein en de overvloedige schaduw van de plataanbomen aan de rand van het plein ...

Lange tijd was het plein een belangrijke ontmoetings- en animatieruimte in de wijk. Niettegenstaande een centrale ligging en de nabijheid van de school, de kerk en de bushaltes, wordt het Lustplein tegenwoordig weinig gebruikt. De wijkbewoners zijn van mening dat dit te maken heeft met de aftakeling van de speelruimte en met het onveiligheidsgevoel dat men krijgt bij aanblik van de talrijke leegstaande en dichtgemetselde huizen die er rond staan².

Lustplein

In het hart van Het Rad ligt ook het Minister Wautersplein dat door de bewoners wordt beschouwd als een ware publieke ontmoetingsruimte en een ruimtelijk oriëntatiepunt. Net als bij het Lustplein, neemt ook de onverschilligheid tegenover dit plein toe vanwege het slechte onderhoud en de ongeschiktheid van de voorzieningen ten opzichte van de gebruikers. De huidige herinrichtingswerken, die worden uitgevoerd in akkoord met de wijkbewoners, zullen onmiskenbaar bijdragen aan de verbetering van deze situatie.

In de wijk werd een netwerk van secundaire wegen, bestaande uit steegjes, ingericht volgens de stedenbouwkundige principes van de tuinwijken. Ondanks hun meerwaarde die ook wordt erkend door de wijkbewoners, worden de steegjes momenteel weinig gebruikt.

Steegjes en secundaire wegen

² Groen Plan, Wijk « Het Rad » – Anderlecht, mei 2012

De wijk is hoofdzakelijk monofunctioneel. Toch zijn er ook twee scholen gevestigd: een kleuterschool op het Lustplein en een lagere school in de onmiddellijke buurt van het Minister Wautersplein. Verder zijn er in de wijk een rusthuis, een kleine kruidenierswinkel en een crèche. Ten slotte zijn in de wijk verschillende sociale verenigingen actief (MDE Les enfants de la roue/La Roue, Uzine, Sesame...)

Kruidenierswinkel en
gemeenteschool

Sociaaleconomisch profiel

Volgens de beschikbare statistieken, telde de tuinwijk 2005 inwoners in het jaar 2006 en bedroeg de gemiddelde gezinsgrootte 2,75 personen, d.w.z. veel hoger dan het Brusselse gemiddelde (2,06). We zien een grote vertegenwoordiging van zeer jonge kinderen en een vrij grote verhouding 65-plussers. Ook zijn er iets meer dan 20% buitenlanders (minder dan het gemiddelde van 28% in het BHG).

De wijk telt 269 sociale woningen (cijfers van 2006). Er dient opgemerkt dat een overgrote meerderheid van de huurders van de Anderlechtse Haard in een kwetsbare sociaaleconomische situatie verkeren.

Mobiliteit

Omdat de wijk in de eerste plaats een woonwijk is, is het coherent om de snelheid van de auto's te beperken: geleidelijk aan zal zone 30 worden ingevoerd in de hele wijk. Het Gemeentelijk Mobiliteitsplan van Anderlecht voorziet ook de invoering van eenrichtingsverkeer in de hele wijk Het Rad.

Op het vlak van openbaar vervoer geniet de tuinwijk de nabijheid van een metrostation dat haar rechtstreeks verbindt met het stadscentrum: het traject naar het De Brouckèreplein duurt amper een tiental minuten. Met bus 75 kunnen de bewoners van Het Rad zich verplaatsen binnen hun gemeente. Bussen van De Lijn verbinden de wijk ook met Vlaanderen enerzijds en met het Zuidstation anderzijds. De verbreding van de spoorlijn 50 A (Brussel-Gent) tot vier sporen en de toekomstige inwijding van een GEN-station ten slotte zullen de verbinding van de wijk met het centrum of de omliggende wijken en steden nog verbeteren.

De wijk heeft overigens ook met het omliggende fietspadennet een goede verbinding: langs het noorden van de wijk loopt een gemeentelijk fietspad tussen het kanaal en het Vijverpark. De Groene Wandeling loopt langs de westelijke kanaaloever van zuid naar noord, tot aan de sluis van Anderlecht. De uitbreiding van de Gewestelijke Fiets Routes (GFR) zal tegen eind 2014 het fietsen naar het centrum vergemakkelijken. Deze GFR zullen worden verbonden met het fietspaddenet van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Groene Wandeling

Vaststellingen aangaande de bebouwing en het beheer ervan

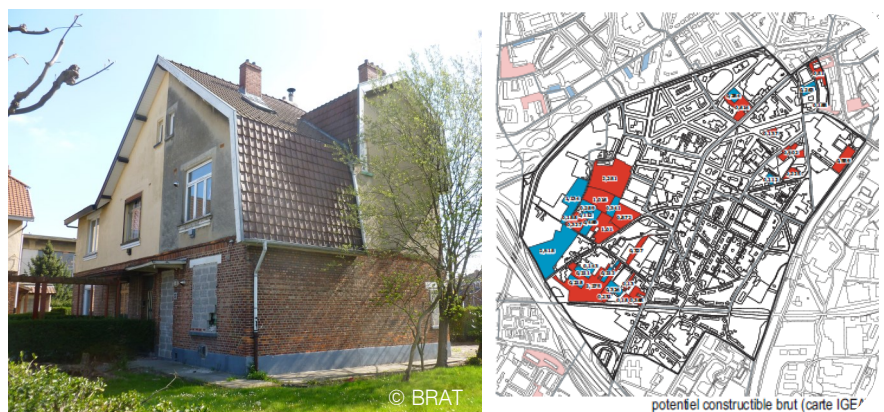
De Anderlechtse Haard was oorspronkelijk eigenaar van alle gebouwen. Later werd ongeveer de helft van de huizen verkocht aan privé-eigenaars. De bewoners die de kans kregen om de arbeidershuisjes te kopen, slaagden er echter niet altijd in om ze te onderhouden en aan te passen aan de huidige vereisten. Bovendien strookten de doorgevoerde verbouwingen niet altijd met het karakter van de wijk. Daarom werden er renovatie- en sensibiliseringsacties opgezet ten aanzien van de privé-eigenaars.

Ook de Anderlechtse Haard kon haar vastgoedpark niet altijd onderhouden en moderniseren. Sommige huizen hebben nog altijd hun originele uitrustingen: 21% van de woningen heeft geen badkamer, verwarming met convector of op steenkool, zeer beperkte elektriciteit ... Heel wat huizen staan dan ook leeg in afwachting van renovatie en aanpassing aan de meest elementaire normen.

In 2010 voltooide de Anderlechtse Haard de renovatie van 40 woningen van tuinwijk Het Rad en startte ze de renovatie van nog eens 40 huizen.

Bouwen potentieel

Dichtgemetselde woning in afwachting van renovatie (IGEAT)

WORKSHOP

Voor de studies van Het Rad ging het vooral om spelers die betrokken zijn bij de potentiële ontwikkeling van de tuinderijk, namelijk vertegenwoordigers van de gemeente Anderlecht, de Anderlechtse Haard, de directie stadsvernieuwing (BROH), experts in duurzame ontwikkeling, de BGHM, Leefmilieu Brussel, BELIRIS, andere SVK's die met gelijkaardige problemen worden geconfronteerd, burgers die betrokken zijn bij de wijkprojecten, ontwerpers die voor Het Rad renovatiewerken en gelijkaardige inrichtingen hebben uitgestippeld...

bezinning, maar genoot ook de ervaring van de verschillende aanwezige spelers om de instrumenten te verbeteren.

De tweede interventie was gericht op “Het Rad”. De tuinwijk werd weer in haar context geplaatst door de bijzonderheden van haar typologie op stedenbouwkundig vlak en de huidige situatie en de lopende projecten in de wijk te benadrukken.

Tijdens een eerste workshop werd nagegaan in hoeverre het model van de tuinwijk een potentieel biedt voor de creatie van een duurzame wijk enerzijds en in hoeverre het de creatie van duurzame wijken afremt anderzijds.

De intrinsieke elementen van de tuinwijk die de evolutie ervan tot een duurzame wijk vergemakkelijken of hinderen, werden onderzocht. De deelnemers werden ingedeeld in groepjes van drie tot vijf personen met verschillende profielen. Elke groepsbezinning werd samengevat en opgetekend.

Workshop

Vervolgens werden tafel per tafel de standpunten van de groep ingezameld, besproken en ondergebracht in de verschillende thema's van het memento, volgens een mappingprincipe dat de mogelijkheden en de mogelijke valstrikken die tijdens deze benadering aan het licht kwamen identificeerde. Zo kwamen er een aantal fundamentele vragen aan het licht.

Mapping

Tijdens een nieuwe werksessie werden de deelnemers opnieuw verdeeld in drie themagroepen die zich bogen over de eerder geïdentificeerde kwesties, volgens de belangstelling van de groepen voor de ene of andere problematiek.

Elk groep kon grondig nadenken over de mogelijkheden en concrete verbeteringen, maar ook pistes zoeken om de valstrikken die de evolutie van de tuinvijken in het gedrang brengen op te sporen en te omzeilen. Deze elementen hebben te maken met de interventiemethodologie, de fysieke realisaties, enz.

Themagroepen

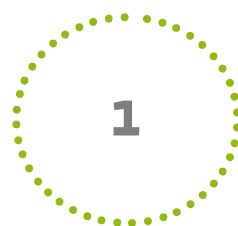

Tijdens de laatste fase van de workshop werden de bezinningen van alle groepen voorgesteld en werd een globale discussie gestart over de aangehaalde kwesties en de beoogde oplossingen. Uit deze sessie konden pistes worden afgeleid, een aantal actiehefbomen worden geïdentificeerd en ideeën worden voorgesteld om de mogelijke herinrichtingen van de wijk te oriënteren.

Voorstelling van de
kwesties en beoogde
oplossingen

De opmerkingen, vragen en lessen die tijdens deze workshop werden geformuleerd werden opgenomen in de bezinning voor de uitwerking van de hierna volgende analyse.

ENERGIE

Les cités-jardins présentent une typologie particulière de constructions sur lesquelles il n'est pas aisé d'intervenir tant en raison de leurs caractéristiques constructives ou patrimoniales que de leur appartenance au parc de logements sociaux bruxellois.

Des travaux de rénovation sont cependant nécessaires pour améliorer les qualités résidentielles des logements et, par là même, pérenniser leur existence.

De ervaringsterugkeer heeft de globale ervaring mbt de tuinvijken in Brussel gevoed, om de kwaliteit van het aanbod te verbeteren en het aan de vraag aan te passen.

Nog vandaag worden daar werken uitgevoerd zodat de huizen voldoen aan de huidige comfortnormen. Maar de woningen zijn weinig flexibel en de weinig soepele plannen laten slechts kleine veranderingen toe zonder de architectuur van deze gehelen te vervormen. De eerste conceptie belemmert de toekomstige verbouwingen en de verschillende levensstijlen.

De tuinvijken hebben enkele bijzonderheden gemeen. Ze zijn meestal samengesteld uit woningen :

- van beperkte oppervlakte;
- die vanwege hun bijzondere architectuur dezelfde stijl en totaalcoherentie hebben;
- waarvan de warmte-isolatie zo middelmatig is dat de huidige energienormen lang niet worden gerespecteerd.
- waarvan de inplanting niet van die aard is dat de inval van daglicht of de natuurlijke ventilatie geoptimaliseerd worden, zoals in de wijken met bioklimatische architectuur.

De naleving van de normen zou op zich geen al te groot probleem zijn als deze woningen niet zouden behoren tot het Brusselse sociale woningpark. De energiefactuur wordt immers te zwaar voor de bewoners. Daarom moeten de energieprestaties van de woningen worden verbeterd en zouden de gezinnen hun persoonlijke verbruik moeten verminderen. In verschillende Brusselse wijken werden in die zin al initiatieven genomen.

Tussen 2008 en 2010 startte de Anderlechtse Haard de renovatie van 40 eengezinswoningen met buitenaanleg in de wijken Het Rad en Goede Lucht. Het project omvatte een grondige renovatie van de twee woningtypes, zonder het buitenaanzicht of volume te wijzigen.

Deze werken maakten het mogelijk om :

- de buitenschil van de woningen beter te isoleren met behoud van de gevelmaterialen (de typische gevarieerde materialen van die tijd);
- dubbele beglazing te plaatsen in de bestaande kozijnen of indien nodig identieke kozijnen met dubbele beglazing na te bouwen.

Het resultaat is dat de bewoners hun energieverbruik kunnen verminderen dankzij een rationeler energieverbruik. Voor elke eenheid kan ook de CO₂-emissie worden verlaagd, een beter comfort worden gegarandeerd in zomer en winter en de luchtkwaliteit worden verbeterd.

Parallel met deze interventies werden de woningen ook aangepast aan de huidige brandnormen.

Aanvankelijk was het de ambitie om de volgende werken uit te voeren:

- installatie van dubbele-fluxventilatiesystemen;
- plaatsing van micro-warmtekrachtkoppelingssystemen per huizenblok;
- installatie van regenwateropvangsystemen.

Helaas konden deze werken om budgettaire redenen niet worden uitgevoerd .

MOGELIJK- HEDEN

Renovatie

De compactheid van de woningen en de schikking in blokken (gesloten of halfopen bebouwing) zijn de belangrijkste energietroeven van de typische architectuur van de tuinvijken. Vanwege de beperkte binnenruimte van de woningen, kunnen ze moeilijk van binnenuit worden geïsoleerd. De bijzondere en soms zeer uitgewerkte bouwstijl bemoeilijken echter elke interventie van buitenaf, net als overigens de erfgoedbeperkingen.

Er wordt heel wat onderzoek verricht om geschikte oplossingen te vinden en te trachten een afdoend energieprestatieniveau te bereiken zonder de bouwstijl te ontaarden. Tot op heden werd geen enkele absolute oplossing gevonden die geschikt is voor de tuinvijken.

Erfgoed- en meer- voudige architectuur

Tuinvijk "Het Rad"

De architectuur van de tuinvijken biedt verschillende isolatiemogelijkheden naargelang het gaat om een voor-, zij- of achtergevel. De gevels die zichtbaar zijn vanaf de openbare ruimte vormen het gezicht van de wijk en lenen zich dus niet voor interventies die hun uitzicht zouden veranderen. Ook met de gevelbekleding moet rekening worden gehouden: om erfgoedredenen bieden bepleisterde gevels soepeler interventiemogelijkheden dan gevels in baksteen die zichtbaar moet blijven.

Deze mogelijkheden moeten geval per geval grondig worden onderzocht om na te gaan of dit type soms partiële interventies het globale warmteverlies efficiënt kan verminderen.

Voor tuinvijken waarvan de eigendomsstructuur de veelvuldige aanwezigheid van overheidseigenaars impliceert, is het raadzaam de interventies systematisch uit te voeren. Omdat de huizen in de tuinvijken allemaal in dezelfde stijl zijn maar niet altijd identiek, moet een precieze typologie van de verschillende bouwstijlen worden opgesteld om de werken optimaal te laten verlopen. De aanwezigheid van een

gezamenlijke bouwheer kan de relaties tussen de architecten, de aannemer en de huurders verbeteren.

Heel wat werken kunnen worden uitgevoerd zonder dat de huurders moeten verhuizen. De huurders moeten echter nauwkeurig worden geïnformeerd over de werken, wie de werf niet kan vrijmaken moet daarbij hulp krijgen, enz. De bouwheer is dus een essentiële factor om de renovatie van dit erfgoed te vergemakkelijken.

Toen in de tuinwijk Le Logis de daken werden geïsoleerd van meer dan 340 woningen, trad de bouwheer op als facilitator tussen de huurders en de architecten: eerst werd de huurders uitgelegd wat de werken inhielden en wat voordelen en beperkingen waren. Ze konden daarbij hun wensen kenbaar maken aangaande bepaalde aspecten van de werken (waaronder de afwerking).

De bouwheer vervult ook een belangrijke rol tijdens de werken: voor de goede uitvoering van de werken moesten immers alle zolders bereikbaar zijn en de sociale dienst hielp de mensen om hun zolders leeg te maken. Het betrof een grootschalig werk dat moest gebeuren volgens de termijnen van de werken.

Als het onderzoek van de typewoningen van de wijk een interessante oplossing oplevert, moeten de privé-eigenaars in de wijk worden opgeroepen om de acties te coördineren en schaaieconomieën mogelijk te maken zonder het totaalbeeld van de tuinwijk te veranderen. De acties en het onderzoek van de publieke operatoren zouden dan kunnen worden benut door de privé-eigenaars. Zelfs als de privé-eigenaars beslissen om de werken niet uit te voeren, is het belangrijk dat ze worden geïnformeerd over het type uitgevoerde werken, het type gebruikte materialen om de relatie met de architecten en aannemers te bevorderen.

Een dergelijke maatregel werd genomen in de tuinwijk Terdelt, in samenspraak met de bewoners.

Een voorbeeld op grotere schaal, was dat van de aankoopgroepering voor isolatiewerken van de stad Namen: de bewoners van de gemeente werden voorgesteld om deel te nemen aan een groepsaankoop om de prijs van de isolatiewerken te verlagen.

3

Verbruik

Zoals overall is de verlaging van de energiefactuur enkel mogelijk als de bewoners hun persoonlijke verbruik verminderen. In het bijzondere geval van de tuinvijken, is de wijkgeest die de typologie induceert door de contacten tussen de mensen te vergemakkelijken en het gevoel van saamenhorigheid te vergroten, een belangrijke troef. Deze wijkgeest biedt een mogelijkheid om de gebruikers te sensibiliseren, groepsaankopen van geschikte materialen te organiseren, enz.

Om in de kleine woningen van de tuinvijken geen ruimte te verliezen die nodig is voor de technische installaties, is het wenselijk om een gemeenschappelijke verwarmingsketel te voorzien in sommige stegen. Een dergelijke installatie regelt de verwarming eenheid per eenheid en geeft een direct beeld van het persoonlijke verbruik. Een gemeenschappelijke ketel per huizenblok bespaart bovendien niet alleen ruimte in de woningen, maar maakt het ook mogelijk om:

- de investeringen in materiaal te drukken;
- de onderhoudsoperaties voor de beheerder te vergemakkelijken en te beperken;
- voor alle bewoners het beste materiaal te gebruiken.

Er kunnen ook acties worden ondernomen om het energieverbruik te verlagen in de openbare ruimten. Voor de typologie van de tuinvijken stelt deze kwestie zich op een bijzondere manier vanwege de structurering van de onbebouwde ruimten rond verschillende netten: een openbaar net op de wegen, uiteraard, maar ook een semi-openbaar netwerk op de binnenterreinen van huizenblokken die worden doorkruist door steegjes.

Om de kost te beperken en toe te zien op het comfort van de fauna, moet de verlichting zoveel mogelijk worden beperkt, zonder dat er echter een onveiligheidsgevoel heerst in deze semi-openbare ruimten (zie hoofdstukken Biodiversiteit en Aangenaam leefklimaat).

Er moet dus worden gezocht naar oplossingen die stroken met de specifieke configuratie van de steegjes. Dat kan door:

- gebruik te maken van led-verlichting die minder energie verbruikt;
- de verlichtingstoestellen zo te plaatsen en te oriënteren dat het hemelgewelf niet wordt verlicht;
- een verlichtingsspectrum te kiezen dat de impact op de fauna tot een minimum beperkt;
- bewegingsdetectoren te plaatsen die het verlichtingsniveau verhogen zodra er iemand passeert...

Productie

Vanwege hun typologie bieden de tuinvijken mogelijkheden voor het creëren van energienetten. Energieproductie met de middelen van de wijk zou enigszins deze energierenovatie compenseren die wordt beperkt door de erfgoedvereisten. Bij de

realisatie van een dergelijke energieproductie door een overheidsinstelling moet wel de juridische uitvoerbaarheid worden onderzocht, want vandaag mag de elektriciteitsproductie noch worden doorverkocht aan de bewoners, noch opnieuw in het net worden gebracht.

Toch zijn er enkele pistes die kunnen worden onderzocht: het project zou kunnen worden gedragen door de bewoners wanneer ze eigenaar zijn, er zou een coöperatie kunnen worden opgericht ...

Ook moet worden nagegaan of op de binnenterreinen van huizenblokken of in de stegennetwerken kleine warmtekrachtkoppelingssystemen kunnen worden geïntegreerd. Die bieden immers een beter rendement dan eenvoudige ketels en garanderen een lagere CO₂-emissie. Bovendien worden voor dergelijke installaties subsidies toegekend.

De mogelijkheid om zonnepanelen te plaatsen wordt uiteraard beperkt door de erfgoedeigenschappen van de tuinvijken. Zonnepanelen zouden ideaal:

- onzichtbaar moeten zijn vanaf de openbare ruimte,
- aan de achtergevels moeten worden geplaatst,
- worden geplaatst op platte daken of op de daken van naburige bedrijven, zoals is voorzien in de buurt van het GWL-terrein in Amsterdam.

In de buurt van het GWL-terrein, een nieuwe project is fotovoltaïsche panelen op het dak van een nabijgelegen bedrijf plaatsen om het platte dak te rentabiliseren en een maximale energieproductie te genieten.

Projet om
fotovoltaïsche
panelen opzetten

GWL-Terrein, NL

In Het Rad zouden zonnepanelen kunnen worden geplaatst langs het nieuwe spoorwegtalud (in het volle zuiden, in de Gerustheidsstraat), maar dit zou kunnen worden geherwaardeerd voor de biodiversiteit en een aangenamer uitzicht bieden voor de buurtbewoners.

De talrijke aanwezigheid van groen in de tuinvijken, impliceert het beheer van een aanzienlijke en continue aanvoer van plantaardig afval. Samen met het huishoudelijk afval en het afval van de collectieve voorzieningen (scholen, seniorencentra, crèches, lagune- of zuiveringsstations...), rechtvaardigt dit afval de realisatie van kleine biomethanisatie-installaties: de natuurlijke gisting van deze organische elementen (afkomstig van dieren of planten) produceert biogas dat kan worden omgezet in warmte en elektriciteit (warmtekrachtkoppeling).

De mogelijkheid om een dergelijke eenheid te creëren en te beheren zou moeten worden onderzocht (beheer door de wijkbeheerder wanneer die aanwezig is, door een coöperatie, de beheerder van de groene ruimten...). Ook kunnen we nagaan of dit type installatie niet zou kunnen worden uitgebreid tot verder dan de wijk zelf.

Kleine
“ambachtelijke” instal-
latie die 10KWh pro-
duceert

Wallonië

Afhankelijk van de energieproductie, zouden de geproduceerde elektriciteit en/of warmte kunnen worden opgenomen in het lokale energiedistributienet voor particulieren, of gewoon de nodige energie produceren voor de werking van de gemeenschappelijke uitrustingen of de stegen. Naargelang de hoeveelheid afval, zou het digestaat ook kunnen dienst doen als meststof voor de groene ruimten en de moestuintjes van de wijk. Ook moet worden nagegaan of het interessanter is om het gas te herwaarderen voor de voeding van een warmtenet met centrale verwarmingsketel, of voor de productie van elektriciteit naast de warmteproductie (dit is meestal duurder, maar kan voor tuinvijken interessanter zijn).

4

Met een groenafvalproductie die wordt geraamd op 260 t per jaar (op basis van 2 000 bewoners en het onderhoud van de groene ruimten), kan een biomethanisatie-eenheid worden geïnstalleerd met een elektrische warmtekrachtkoppelingsmotor van 10 kW. Deze installatie zou een oppervlakte beslaan van ongeveer 100 m² en jaarlijks ongeveer 70 MWh elektriciteit en het equivalent aan warmte produceren.

Als een woning gemiddeld 3,5 MWh elektriciteit per jaar verbruikt, zou deze kleine centrale een twintigtal gezinnen kunnen bevoorraden. Met een warmteverbruik tussen 30 en 50 MWh per jaar, zouden twee gezinnen deze centrale kunnen gebruiken.

De warmte en de elektriciteit die worden geproduceerd door de wijk zouden echter ook kunnen worden gebruikt voor de openbare verlichting (stegen, straten, collectieve voorzieningen, ...) en de verwarming van de voorzieningen van collectief belang.

De tuinwijken dateren van de periode tussen de twee wereldoorlogen en voldoen meestal niet aan de huidige energienormen. Sommige tuinwijken werden al deels gerenoveerd: er werden onder meer werken uitgevoerd om de daken te isoleren, een dubbele fluxventilatie te installeren, de kozijnen te vervangen zodat dubbele beglazing kan worden geplaatst ...

Bij deze renovaties moet het bijzondere bouwkundig erfgoed van deze tuinwijken worden gerespecteerd of in ere worden hersteld. Omdat de woningen zo klein zijn, kunnen ze niet van binnenuit worden geïsoleerd. Tot op heden werd nog geen absolute oplossing gevonden om een voldoende energieprestatieniveau te bereiken zonder de bouwstijl te ontvaarden, maar de acties die worden ondernomen door de openbare eigenaar (de belangrijkste eigenaar van de tuinwijken), zouden moeten worden gevolgd door een oproep aan de privé-eigenaars om de acties te coördineren en schaaieconomieën te realiseren zonder het totaaluitzicht van de wijk aan te tasten.

Qua isolatie en energiebesparing zijn de mogelijkheden beperkt, maar op het vlak van energieproductie hebben de tuinwijken wel enkele troeven in handen:

- de uitgestrekte binnenterreinen van huizenblokken zijn geschikt voor de plaatsing van warmekranchkoppelingsinstallaties of gemeenschappelijke verwarmingsketels. Deze mogelijkheid moet uiteraard worden onderzocht met het oog op het potentieel dat deze ruimten bieden op het vlak van biodiversiteit, levenskwaliteit, enz.;
- gemeenschappelijke infrastructures kunnen de prestaties verbeteren en de kosten drukken;
- de gezamenlijke uitvoering van werken helpt om schaaieconomieën te realiseren;
- met het talrijke groenafval kan energie worden gegenereerd door biomethanisatie.

1 Isolatiowerken aan 40 woningen in Het Rad en Goede Lucht :

[http://www.aacarchitecture.be/?](http://www.aacarchitecture.be/?page=work&id=112&PHPSESSID=ca2589ec50fe6a5cd8fbdef3e7ac185e)

[page=work&id=112&PHPSESSID=ca2589ec50fe6a5cd8fbdef3e7ac185e](http://www.aacarchitecture.be/?page=work&id=112&PHPSESSID=ca2589ec50fe6a5cd8fbdef3e7ac185e)

2 Isolatiowerken aan de huizen van de tuinwijk in Seclin: [http://](http://www.consoglobe.com/habitat-ecolo-idees-prendre-renovations-publiques-3149-cg)

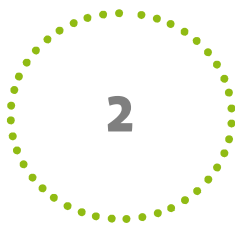
www.consoglobe.com/habitat-ecolo-idees-prendre-renovations-publiques-3149-cg

3 Groepsaankoop van isolatiowerken in Namen :

<http://www.namur-energie.be/faq-isolation/>

4 Valbiom, vereniging voor de herwaardering van de biomassa als energiebron en

hernieuwbare grondstof : <http://www.valbiom.be/>

BIOTOOP & WATER

De tuinvijken, die zich voor het merendeel in de tweede kroon situeren om een compromis te bieden tussen stad en platteland, bieden het grote voordeel dat ze rustige wijken zijn waar het zo gegeerde contact met de natuur nog mogelijk is. Vanwege de vele onbebouwde ruimten bieden ze een interessante marge om het “tuinaspect” in de wijken te maximaliseren en optimaliseren en tegelijk het duurzaamheidspotentieel te verhogen.

Biotoop

Vanwege het oorspronkelijke ontwerp van de tuinvijken en de huidige situatie, zijn er heel wat mogelijkheden om de component 'vegetatie' te versterken. Die bekleedt al een belangrijke plaats in de tuinvijk dankzij de systematische aanwezigheid van de volgende ruimten:

- jachteruitbouwzones (voortuintjes, etc.),
- privétuinen,
- hagen,
- bomenrijen langs de weg,
- graszones in de openbare ruimte,
- stegennetwerken,
- pleinen en plantsoenen...

Of ze nu smal zijn of juist heel breed, goed onderhouden of helemaal niet, druk bezocht worden of vergeten zijn, open of gesloten, ... De groene ruimten zijn bijzonder talrijk en van zeer uiteenlopende types.

De vele gevarieerde vormen en types van de groene ruimten van de tuinvijken, zijn een buitenkans om een rijke biotoop in een stedelijk milieu te herwaarderen, met name door middel van een gedifferentieerd groenbeheer van deze ruimten. Dit type beheer onderscheidt zich van een homogeen groenbeheer, dat ten onrechte de grote graszones zou bevoorrechten, evenals de exotische jaarplanten door het gebruik van fyto-sanitaire producten ... Een gedifferentieerd beheer herwaardeert daarentegen elke ruimte om haar eigen bijzonderheden, en staat voor een aangepast beheer al naargelang het soort milieu dat wordt vertegenwoordigt. Parallel met de gewone groene ruimten kunnen er bloemenweides worden aangelegd, wintervaste plantenperken, gedifferentieerde maaigebieden op de vlaktes, mulchzones, gediversifieerde hagen, maaibeiden en ruimten met "onkruid" ... Deze differentiatie draagt bij tot het ontstaan van een groen netwerk van ecologische waarde waar de biodiversiteit wordt gevrijwaard en zich verder ontwikkelt en waarlangs bepaalde soorten zich kunnen verplaatsen van de ene groene ruimte naar de andere.

Gedifferentieerd beheer creëert bovendien het imago van goed onderhouden en verzorgde ruimten die slechts een minimaal onderhoud vergen. En dat is niet onbelangrijk gezien de uitgestrekte oppervlakken die in de tuinvijken moeten worden onderhouden.

Water

De kwestie 'biotoop' is nauw verbonden met de kwestie 'water' (regen- en afvalwater) en de realisatie van een blauw netwerk (netwerk van waterlopen). Op schaal van de tuinvijken moet met heel wat aspecten rekening worden gehouden willen we aan de uitdagingen van deze kwestie beantwoorden. Door de bijzondere inrichting van de tuinvijken, kunnen er in de openbare ruimte ingrepen worden uitgevoerd die de 'tuinidentiteit' van de wijk versterken.

Om de verzadiging van het stroomafwaarts gelegen blauwe netwerk te vermijden, kan met behulp van gravitaire opvang- en buffersystemen de natuurlijke waterwerking in de wijk worden hersteld. Dit wordt mogelijk door middel van een aanpassing van de openbare of private buiteninrichtingen: een gravitaire afvoer met kleine dammen, hoofdzakelijk in de open lucht, etc.

Deze kleine, tijdelijke retentie-inrichtingen kunnen verschillende vormen aannemen, van groendaken-reservoirterrassen, kilgoten, landschapsvijvers, semipermanente poelen, droge rivieren (wadi's) tot de specifieke inrichting van groene ruimten of binnenplaatsen, voorpleinen of parkings om het overtollige hemelwater gedurende enkele uren per jaar tegen te houden op een hoogte van maximaal 20 tot 30 cm...

Een dergelijke inrichting maakt het mogelijk om:

- het schone water te scheiden van het afvalwater,
- het oppervlaktewater te integreren in de aanleg van de wegen,
- het water op te vangen op één plaats,
- de ruimte te bestemmen voor lokaal gebruik: beantwoorden aan de waterbehoeften van het park of de aangrenzende moestuinen en het water leveren voor het onderhoud van de openbare ruimten,
- de vijvers en de vochtige gebieden te voeden om de hoeveelheid water die in het zuiveringsstation moet worden behandeld te beperken,
- de kwaliteit van het oppervlaktewater te verhogen,
- ruimten te creëren voor de ontwikkeling van een bijzondere biotoop, lokale plantensoorten die gedijen in vochtige gebieden, zoals carex of riet,
- dit water bereikbaar te maken voor iedereen,
- ...

Overigens dient opgemerkt dat sensibilisering van de wijkbewoners hen zou kunnen aanzetten om deel te nemen aan een collectief waterbeheerproject.

De beschikbare ruimten en doordringbare oppervlakten in de tuinwijken, zijn ware troeven voor een dergelijk waterbeheer.

De topografie van Het Rad wordt gekenmerkt door een zachte helling op de Bergensesteenweg in de richting van het kanaal dat 8 meter lager ligt. De uitdaging ligt in de inrichting van een overstroombare zone in het Duivenmelkerspark, het laagste punt van de wijk.

Topografie

Tuinwijk « Het Rad »

In de openbare ruimte

Verschillende inrichtingen die opteren voor een gedifferentieerd beheer kunnen worden gerealiseerd in de voor iedereen toegankelijke delen van de tuinenwijken, met respect voor het oorspronkelijke ontwerp van de ruimten.

- * In de uitgestrekte openbare groene ruimte, is gedifferentieerd maaibeheer perfect verenigbaar met de oorspronkelijke bestemming van deze plaatsen en met hun huidige gebruik. Dit onderhoudsprincipe :
 - doet geen afbreuk aan het totaalbeeld van de ruimte;
 - maakt het mogelijk de zones te moduleren naargelang het gebruik van de plaats;
 - kadert in de ornamentale compositie van de ruimten;
 - vermindert aanzienlijk het onderhoud.

« Classieke » beheer
van groene open
ruimtes

Logisplein en in de
tuinwijk « Floréal »

Het principe van
gedifferentieerd
maaibeheer

voor de inrichting van
een groene ruimte

1

- * Om de biotoop te verrijken en het groene netwerk te vormen, zouden de ruimten - niet alleen de uitgestrekte openbare groene ruimten maar ook de perken of de boomvoeten - perfect kunnen worden ingericht als bloemenweides en vaste groene plantenperken. Die perken zouden kunnen worden bedekt met mulch om een zekere vochtigheid te vrijwaren en het sproeien te beperken

Het Lustplein en de rand van de centrale ruimte

Tuinwijk "Het Rad"

Voorbeelden van inrichtingen

Bloemenweide

2

Mulch in de perken

3

- * Meer continu kunnen deze acties ook worden uitgebreid tot de inrichting van de voetpaden. In de wijken worden op sommige voetpaden onbetegelde stroken behouden waar zich een lokale flora kan ontwikkelen en het regenwater op een alternatieve manier kan worden beheerd (een alternatief beheer kan worden doorgevoerd (riolering)).

Deze stroken worden vandaag vaak verwaarloosd. Ze verliezen hun rijkdom en verstoren het straatbeeld in de ogen van de gebruikers. Nochtans volstaan zelfs minieme ingrepen al om het uitzicht te verbeteren en deze stroken een efficiënte rol te geven voor de biotoop, bijvoorbeeld door de realisatie van beplante infiltratiegoten.

¹ Formation de maître-composteur proposée par Bruxelles-Environnement

Inrichting van de
voetpaden

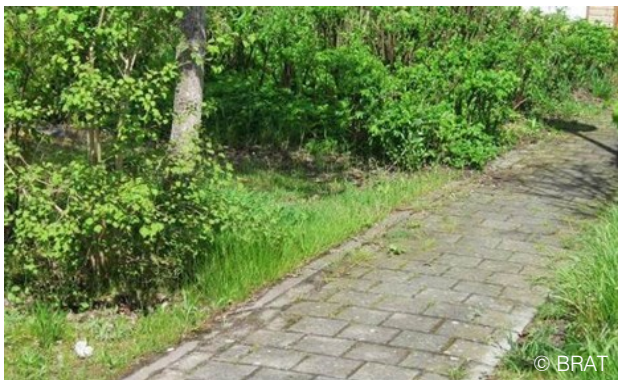
in Het Rad

in de Voltawijk

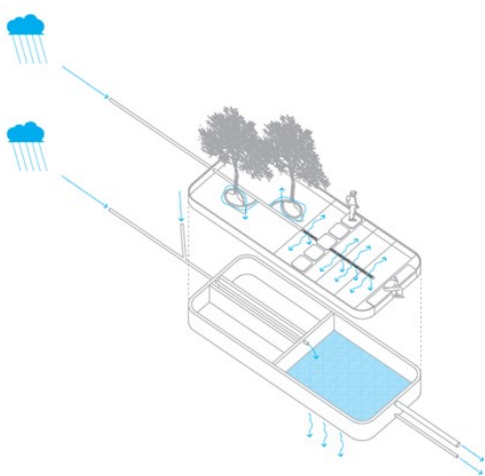

in Le Logis

in Eva Lanxmeer (NL)

4

Regenwaterretentie-
systeem langs de weg

principeschema en
illustratie van het
project in
Ambachtsliedenstraat

5

- * Bomen zijn erg talrijk, zowel in de privétuinen als langs de weg. Ook daar hebben ze hun nut: aan de boomvoeten kunnen immers kleine lokale retentiebekkens worden ingericht om het hemelwater op te vangen. De recuperatiegraad kan erg hoog zijn als het regenwater dat wordt opgevangen langs de weg prioritair naar deze bekkens wordt gevoerd. De bekkens kunnen bovendien worden verlengd door goten of kleine grachten langs de haagvoeten.

Beplanting langs de weg : de rijbomen worden vaak in de hagen geplant

Tuinwijk "Het Rad"

Inrichting van de haagvoeten

Tuinwijk Le Logis

Kleine hemelwateropvangbekkens aan de voet van rijbomen

Portland, USA

6

Goten langs de haagvoeten en rijbomen in de beplante zones

Eva Lanxmeer, NL

4

- * In de tuinvijken staan heel wat beplante hagen tussen de tuinen die de privérúimten afscheiden en de achteruitbouwstroken afbakenen. Deze hagen hebben een vrij sterke landschappelijke impact en maximaliseren de perceptie van de vegetatie langs de weg. Ze zijn niet alleen belangrijk voor een aangenaam leefklimaat, maar bieden ook een opportuniteit voor de ontwikkeling van de biodiversiteit in de tuinvijk.

Afhankelijk van hun dikte en soorten, kunnen de hagen een zeer gevarieerde functie bekleden. Hun rol als schuilplaats en ecologische corridor voor de kleine lokale fauna (egels, vogels, insecten, ...) kan worden geoptimaliseerd als ze:

- groene hagen vormen die bestaan uit verschillende soorten,
- samengesteld zijn uit inheemse loofbomen (haagbeuken, beuken, meidoorns, ...)
- minstens 50 centimeter dik zijn,
- voedsel (bessen) produceren voor de (avi)fauna, met name in de winter,
- ook verwelkende soorten omvatten die hun dode bladeren in de winter behouden.

Hagen van coniferen, laurierbomen of hagen bestaande uit slechts één plantensoort zijn minder interessant voor de biodiversiteit.

Levende haag links,
conifeerhaag rechts,

Tuinvijk « Het Rad »

7

- * De inrichtingen van de openbare ruimten – wegen of voetpaden – kunnen het gebruik van doorlaatbare bekledingen bevorderen. Er bestaan heel wat soorten poreuze bekledingen zoals zeer open asfalt of klinkers zonder voegen die een lokale waterinfiltratie mogelijk maken zonder het comfort van de gebruikers te verminderen.

Voorbeelden van door-
laatbare bekledingen

Vlamingenstraat, Jette

8

- * Een andere bijzonderheid van de tuinwijken die bijzonder interessant is in het kader van gedifferentieerd beheer, zijn de stegennetwerken. Deze steegjes creëren beschermde ruimten waar veel minder mensen aanwezig zijn. Ze bieden een potentieel voor het verkeer van de kleine fauna en maken de ontwikkeling mogelijk van de flora.

Er bestaan verschillende soorten steegjes:

- Rechthoekige doorgangssteegjes die een binnenweg vormen voor de voetgangers;
- Vierkante steegjes rond een grote lege ruimte zoals het perceel op het binnenterrein van huizenblokken;
- Steegpaadjes die geen echt voordeel bieden voor het verkeer in de wijk. Ze verlenen hooguit toegang tot de privétuinen langs de achterkant.

Deze steegjes worden niet zelden verwaarloosd: vaak zijn ze bezaaid met afval, andere worden gebruikt als parkeerruimte of uitsluitend beschouwd als een bron van onveiligheid.

Doorgangssteegjes,
vierkant steegje en
steegpad

Tuinwijk "Het Rad"

Doorgangssteegje

Tuinwijk Le Logis

Vierkant steegje

Tuinwijk Le Logis

Omdat er minder menselijk verkeer is, zijn deze steegjes uitgelezen plaatsen voor de ontwikkeling van het natuurlijke milieu, de plaatsing van nestkasten, bijenkasten, insectenhôtels, kleine poelen. De aanleg in deze ruimten van waternetwerken in de open lucht, is bijzonder gunstig voor de ontwikkeling van de fauna en flora: specifieke plantensoorten in de vochtige zones, bijzondere fauna, enz.

De vierkante steegjes bieden ook mogelijkheden voor de aanleg van bijvoorbeeld moestuintjes, boomgaarden, ...

Collectieve boomgaard op het binnenterrein van een huizenblok

Mooi Boswijk,
Sint-Pieters-Woluwe

9

- * De ongebruikte ruimten aan de rand van de wijken, zoals de taluds, de omgeving van de spoorweg, de bufferzones, enz. kunnen belangrijke interventieplaatsen zijn: ze worden van nature vaak weinig onderhouden en zijn dus bijzonder gunstig voor de ontwikkeling van invasieve plantensoorten zoals de Japanse duizendknoop. Er ontwikkelt zich een specifieke flora die vaak ten koste gaat van elke andere lokale soort.

Het beheer van deze ruimten is van kapitaal belang, zowel voor de vrijwaring en ontwikkeling van de biodiversiteit als voor de identiteit van de wijk waarvan ze wezenlijk deel uitmaken. De ontwikkeling van boom-, bloemen- of andere partijen kan het uitzicht totaal veranderen.

De tuinwijk Het Rad wordt doorkruist door de spoorweg die hoog boven de omliggende terreinen ligt. Dergelijke taluds worden vaak ingepalmd door uitheemse plantensoorten. Hun visuele impact is op schaal van de wijk niet verwaarloosbaar.

Talud van de spoorweg

Tuinwijk « Het Rad »

Voorbeeld van een verticaal beplant talud

Tweebruggenstraat,
Elsene

In Suresnes wordt het spoorwegtalud ecologisch beheerd en regelmatig opgevolgd door een stedelijke milieuvereniging. Bedoeling is om de biodiversiteit te verrijken en het landschap rond dit spoorweggebied te vrijwaren terwijl de site wordt beveiligd.

Spoorwegtalud ecologisch beheerd

Suresnes, FR

10

Voor de behandeling van het afvalwater biedt de typologie van de tuinwijken verschillende mogelijkheden die geval per geval moeten worden onderzocht.

- * Om een gescheiden afvalwatersysteem te realiseren, kunnen we het voorbeeld van de tuinwijken van naderbij bestuderen aangezien deze wijken momenteel beschikken over een verouderd netwerk dat de binnenterreinen van de huizenblokken doorkruist. Sommige terracottaleidingen zijn nog origineel. Ze zijn onderling verbonden aan de achterkant van de huizen en doorlopen de tuinen alvorens uit te komen in het rioleringsnet langs de weg. Ze zijn verouderd en kwetsbaar en ook hun inplanting bemoeilijkt elke interventie. Vroeg of laat zal dit buizenetwerk op privégrond naar de weg worden geleid door de aanleg van een reeks wachtvertakkingen, aan de rand van de privégronden, waarop de woningen geleidelijk aan zullen worden aangesloten.

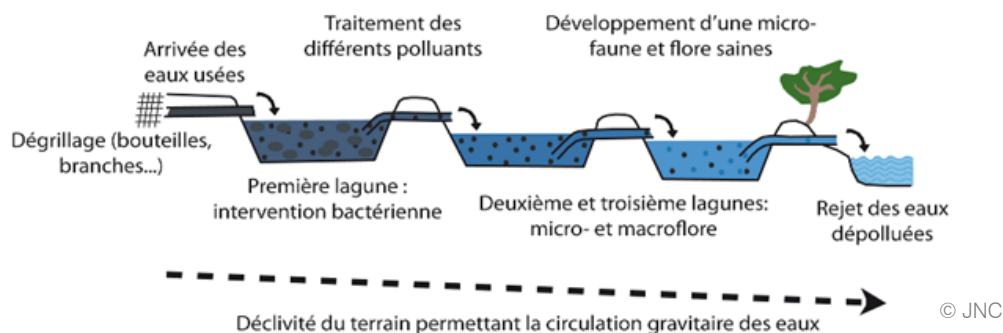
Het oude net zou op termijn kunnen worden gebruikt voor de opvang van het regenwater van het dak en de afleiding ervan naar de vochtige zones op de binnenterreinen van de huizenblokken.

- * Sommige leidingen zouden naar een lagunesysteem kunnen worden geleid. Dat is mogelijk dankzij het stegennetwerk in de tuinwijk.

Niet alleen zou het water op natuurlijke wijze worden gezuiverd door de bacteriën en de planten, het lagunesysteem verhoogt ook de biodiversiteit (voedselreservoir en rustgebied, in alle seizoenen, voor de watervogels, schuilplaats voor de inheemse waterfauna, padden, libellen, kikkers...).

Het onderhoud zou weinig kosten. Het volstaat immers om de bovengrondse delen van de planten ieder jaar in de herfst af te snijden en het systeem om de 5 à 10 jaar te ruimen.

Het opgevangen slib zou bovendien kunnen worden gebruikt voor de land- en tuinbouw, een belangrijke troef in het geval van de tuinwijken, waar ze de groene ruimten van de wijk of de moestuinen verrijken.

Toelichtend schema van een lagunesysteem

11

© Eau Phoenix

Voorbeeld van potentialiteit: in Het Rad vormt het steegje in het huizenblok tussen de Burgersstraat, de Plebejersstraat en de Duivenmelkersstraat een interessante oppervlakte voor dit soort infrastructuur, terwijl er toch een stegennet behouden blijft.

Voorbeeld van integratie in het landschap

Huizenblok tussen de Burgersstraat, de Plebejersstraat en de Duivenmelkersstraat

Tuinwijk « Het Rad »

Vanwege de afhelling naar het kanaal, zouden, 43 van de 66 eengezinswoningen van dit huizenblok hun afvalwater kunnen lozen in bekkens op het binnenterrein van het huizenblok. Voor de afvalwaterbehandeling van dit honderdtal bewoners, zou een lagunesysteem moeten worden ingericht met een oppervlakte van 900 m². Omdat het steegje meer dan 1000m² groot is, zou het lagunesysteem erin kunnen worden geïntegreerd als volwaardig landschapselement, zonder ruimte in te palmen die nodig is voor andere activiteiten of inrichtingen. Het helder water zou vervolgens zijn gravitaire weg kunnen voortzetten naar het lager gelegen Duivenmelkerspark.

In privéruimte

Sommige van de eerder genoemde systemen kunnen ook worden ingericht in de privéruimte. Het betreft met name de beheersprincipes voor groene ruimten: tuinen en achteruitbouwstroken beslaan immers een groot deel van de beplante oppervlakten van de wijk. Vooral de achteruitbouwstroken vallen onder de Gewestelijke Stedenbouwkundige Verordening: overal in het Brussels Gewest zijn ze bestemd om te worden ingericht als tuintjes met planten in volle aarde. Meer dan elders behouden ze hier een zekere identiteit. Bedekking met klinkers of inrichting als parkeerzone zijn allerm minst bevorderlijk voor het imago van de wijk.

Bijdrage van de achteruitbouwstroken tot het imago van de tuinwijk en voorbeeld van ondoorlaatbare bekleding

Tuinwijk "Het Rad"

Een inrichting die de biotoop en de regenwaterinfiltratie op het perceel herwaardeert, vergroot nog het belang van deze privéruimten voor het natuurlijke milieu in de tuinwijken.

Infiltratie in de achteruitbouwstrook en infiltratie in de achteruitbouwstrook

Wijk Le Logis en wijk Jouët-Rey

- * Op de privépercelen kunnen in het bijzonder semipermanente poelen worden aangelegd. Deze interventie is niet al te technisch. De poelen kunnen bijdragen tot de retentie van het hemelwater en de ontwikkeling van een specifieke fauna en flora en kunnen ook worden aangelegd in de bredere steegjes op de binnen-terreinen van huizenblokken.
- * Vanwege de bouwkundige eigenschappen van de woningen in de tuinvijken – ze zijn in het bijzonder vrij klein – werden er tal van bijgebouwen opgetrokken. De bouwkundige identiteit moet uiteraard de oude delen bevoorrechten, maar het zou interessant kunnen zijn om bij de bouw van bijgebouwen, tuinhuisjes, kleine paviljoenen of nieuwe gebouwen systematisch groendaken in te richten. Die dragen immers bij tot de retentie van het water en de ontwikkeling van de lokale biodiversiteit door de effecten op deze aspecten te maximaliseren en passen in het landschap volgens de principes van de tuinvijk.
- * Van bij het ontwerp van deze wijken werden verschillende infrastructuren, zoals tanks, voorzien om het hemelwater te beheren op het niveau van het perceel: elke woning is uitgerust met een regenwatertank die is verbonden met de dakafvoerpijpen. De wederindienststelling van deze inrichtingen zou een reële mogelijkheid bieden om het regenwater van de wijk te beheren en te gebruiken voor het sproeien van tuinen en moestuintjes, de voeding van spoelbakken, de was of het huishouden.
- * Naast de dagelijkse recuperatie en herwaardering van het regenwater, dienen in de werking van de wijk ook een aantal klassieke maatregelen te worden genomen om het probleem aan te pakken aan de bron en waterbesparing in het dagelijkse beheer te stimuleren (drukverlagers, waterbesparingssystemen, spoelbakken met dubbele flux of laag debiet, waterzuinige was- en vaatwasmachines, ...). In de typologie van de tuinvijken, waarin de woningen beschikken over individuele meters, kan elk gezin zijn waterverbruik controleren en beperken met kennis van zaken. Omdat nog heel wat huizen eigendom zijn van de overheidssector, kan een aanzienlijke schaaieconomie worden gerealiseerd bij dit type werken en bij de aankoop van het systeem. Groepsaankopen zijn gerechtvaardigd, in samenwerking met de privé-eigenaars, om de veralgemening van het waterbeheer te vergemakkelijken.

TOT BESLUIT

Zowel op het vlak van erfgoed als op het niveau van de biotoop, is het belangrijk om het “tuinaspect” van de tuinvijken te behouden of in ere te herstellen: de tuinvijken zijn bijzonder vanwege zowel hun stedelijke typologie als de diversiteit van de groene ruimten die we er aantreffen. Ze bieden specifieke mogelijkheden voor een gedifferentieerd beheer van de groene ruimten en het beheer van het regenwater om het duurzame potentieel van de vijken te verhogen.

Deze mogelijkheden kunnen enkel worden benut met de nodige kennis en onderhoud. Gezien de schaal van de wijk en het omvangrijke onderhoud dat de open ruimten vergen, moeten er synergieën worden gezocht om laaggeschoolde banen te creëren, kleine tuiniersbedrijven (zie hoofdstuk Samenwerking) en de ruimten langs de wegen in te richten.

Deze mogelijkheden vergen ook een sensibilisering van de gebruikers en een herwaardering van de potentiële impact om hun levenskwaliteit te verbeteren.

De samenstelling van een charter kan een manier zijn om de gebruikers bewust te maken en te betrekken bij hun privéruimte, (kleine) concrete handelingen te bevorderen die bijdragen tot het creëren van een “relais” voor de biodiversiteit. Dit charter kan een ecologisch beheer van de beplante en buitenruimten toelichten en ontwikkelen, maar ook enkele goede gedragsregels induceren:

- gebruik van inheemse soorten en/of honingplanten;
- verbod van chemische fytosanitaire producten, aanmoediging van biologische onkruidbestrijding;
- ontwikkeling van hoogstammen en belang van fruitbomen;
- ingroening van gevels en daken;
- beheer van de uitheemse soorten;
- deelname aan sensibiliserings-/telcampagnes (Natagora “Devine qui vient manger chez nous aujourd’hui?” ...);
- voorkeur voor levende hagen, bestaande uit loofbomen, dikke hagen ...;
- rekening houden met de evolutie van het landschap in de tijd;
- laat maaien, zacht snoeien, planten vernieuwen, mulch, regelmatig maaien, ...
- schuilplaatsen creëren voor vogels en insecten;
- ...

- 1 Goede gedragsregels inzake gedifferentieerd maaien : <http://www.gestiondifferencee.be/professionnel/engazonnement-et-tonte-differencee/119/2>
- 2 Goede gedragsregels inzake bloemenweides : <http://www.gestiondifferencee.be/professionnel/fleurissement-raisonne/26/2>
- 3 Goede gedragsregels inzake het gebruik van mulch in de perken : http://plandejardin-jardinbiologique.com/crbst_194.html
- 4 Duurzame Wijk Eva Lanxmeer : <http://www.eva-lanxmeer.nl/>
- 5 Conférence sur la gestion alternative de l'eau en ville, organisée par Bruxelles Conferentie over het alternatieve beheer van het water in de stad, georganiseerd door Leefmilieu Brussel en Groupe One, november 2013: "60 concrete vernieuwende projecten voor regenwaterbeheer", in het kader van de as Water van de Alliantie Werkgelegenheid-Leefmilieu : <http://www.aee-rbc.be>
Wijkcontract Scepter : <http://www.ixelles.be/site/fr/01officiel/contrats/sceptre.htm>
- 6 Goede gedragsregels inzake het waternet in de open lucht langs de weg : <http://www.portlandoregon.gov/bes/article/127476>
- 7 Goede gedragsregels inzake levende hagen : <http://plandejardin-jardinbiologique.com/fiches-de-jardinage-les-haies.html>
- 8 Duurzaam Wijkcontract Hart van Jette - te - Carton de Wiart : http://www.jette.be/fr/06_habitat/urbanisme/quartier.htm
<http://www.quartiers.irisnet.be/fr/programmes>
- 9 Wijk Mooi Bos in Sint-Pieters-Woluwe : <http://prenonsletemps.be/>
Goede gedragsregels inzake boomgaarden : <http://plandejardin-jardinbiologique.com/fiches-de-jardinage-les-haies.html>
- 10 Akten van een bijeenkomst over de rol van de spoorwegtaluds voor het behoud van de biodiversiteit, de interacties tussen de spelers en de beheerspraktijken, december 2012 : <http://www.association-espaces.org/wp-content/uploads/2013/04/actes-colloque-Talus-ferroviaires-et-biodiversit%C3%A9-20-decembre-2012.pdf>
- 11 Gedragsegels inzake lagunesystemen : <http://lagunage.eu/index.php?title=Accueil>

M A T E R I A L E N & A F V A L

De bestaande wijken bieden een aantal mogelijkheden op het vlak van materiaalbesparing en afvalbeheer. In het specifieke geval van de tuinvijken stellen we twee dingen vast:

- binnen eenzelfde wijk werden identiek dezelfde bouwmaterialen gebruikt;
- de soorten gegenereerd afval zijn homogeen;

Hoe gaan we dan best te werk om specifieke systemen te organiseren voor het materiaal- en afvalbeheer?

UITDADINGEN

Materialen

In de typologie van de tuinvijken bestaat de grootste uitdaging op het vlak van materiaal erin om de typische eigenschappen van elke wijk te behouden. Voor het buitenaanzicht van de woningen zouden dezelfde materialen moeten worden gebruikt en de buitenruimten zouden in de hele wijk een homogeen geheel moeten vormen.

Zoals reeds gezegd zijn de tuinvijken aan renovatie toe. Historisch gezien telt elke huizengroep gelijkaardige of zelfs identieke eenheden. De tuinvijken worden niet met afbraak bedreigd: ondanks de ouderdom van de constructies en de gebreken ten aanzien van de huidige normen, pleiten de bijzonderheid en de charme van de constructies voor het behoud van de gebouwen. In dat opzicht is het bijzonder interessant om zoveel mogelijk materialen te hergebruiken.

Incoherentie in de
behandeling van het
buitenaanzicht van de
woningen

Tuinvijk « Het Rad »

Afval

Omdat de tuinvijken hoofdzakelijk bestemd zijn voor huisvesting, wordt er vooral huishoudelijk afval gegenereerd.

In dit opzicht dient opgemerkt dat onze vuilnisbakken gemiddeld 45% organisch afval bevatten en dat iedere persoon gemiddeld 1 kg afval genereert per dag. Aangepaste beheerstechnieken kunnen dus een grote impact hebben op de afvalproductie in de wijken.

Vanwege het vele groen in de tuinvijken wordt er ook heel wat groenafval geproduceerd (snoeisels, stekken, dode bladeren, diverse maaibeurten) dat meestal één keer per week wordt opgehaald door de diensten van Net Brussel.

Naast de maatregelen om de afvalproductie te beperken, bestaat de grote uitdaging op het vlak van afvalbeheer erin om mogelijkheden te identificeren die het afvalbeheer optimaliseren en oriënteren naar de korte circuits.

Materialen

Het behoud van de eenheid in de wijk, is zowel een beperking als een mogelijkheid :

- een beperking omdat het een gecoördineerde benadering vergt van alle aanwezige spelers, opdat de renovatiewerken homogeen zouden worden uitgevoerd;
- een mogelijkheid omdat deze spelers schaaieconomieën kunnen realiseren.

Deze benadering wordt vergemakkelijkt door het feit dat in heel wat tuinvijken de meeste huizen eigendom zijn van één overheidsspeler. De acties van deze speler moeten tot voorbeeld strekken om een zekere bouwrationiteit te garanderen op het vlak van hergebruik en keuze van de materialen, vermindering van niet-reconverteerbare of niet biologische afbreekbare materialen, beperking van het transport van nieuwe materialen, de hoeveelheid nieuwe materialen, etc.

In Het Rad zou het interessant zijn om van de werken van de Anderlechtse Haard gebruik te maken om de particulieren bij eenzelfde renovatieaanpak te betrekken. Op esthetisch vlak zou dit de coherentie met de uitgevoerde werken in de wijk garanderen of een mettertijd afgevlakte coherentie in ere herstellen: de gesloten of halfopen bebouwing zou zo worden gerenoveerd dat de visuele samenhang van het geheel gerespecteerd wordt (identieke materialen, kozijnen, bepleistering, kleuren...). De tuinvijk zou zo weer haar eenheid terugkrijgen die eigen is aan deze stedelijke typologie...

Ook de schaal van de werken zou aanzienlijk worden vergroot, wat voor de privé-eigenaars die samen met de Haard werken uitvoeren alleen maar voordelen zou opleveren. Bij de opknapping van het dak van een halfopen bebouwing die eigendom is van de Haard, zou de eigenaar van het huis ernaast er alle belang bij hebben om van de aanwezigheid van dakwerkers, stellingen, enz. gebruik te maken om zelf ook werken te laten uitvoeren. Op die manier is de homogeniteit van de gebruikte materialen gegarandeerd. Ook de aannemer die de werken uitvoert zou er bovendien alle voordeel bij hebben.

De privé-eigenaars die niet tegelijk werken zouden laten uitvoeren, moeten worden geïnformeerd over de keuzes van de Anderlechtse Haard. Dit zou, zodra de tijd rijp is, de beslissingen van de particulieren, die niet worden omringd en bijgestaan door professionals, kunnen oriënteren, met name bij:

- de keuze van milieuvriendelijke materialen (soort materialen, herkomst, hergebruik, ...),
- het vinden van de juiste leverancier,
- de inschakeling van aannemers die voldoende gekwalificeerd zijn om de werken uit te voeren volgens de regels van de kunst,
- het werken met standaardafmetingen van materialen (om te recyclen of af te voeren resten te vermijden)
- ...

De levering van identieke materialen om de eenheid van het geheel te garanderen, kan gepaard gaan met gelijktijdige werken aan het buitenaanzicht van de woningen.

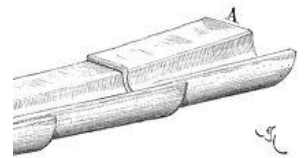
Op schaal van de wijken moet bovendien ruimte worden gevonden om de materialen voor latere interventies, of de gerecupereerde materialen, te stockeren.

Deze noodzaak om de keuze van de materialen te centraliseren en coördineren, kan leiden tot de oprichting van een materialenbank en het zoeken naar oplossingen om de ter plaatse aangetroffen materialen te hergebruiken of recyclen. Bij een grootschalige renovatie van de daken bijvoorbeeld, kunnen honderden vierkante meters dakpannen, naargelang hun toestand, worden hergebruikt als dakmaterialen of voor de realisatie van regenwaterleidingen in de open lucht, of worden verbrijzeld voor de vervaardiging van grondbedekkingen, enz. Hetzelfde geldt voor heel wat materialen zoals baksteen, beton, enz. die binnen de wijk kunnen worden hergebruikt, al dan niet in dezelfde vorm.

1

Hergebruik van baksteen, kasseien en dakpannen

voor de vervaardiging van grondbedekkingen, voor het maken van trappen en murtjes in Le Logis, en voor het maken van regenwaterleidingen in de open lucht (zie hoofdstukken Biodiversiteit en Water)

© E. Viollet le Duc

2

Deze materialenbank zou zich ook perfect lenen voor het beheer en de opslag van de in groep aangekochte materialen en systemen zoals drukregelaars, brievenbussen, thermostatische kranen, filters, enz. Sommige bedrijven zijn gespecialiseerd in de opslag en verkoop van recuperatiematerialen, of het nu gaat om erfgoedelementen (ijzerwerk, muurtegels, faïences, kozijnen, deuren, ...) of basismaterialen (baksteen, arduin, allerhande tegels, ...). De materialen worden in heel België opgekocht, gestockeerd en doorverkocht. Het erfgoedkarakter van de materialen in de tuinvijken biedt dus ook een mogelijkheid voor de werkgelegenheid in Brussel.

Uiteraard moet worden gelet op de kwaliteit van de materialen, hun herkomst en hun lage gehalte aan grijze energie. Daarom zou men in het geval van de tuinvijken ook kunnen denken aan de ontwikkeling van een kwalificerende specifieke beroepsopleiding met een concrete socioprofessionele inschakeling van de arbeidskrachten achteraf. Dit voorstel zou het meest interessant kunnen zijn aangezien alle tuinvijken momenteel met dezelfde problemen worden geconfronteerd.

Tijdens de werkfasen zou de beheerder van de tuiniwijk moeten anticiperen op het beheer van de materiaalstromen, afhankelijk van het soort voorziene inrichting :

- beheer van de containers en verdeling van de kosten tussen de verschillende begunstigden,
- gedeelde huur van de machines nodig voor de werken: als ze worden gegroepeerd kunnen de kosten worden gedrukt en berekend a rato van het aantal woningen dat elke eigenaar renoveert/onderhoudt,...

Bij dakrenovatiwerken in de tuiniwijk Le Logis, werden kleine interventies bij privé-eigenaars ten laste genomen door de overheidsinstelling, met name de herstelling van de luifels boven de inkomdeuren: deze luifels overspannen twee inkomdeuren en het zou geen enkele zin hebben om slechts één deel van de luifel te renoveren.

Helaas was het juridisch zeer gecompliceerd om de privé-eigenaars nauwer te betrekken bij de werken. Het experiment hield dus op bij de luifels.

Gehandhaafde coherentie in de architecturale en stedenbouwkundige behandeling van de tuiniwijk Floréal

De eenheid is bewaard in de brievenbussen, de gevelkleuren en de kozijnen, wat bijdraagt tot de perceptie van de wijk.

Voorbeeld van een luifel boven twee inkomdeuren

Tuiniwijk Le Logis

Afval

De tuinsteden produceren hoofdzakelijk huishoudelijk afval en afval afkomstig van het onderhoud van de groene ruimten. Bijgevolg zou kunnen worden onderzocht hoe de compostering kan worden geoptimaliseerd.

Gezien de grote hoeveelheid afval zou het composteren van de organische materialen uit de afvalproductie van de gezinnen toelaten om ongeveer 15 tot 20 kg te benutten als meststof. Dit zou de te vervoeren en verder te behandelen afvalberg dus aanzienlijk verminderen.

De tuinsteden bieden het grote voordeel dat ze over voldoende grote buitenruimten beschikken om het composteren optimaal te beheren. Omdat de bodem toch moet worden bemest, bij voorkeur zonder chemische stoffen, zorgt het composteren voor optimale biomassaströmen.

De aanwezigheid van moestuinen verhoogt nog de productie van groenafval en de behoeften aan meststoffen, zodat composteren alle belang heeft.

Vanwege deze bijzonderheden, kunnen ook de mogelijkheden van biomethanisatie worden onderzocht zoals reeds werd aangehaald in het hoofdstuk Energie.

De massale productie van groenafval in de tuinsteden is ten slotte ook een troef om een compost van betere kwaliteit te verkrijgen door de lagen groen en huishoudelijk afval met elkaar af te wisselen.

Door in een tuinstad gezamenlijk te composteren, kan in de openbare ruimte maximaal gebruik worden gemaakt van de vegetatie, kan het huishoudelijk groenafval optimaal worden beheerd en wordt de algemene afvalproductie in de wijk aanzienlijk verlaagd.

3

Bij al deze verschillende initiatieven wordt het proces vergemakkelijkt door de aanwezigheid van goed opgeleide personen¹ en een specifieke compostmeester.

Informatie over compostbeheer

Tuinstad Jouët-Rey

In verschillende tuinsteden in Brussel werden compostparken ingericht, onder meer in:

- de tuinstad Jouët-Rey: in de centrale collectieve groene ruimte werd een compostpark ingericht dat bestemd is voor de buurtbewoners;
- Le Logis: huishoudelijk groenafval, organisch afval van de markt en de moestuinen worden collectief gecomposteerd. Het digestaat wordt herverdeeld onder de deelnemers. In één jaar tijd werd op die manier 3,5 t afval ingezameld en nuttig gebruikt;
- Het Rad: compostpark voor de inzameling van huishoudelijk afval; de compost wordt gebruikt als meststof voor de toekomstige collectieve boomgaard

¹ Formation de maître-composteur proposée par Bruxelles-Environnement

Om deze cyclus aan te moedigen, biedt ook de inrichting van kippenhokken een aantal voordelen :

- kippen zijn grootverbruikers van organisch afval: één kip kan 150 kg organisch afval wegwerken per jaar;
- wat het soort verwerkt afval betreft, is het verbruik meer gediversifieerd dan bij klassiek composteren;
- kippen dragen zelf bij tot het compostbeheer: ze eten insecten, keren de compost om met hun poten, sorteren zelf hun voedsel, enz.;
- ook het afval dat de kippen produceren, of dat hun aanwezigheid induceert (oude nesten) is heilzaam voor de compost;
- en last but not least: een kip legt tot 250 eieren per jaar...

Sinds 2006 deelt de stad Moeskroen kippen uit aan haar inwoners om de afvalberg te verkleinen

4

In de tuinwijken bieden de steegjes op de binnenterreinen van de huizenblokken voldoende ruimte en kunnen de personen die deze ruimte delen duidelijk worden geïdentificeerd. Er kunnen dus perfect kippenhokken worden gebouwd waarvan het beheer kan worden georganiseerd. Er kan een dienstregeling worden ingevoerd om de verdeling van de verse eieren te garanderen.

Vanwege de beperkte grootte van de woningen in de tuinwijken, kan de afvalstockering een impact hebben op de sorteerinstallaties. Dit is een belangrijke kwestie, zowel voor het gebruik van de particulieren als voor de gevolgen op de openbare ruimte.

Dat blijkt duidelijk uit het hierna volgende voorbeeld: in een wijk in Frankfurt hebben de vereisten op het vlak van sorteren een ongelukkige impact op het gebruik van de openbare ruimte, waar een lange rij vuilnisbakken op straat staat opgesteld...

Individueel afvalbeheer

Frankfurt

De inrichting van een buitenopslagplaats die geïntegreerd werd in de architectuur van de wijk is bijzonder interessant. De huizen zijn immers klein en er zijn grote buitenruimten beschikbaar waar het huishoudelijk afval semicollectief kan worden beheerd. Op binnenplaatsen of steegjes, in ieder geval op plaatsen die voldoende bereikbaar zijn voor de ophaaldiensten, kunnen huisjes of andere ruimten worden ingericht waar de vuilnisbakken rationeel kunnen worden opgeborgen.

In Frankfurt werden collectieve opslagruimten geïntegreerd in het landschap van de wijk. In Bruyn-West (Neder-Over-Heembeek) werden semicollectieve ruimten ingericht in de vorm van huisjes waar fietsen en vuilnisbakken kunnen worden gestald.

Collectief beheer van de vuilnisbakken

Frankfurt en Neder-Over-Heembeek

5

Voor een deel van het afval is echter hergebruik een prioritaire piste. In Brussel wordt massaal geëxperimenteerd met tweedehandswinkels, give boxes, solidaire aankoopgroepen, rommelmarkten, ruilbeurzen, kringloopwinkels, giften, “gratismarkten”, “repair cafés”, enz. Deze dynamiek die eerder gericht is op hergebruik dan op recyclage of storten, beoogt praktisch alle voorwerpen, kleding, speelgoed, elektrische huishoudapparaten, diverse meubelen, enz.

In dit opzicht is de uitgesproken identiteit van de tuinwijk een voordeel aangezien de wijkdynamieken al bestaan. De herwaardering van bestaande ontmoetingsplaatsen, of de oprichting van nieuwe ontmoetingsplaatsen, is gunstig voor de ontwikkeling van deze dynamiek. Deze stimuleren namelijk het aangename leefklimaat en creëren een sociale cohesie doordat burens hun ervaringen kunnen uitwisselen.

Sommige reeds bestaande infrastructuren lenen zich perfect voor dit soort manifestaties: wijkvoorzieningen, pleinen die de activiteiten centraliseren, enz.

De lancering van dergelijke initiatieven blaast de wijk nieuw leven in en kunnen zelfs leiden tot nieuwe lokale banen in bijvoorbeeld de kringloopwinkels, om de diagnose te stellen van de gedeponeerde voorwerpen, deze voorwerpen te klasseren, te reinigen, te herstellen...

6

Inrichting waar gevonden voorwerpen (en eventueel weggeefvoorwerpen) kunnen worden aangehangen

Amsterdam, NL

TOT BESLUIT

Tuinwijken hebben de bijzonderheid dat ze grotendeels eigendom zijn van en beheerd worden door een of meerdere overheidsinstellingen. Deze spelers zouden een voorbeeld moeten stellen bij de zoektocht naar materialen en het gebruik ervan: een van de doelstellingen zou erin moeten bestaan om de verschillende aanwezige spelers te betrekken bij een gemeenschappelijke benadering om op die manier de interventies te homogeniseren en zo de erfgoedkwaliteit van de wijk te verbeteren.

Op het vlak van afval dient opgemerkt dat de tuinwijken enerzijds grote hoeveelheden groenafval produceren vanwege de aanwezigheid van vele beplante ruimten, en anderzijds ook een grote hoeveelheid huishoudelijk afval vanwege het residentiële karakter. De combinatie van deze twee aspecten, en de potentiële behoeften aan meststoffen ter plaatse, openen de weg naar een herwaardering van dit afval door middel van compostering.

De klassieke vormingsmiddelen om de productie van huishoudelijk afval te verminderen zijn hierbij heel belangrijk. Naast de gebruikelijke sensibilisering, kan de sterke wijkidentiteit een bijkomende troef zijn: die kan worden benut door de bewoners te betrekken bij de afvalvermindering met behulp van instrumenten zoals een “charter” en via wijkprojecten in die zin.

MEER WETEN

- 1 Openbare-ruimteproject in Bordeaux (ADH architecture) met verbrijzeling en hergebruik van de materialen ter plaatse en onsite : <http://www.doazan-hirschberger.com/fr/projets/detail/espaces-publics-de-l-ilot-achard.html#>
- 2 Materialenbank – Opalis : <http://opalis.be/>
- 3 Opleiding van compostmeesters in Brussel (Worms vzw) : <http://www.wormsasbl.org/index.php?tar=activite&id=37&sel=3&ssel=1>
- 4 Uitdeling van kippen in Moeskroen : http://archives.lesoir.be/le-buzz-des-poules-hurlues_t-20120331-01W0WC.html et <http://www.lefigaro.fr/flash-actu/2010/02/26/01011-20100226FILWWW00592-distribution-de-poules-contre-les-dechets.php>
Meer informatie op 056/860.150
- 5 De repair cafés in België : <http://www.repaircafe.be/fr/>
- 6 De kringloopwinkels in België : <http://res-sources.be/>

4

PARTNERSCHAP & COPRODUCTIE

De tuinvijken bieden van nature een potentieel om er een dynamiek te ontwikkelen van participatieve duurzame vijken. Dit potentieel danken ze aan :

- de sociale context waarin ze werden ontwikkeld;
- hun typologie en de gedeelde ruimten die aanmoedigen tot ontmoetingen en samenleven op de pleintjes, in de collectieve tuinen, enz.;
- hun beheer dat vandaag nog deels in handen is van coöperaties of sociale huisvestingsmaatschappijen. Dit geeft een collectieve dimensie aan de wijk en creëert een vruchtbare bodem voor de ontwikkeling van participatieve projecten.

Destijds maakte de Belgische regering een einde aan de bouw van tuinvijken omdat ze een dreiging zag in de toenemende macht van de huurders/eigenaars, maar vandaag worden er weer coöperaties opgericht. Het is dus interessant om te bekijken welke vormen van burgeroverleg en welke beheerswijzen er vandaag worden ontwikkeld in de tuinvijken.

Vanaf de jaren veertig ontstond in de Scandinavische landen een sterke tendens om een aantal uitrustingen (gemeenschappelijke wasplaats, kinderopvang, enz.) gezamenlijk te gebruiken. De coöperaties sloten groepsverzekeringen af en voerden een bezinning over burgerschap. Er ontstond een nieuwe knowhow die leidde tot een nieuwe manier van denken die ook voor andere luiken van het sociale leven van nut was. De wijkbewoners zorgden voor het onderhoud van hun woning, maar ook van de openbare ruimten en de tuinen en het beheer van de gemeenschappelijke voorzieningen. Vanwege deze knowhow werden ze erkend als “bevoegd” (“empowered”) en namen ze deel aan een gedeeld beheer van hun leefruimte. Ze werden meer verantwoordelijke burgers die zich inzetten voor de stedelijke gemeenschap, in domeinen die vaak verder reikten dan hun onmiddellijke leefomgeving.

In Brussel bieden de tuinwijken niet alleen een antwoord op de introductie van de natuur in de stad en de creatie van nieuwe woningen, ze hechten ook veel belang aan de waarden van de sociale solidariteit. De beheerswijze - door de bewoners - is er bijzonder origineel. De bewoners verenigen zich zelfs in coöperaties en beheren hun wijk zelf in samenwerking met het gemeentebestuur. Bij elke nieuwe inplanting worden ze ook om advies gevraagd. Al in de tijd van Howard werd speculatie bestreden en ijverde men voor het behoud van het publieke karakter van de eigendom.

De arbeiderscoöperatie Floréal werd in 1922 opgericht op initiatief van een kern van typografen van de krant Le Peuple en kocht de eerste gronden van de tuinwijk. In de tuinwijk Het Rad verwijzen de straatnamen nog naar de strijdpunten van de arbeidersklasse: Achturenstraat, Mensenrechtenstraat, Solidariteitsstraat of Emancipatiestraat...

In de tuinwijken ontstond een “wij-gevoel”, iets wat in grote gehelen, verkavelingen of ‘habitat pavillonnaire’ (woonerven) eerder zeldzaam was. Het is dus waarschijnlijk geen toeval dat ze vandaag in Brussel massaal vertegenwoordigd zijn in de projectoproep Participatieve Duurzame Wijken: vijf van de dertig ondersteunde wijken zijn tuinwijken.

In dit opzicht waren de tuinwijken “duurzame wijken” avant-la-lettre, en het is interessant om te zien dat de duurzame wijken van vandaag heel wat ontleen aan het concept van de tuinwijken, zowel aan de typologie als aan de coöperatie-idee. Denk bijvoorbeeld maar aan Freiburg (in Duitsland) of BedZed (in het Verenigd Koninkrijk).

Vanwege het uitgesproken “collectieve” karakter van de tuinwijken, is het alleen maar logisch dat burgerparticipatie wordt nagestreefd als het gaat over de kwestie van de

¹ L’avenir d’une illusion?, Monique ELET—Laboratoire Architecture, Culture et Société, Cahier de l’IAU, 2013

veroudering van de infrastructuur. Niet om te praten over “utopische” projecten, maar om een diagnose te stellen van de bestaande toestand en de beleving ervan door de gebruikers, en om samen met hen een renovatieproject uit te werken dat zin heeft voor hen: wat is de erfenis van het verleden? Welke identiteit heeft de tuinwijk vandaag? Wat zijn de huidige noden van de bewoners of gebruikers? Hoe herdefiniëren we het samenleven in de wijk, in welke ruimten, rond welke projecten? Wat zijn de beperkingen en de huidige of potentiële middelen om deze initiatieven uit te voeren?

Concreet kunnen er workshops worden georganiseerd of ontmoetingen tussen de bewoners en de gemeentelijke overheden, met een variabele participatiegraad: informatie-uitwisselingen, overleg of participatie om samen een globaal project uit te werken voor de tuinwijk, zoals werd gedaan in Het Rad.

Tussen 2009 en 2012 startte de gemeente Anderlecht een grootschalig overlegproces voor de bewoners van Het Rad met het oog op de GEN-werken: de Workshop Stedenbouw Het Rad (WSB Het Rad). Deze workshops groeiden geleidelijk aan uit tot denk- en voorstelruimten over onderwerpen zoals het samenleven en het beheer van de openbare ruimten. In totaal werden er meer dan twintig workshops georganiseerd door het Participatiehuis, met de steun van deskundigen in participatie en stedenbouw; zij verenigden de burgers – “experts van de dagelijkse realiteit” en drijvende krachten achter de burgerdynamiek – en de overheden (gemeentelijke en/of gewestelijke) die verantwoordelijk zijn voor het beheer van de openbare ruimten. Ze zijn ook op de hoogte van de budgettaire, wetgevende en administratieve vereisten waarmee rekening dient gehouden te worden bij de renovatie van de wijk.

Visite dans les venelles de La Roue **COMPTE-RENDU DE L'ATELIER DU 20 JUIN 2011**

Na de workshops werd aan de gemeentelijke overheden een “Groen Plan” overhandigd met een analyse van de bestaande stedenbouwkundige toestand en pistes voor de herinrichting van de wijk. Het plan was de vrucht van een reële samenwerking tussen de bewoners, de gemeentelijke overheid en de experts. Vervolgens organiseerden de burgers zich om hun dynamiek te bestendigen: ze richtten een wijkcomité op, het “comité Het Rad” dat heel wat activiteiten organiseert in de wijk en deel uitmaakt van de dertig Participatieve Duurzame Wijken die worden gesteund door Leefmilieu Brussel.

² Het Participatiehuis werd in 2008 opgericht door de gemeente Anderlecht met het doel de inwoners te informeren over wat er in hun gemeente gebeurt en burgerparticipatie aan te moedigen

De successleutels van een dergelijke benadering, zoals we die zien in het Rad, zijn :

- consultatie van de burgers vóór elke start van een project;
- duidelijkheid van het kader en aanpasbaarheid ervan in de tijd;
- betrokkenheid van de verschillende spelers (burgers, politiek, verenigingen, bestuur);
- permanente informatie en communicatie;
- coproductie in voorkomend geval;
- reëel en blijvend engagement van de politiek;
- regelmatige ontmoetingen;
- betrokkenheid van een professionele participatiespeler die garant staat voor het kader.

De uitdagingen na de overlegperiodes zijn onveranderlijk :

- bestendinging van de dialoog tussen de bewoners en de bestuurlijke en politieke verheden, ook na de bestuursperiodes;
- voortzetting van de collectieve burgerdynamiek om de wedertoe-eigening van de groene ruimten in de wijk mogelijk te maken, eventueel in de vorm van een wijkcomité

Zoals bij elke renovatie of opknapping, zijn de betrokkenheid van de gebruikers vanaf de ontwerpfase en de ontwikkeling van een partnerschap met de verschillende betrokken spelers van essentieel belang om samen een project uit te werken dat beantwoordt aan de behoeften van de gebruikers en dat ze zich kunnen toe-eigenen, volgens de budgettaire, wetgevende en administratieve beperkingen.

Sommige kenmerkende aspecten van de tuinvijken bieden mogelijkheden die we zeker moeten benutten.

Betekenis geven aan de erfenis van het verleden

De tuinvijken erven infrastructures waarvan het gebruik “opnieuw moet worden uitgevonden” om te beantwoorden aan de moderne behoeften. Deze bezinning moet worden gebaseerd op de beleving van de bewoners en samen met hen worden gevoerd. Wat kan vandaag bijvoorbeeld het nut zijn van de steegjes, die vroeger onder meer werden gebruikt om steenkool te vervoeren tot aan de achterkant van het huis, dus zonder de leefruimten te bevuilden? In dit opzicht openen de workshops interessante pistes voor de organisatie van de tuinvijken.

In verschillende Brusselse tuinvijken ontstonden burgercollectieven, gedragen door de bewoners, die activiteiten organiseren in hun wijk. Op die manier wordt de wijk gemobiliseerd en kan ze zich de groene ruimten eigen maken en hun onderhoud en kwaliteit verbeteren door sociale banden te creëren.

Inplanting van het kunstwerk “Trees of Circular Motion” op het Lustplein door het burgercollectief Het Rad en Passa Porta in samenwerking met het internationaal literatuurhuis in Brussel.

Dit werk van de Ierse kunstenares Orla Barry omvat acht geglazuurde bomen met ingebedde gedichten van Mimi Khalvati.

Kunstwerk van Orla Barry

Trees of Circular Motion,
Lustplein, Het Rad

Plantation d'un Noyer sur la Place de la Roue Planter van een notelaar op het Radplein

Planten van een notelaar op het Radplein: deze boomsoort werd gekozen omwille van de wens van de burgers om vruchten te kunnen plukken. Ook aan bepaalde onderhoudsproblemen die de gemeentelijke verantwoordelijken aanhaalden wordt verholpen aangezien gevallen noten, in tegenstelling tot andere, meer kwetsbare vruchten, niet rotten op de grond.

De wijk overweegt ook de aanleg van een collectieve boomgaard. Hiermee knoopt ze aan met haar verleden, want in de beginjaren stonden er tal van bomen, met name fruitbomen, in de wijk.

Onderhoud van de groene ruimten

door de bewoners in de tuinwijk Groen Vorst

3

In de tuinwijk het Groene Vorst ondernam een bewonersgroep (met de steun van Leefmilieu Brussel) verschillende acties:

- een grootschalige schoonmaak- en onderhoudsactie van de groene ruimten
- een cursus fruitbomen snoeien die ieder jaar wordt georganiseerd in de collectieve boomgaard.

Deze wijk is een voorbeeld voor de andere, vooral vanwege de vele steegjes en de burgerdynamiek die er zich ontwikkelt.

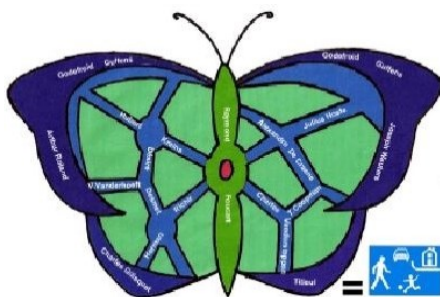
Ook in de Messidorwijk worden de bewoners gemobiliseerd om de groene ruimten te beheren en de natuur in de wijk te vrijwaren, ook hier met de steun van de projectoproep Duurzame Wijken van Leefmilieu Brussel. De bewoners planten in dit kader een wijngaard en installeren een bijenkast.

Innoverende oplossingen zoeken voor de inrichting van de openbare ruimten

Mobiliteit, een belangrijke uitdaging voor de bewoners, veroorzaakt vaak heel wat spanningen omdat de standpunten uiteenlopen en misschien nooit helemaal zullen samenvallen. Men zou daardoor kunnen geneigd zijn om de participatie te beperken, maar het blijft van kapitaal belang om de communicatie en informatie aan de gebruikers te verzorgen en duidelijk te zijn over de onderhandelingsmarge die ruimte laat voor participatie en de rol van de iedereen.

De tuinwijk Terdelt die werd gerenoveerd om te worden omgevormd tot “woonerfzone”, illustreert zowel de positieve als enkele meer delicate aspecten van de overlegprocessen, zoals bijvoorbeeld de mobiliteitskwestie (in het bijzonder de parkeerplaatsen).

De gemeente heeft van bij het begin van het proces verschillende informatievergaderingen voorgesteld en de inwoners uitgenodigd voor een bezoek aan andere woonerfzones, kwestie van hen vertrouwd te maken met dit nieuwe concept. Het project genoot van bij het begin de steun van het wijkcomité: in 2008 hingen 150 wijkbewoners het logo van het project aan hun raam.

Het overleg met de wijkbewoners gebeurde volgens de reglementaire voorschriften (openbaar onderzoek en overlegcommissie). Er werd een begeleidingscomité opgericht bestaande uit gemeentelijke en gewestelijke ambtenaren en wijkbewoners (al dan niet lid van het wijkcomité). De gemeente organiseert ook openbare overlegvergaderingen.

Voor de informatie en raadpleging zorgt met name het wijkcomité dat waakzaam blijft en de bewoners regelmatig informeert via zijn website, affiches of brieven in alle brievenbussen. Deze inspanningen gebeuren geheel autonoom en op vrijwillige basis.

Logo

voor de omvorming van Terdelt tot woonerfzone

4

In 2010 zijn de wijkbewoners verdeeld over de kwestie van het parkeren: moet het project parkeerplaatsen schrappen of net toevoegen? Het wijkcomité wordt door sommigen met de vinger gewezen omdat het ten onrechte wordt aanzien als de drager van het project. Er zijn verschillende informatievergaderingen en enkele wijzigingen in het project nodig om de gemoederen te bedaren.

Dit voorbeeld toont aan hoe belangrijk het is om de bewoners van bij het begin te betrekken bij het project, hen de uitdagingen en voorgestelde oplossingen behoorlijk uit te leggen en hen een duidelijke rol toe te kennen: het wijkcomité heeft hier een centrale rol vervuld om de informatieoverdracht tussen de gemeente en de bewoners te vergemakkelijken, en dit geheel op eigen initiatief. Die taak zou waarschijnlijk makkelijker zijn geweest als de gemeente:

- het kader en de grenzen van de participatie zou hebben verduidelijkt,
- neutrale externe figuren zou hebben ingeschakeld om het kader uit te leggen, te garanderen en de verschillende ontmoetingen tussen de gemeente, de projectdragers en de bewoners te vergemakkelijken

De tuinvijken en de relatie met hun omgeving

Zoals reeds gezegd in het hoofdstuk Aangenaam leefklimaat, werden de tuinvijken gebouwd volgens een ingetogen model: de aantrekkingspolen (pleintjes, speelruimten, enz.) liggen in het centrum en buitenstaanders hebben maar heel weinig redenen om ernaartoe te gaan. De smalle wegen en de vele straten met eenrichtingsverkeer geven de indruk dat de wijk wordt afgesloten. Door deze configuratie is de wijk een dorp in de stad. Ze is in zichzelf gekeerd en keert haar omgeving “de rug toe”. De uitdaging bestaat er dus in om de wijk te openen voor de buitenwereld, met name via participatie. Ook buurtbewoners die niet in de wijk wonen, kunnen deelnemen aan het bezinningsproces.

De bewoners vergemakkelijken deze openstelling als ze activiteiten organiseren die van nature een ruimer publiek aantrekken.

- * *in Terdelt: tijdens autoloze zondag neemt het wijkcomité deel aan de activiteiten die de gemeente organiseert door een “toeristentreintje” in te leggen tussen Terdelt en de nabijgelegen Helmetwijk. Vooral de jongeren van Helmet gebruiken het treintje om in Terdelt te komen deelnemen aan de billenkarwedstrijden;*
- * *ook activiteiten zoals rommelmarkten, volksfeesten (Halloween, Sint-Niklaas,..) of schoolfeesten die veel volk aantrekken zijn uitstekende gelegenheden om elkaar te ontmoeten.*

Andere activiteiten versterken daarentegen het samenhangingsgevoel en de cohesie binnen de wijk, zoals bijvoorbeeld de aanleg van moestuintjes, compostparken, boomgaarden op het binnenterrein van huizenblokken.

Het evenwicht en de afwisseling tussen beide versterken de cohesie en stellen de tuinvijk open voor de buitenwereld.

De verantwoordelijkheid voor het beheer van de groene ruimten “verduidelijken/vereenvoudigen”

Aanvankelijk werden de ruimten van de tuinvijken beheerd door eenzelfde entiteit (coöperatie of sociale huisvestingsmaatschappij). Naarmate ze verder evolueerden, verkochten ze echter een deel van hun gebouwen aan privé-eigenaars. Het beheer van de openbare of gemeenschappelijke ruimten geraakte geleidelijk aan versnipperd tussen de coöperaties, de haarden, de gemeenten, de privé-eigenaars en het Brussels Gewest, zodat het soms moeilijk of zelfs onmogelijk is om uit te maken wie verantwoordelijk is voor het onderhoud van een bepaalde ruimte. Bovendien evolueert het gebruik van de groene ruimten en zijn hun nut of beheerswijze niet altijd duidelijk.

Sommige tuinvijken behielden een bewonerscoöperatie die instaat voor het beheer van de ruimten: de efficiëntie van dit systeem kan ter plaatse worden vastgesteld ... Helaas zijn deze coöperaties niet altijd behept met een sterke collectieve dynamiek.

De tuinvijk Moortebeek wordt beheerd door een coöperatie die beslist over esthetische eigenschappen zoals de kleuren van de gevels, de keuze van de schrijnwerkmaterialen en de infrastructuur, enz.; ze beheert ook het onderhoud van de stadswijk, zodat die haar karakter en coherentie kon behouden. De meeste bewoners zijn huurders van de coöperatieve. De collectieve ruimten worden dus piekfijn onderhouden, maar de burgerdynamiek is niet altijd even sterk als in andere tuinvijken waar spontane bewonerscomités activiteiten lanceren.

Ook in Le Logis worden de groene ruimten beheerd door een coöperatie. Elke bewoner stort daarvoor een financiële bijdrage.

- * Als er geen coöperatie werd overgeërfd uit het verleden, kunnen collectieve burgerprojecten in dialoog met de lokale overheden een interessante en motiverende oplossing zijn om een gezamenlijke visie uit te werken en deze ruimten concreet te beheren.
- * De oprichting van een samenwerking met lokale organisaties zoals scholen, socioprofessionele inschakelingsstructuren of lokale bedrijven die het onderhoud van deze ruimten voor hun rekening nemen kan worden aangemoedigd.

In Het Rad wordt gedacht aan de COOVI-campus die verschillende hogeschoolen omvat. Die verstrekken opleidingen in tuinarchitectuur, beheer van de stedelijke omgeving, tuinbouw, enz. Samenwerken voor het beheer van de groene ruimten zou zowel voor de scholen (stages of praktijkoefening) als voor de gemeente en de bewoners heilzaam zijn.

Cité-jardin

Moortebeek

- * Een lokale regelgeving ten slotte die de verwachtingen van alle aanwezige spelers over dit onderwerp met elkaar verzoenen (beheer van de groene ruimten, renovatie van de gebouwen, onderhoud van de steegjes,...) is een interessant alternatief voor een gecoördineerd en gecentraliseerd beheer. Instrumenten zoals charters kunnen worden ontwikkeld.

Gezamenlijke interventies

De gebouwen in de tuinvijken zijn verouderd en dringend aan renovatie toe. Vanwege de homogene bebouwing kampen alle bewoners met dezelfde problemen, die dus collectief kunnen worden aangepakt (zie hoofdstuk Materialen).

Met de steun van het grootstedenbeleid, financierde de gemeente Schaarbeek in 2011 een project inzake de thermografie van de woningen, met name in de tuinvijk Terdelt in samenwerking met het wijkcomité. Bedoeling was om het energieverlies van de woningen te diagnosticeren in een pilootgebied en vervolgens het project door te trekken tot de hele gemeente. De bewoners en bedrijven werden geïnformeerd over en gesensibiliseerd tot de bestaande structurele oplossingen op het vlak van energiebesparing en de manier waarop ze kunnen worden toegepast. De tuinvijk Terdelt werd weerhouden om aan deze operatie deel te nemen vanwege haar sociale dynamiek en architecturale homogeniteit, die ervoor zorgden dat de oplossingen konden worden veralgemeend tot alle woningen van de tuinvijk.

TOT BESLUIT

De bewonerscomités van de tuinvijken lanceerden burgerdynamieken om de sterke “tuincomponent” van de wijk te beheren en de bewoners in staat te stellen een “moderne” invulling te geven aan dit historisch erfgoed. Daarnaast verenigen ze de bewoners rond feestelijke en culturele activiteiten en bieden ze hen de mogelijkheid om zich de openbare ruimte toe te eigenen.

De spontaniteit van de voorgestelde activiteiten en de energie waarmee ze worden georganiseerd laten in sommige gevallen toe om de juridisch vaagheden en de complexiteit van het onderhoud van de groene en collectieve ruimten van de tuinvijken te overstijgen.

De overheden kunnen deze dynamieken stimuleren door workshops diagnose en coproductie van wijkprojecten te organiseren. Ze kunnen de dynamieken van bij het begin materieel of logistiek ondersteunen, vooral als het gaat om technische of conflictuele thema's zoals energie of mobiliteit.

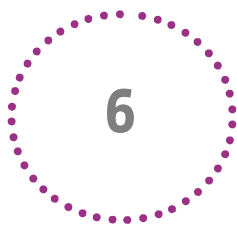
De ontwikkeling van een samenwerking en de coproductie van een wijkproject moeten steunen op bewonersorganisaties, socioculturele verenigingen en de beheerders van de sociale woningen, die vaak goed vertegenwoordigd zijn in de tuinvijken.

Zoals bij elk participatieproces moeten het kader, de doelstellingen van de participatie of de samenwerkingen duidelijk worden bepaald. De aanwezigheid van “neutrale” spelers om dit kader te garanderen en de uitwisselingen te beheren is uiteraard een troef.

MEER WETEN

- 1 Het Groene Plan, Wijk Het Rad, Anderlecht, mei 2012
- 2 Participatiehuis : <http://www.participation-anderlecht.be/spip.php?article366>
- 3 Dynamieken in Vorst : <http://www.citeforestvert.be/>
- 4 Projecten om de tuinwijk Terdelt te converteren tot een woonerf en opvolging door het wijkcomité : <http://www.terdelt.be/zone-résidentielle/>

6

A A N G E N A A M L E E F K L I M A T & L E V E N S K W A L I T E I T

In de tuinvijken bieden de kwaliteit van de architectuur en de schikking van de verschillende buitenruimten de inwoners een aantrekkelijk levenskader en een bevoorrechte structuur om een echt sociaal buurtleven te leiden. Het leefklimaat en de levenskwaliteit worden bevorderd door het originele ontwerp van de wijken.

Een vormelijke analyse geeft een beeld van de rijkdom van deze compositie.

In hun huidige toestand geven de inrichting, het gebruik en het onderhoud van de ruimten echter niet altijd een duidelijke kijk op het potentieel van de typologie.

Stedenbouwkundige compositie van de wijk en creëren van ruimte

De stedenbouwkundige compositie van de tuinwijken vertaalt zich in een aantal ruimten die stuk voor stuk een specifieke rol vervullen in de organisatie van het geheel. De compositie verbindt de binnenruimten met de wijk door ze te linken aan het externe stadspatroon.

Omringd door sterke stadsbarrières zoals de Bergensesteenweg, het kanaal en de spoorweglijn, is het patroon van de wijk Het Rad georganiseerd langs een centrale as, de Guillaume Melckmanslaan die de drie belangrijkste pleinen van de wijk met elkaar verbindt: het Radplein, het Lustplein en het Minister Wautersplein. Hier bevinden zich verschillende emblematische voorzieningen van de wijk (de Sint-Jozefkerk, twee scholen, handelszaken...). Deze as, die de belangrijkste activiteitenpolen van de wijk omvat, geldt als de wervelkolom van de wijk.

De wervelkolom van de wijk

Guillaume Melckmanslaan,
Tuinwijk « Het Rad »

Verschillende soorten pleinen bieden bijkomende mogelijkheden voor het leven in de wijk, namelijk :

- pleinen dat een echt scharnierpunt vormt tussen de wijk en de omliggende wijken;
- pleinen die een bevoorrechte plaats zijn voor de organisatie van evenementen in de wijk;
- structurerende pleinen in de compositie, zoals het Minister Wautersplein, die aan weerszijden van de centrale as van de wijk zijn ingeplant;
- Rond deze structuur zijn verschillende soorten huizenblokken georganiseerd, sommige zeer regelmatig, andere meer complex, die zich situeren rond kleine pleintjes. Hoewel het gaat om openbare pleintjes, hebben ze toch een ingetogen karakter dat ze intiemer maakt, enkel bestemd voor gebruik door de buurtbewoners. Hun werkingswijze lijkt hierdoor sterk op de werkingswijze van de steegjes.

Verschillende gebouwen versterken deze hiërarchisering van de ruimte dankzij hun architecturale kwaliteit en hun functie, namelijk de kerk, verschillende voorzieningen, appartementsgebouwen, enz. Deze constructies doen de ruimten waaraan ze grenzen nog groter lijken

In Het Rad, het Radplein is een echt scharnierpunt vormt tussen de wijk en de omliggende wijken. De aanwezigheid van de kerk en de wekelijkse markt verlenen het een bundelende rol voor het leven in de wijk.

Plein als
scharnierpunt

Het Radplein,
tuinwijk « Het Rad »

Het Lustplein is een bevoorrechte plaats voor de organisatie van evenementen in de wijk. Het Lustplein heeft een zeer grote oppervlakte van bijna 10 000 m² van gevel tot gevel, dat is groter dan de Grote Markt van Brussel (die +/- 6 500 m² telt). De ruimte wordt afgebakend door een doorlopend bouwfront van kleine, naar het plein gerichte huisjes die een stedelijke "kamer" vormen met de allure van een traditioneel Vlaams plein. De landschappelijke identiteit is vrij sterk, met name dankzij de eenheid, de harmonie van de gebouwen, de randen met een dubbele rij hoogstammen en de zeer vrije centrale ruimte.

Plein voor de
organisatie van
evenementen

Lustplein,
tuinwijk « Het Rad »

Het Minister Wautersplein is een structurerende plein in de compositie, die aan weerszijden van de centrale as van de wijk zijn ingeplant, aan het eind van het perspectief. Het plein is het vertrekpunt van verschillende assen die de wijk structureren: de Mensenrechtenlaan, de Solidariteitsstraat, de Plebejersstraat, de Burgersstraat. De ruimte is georganiseerd rond een centraal eiland met speeltuigen, zitbanken en andere infrastructuur.

Structurende plein in de compositie

Minister Wautersplein,
tuinwijk « Het Rad »

Gebouwen die de hiërarchie van de plaats versterken

Toren, tuinwijk Le Logis en school Het Rad op het Lustplein, tuinwijk « Het Rad »

Komfortplein in Het Rad en Treinplein in Le Logis zijn kleiner openbare pleinen die hebben toch een ingetogen karakter dat ze intiemer maakt, enkel bestemd voor gebruik door de buurtbewoners.

Intieme pleintjes

Komfortplein in « Het Rad », en Treinplein in Le Logis

In deze ruimten, met een grote structurele en landschappelijke waarde op schaal van de tuinwijken, moet bijzondere aandacht worden besteed aan het behoud van het perspectief en de herwaardering van de landschappelijke elementen zoals de planten en het water.

Met name moet erop worden toegezien dat technische of functionele infrastructuur, zoals glasbollen en andere inrichtingen, worden geplaatst op plaatsen waar ze de perceptie van de ruimten niet hinderen....

Aandacht aan het behoud van de vooruitzichten te brengen

Perspectief op het Wautersplein,
tuinwijk « Het Rad »

De woonblokken zijn georganiseerd volgens verschillende logica's:

- * Sommige zijn samengesteld volgens een zeer strikt orthogonaal patroon. De perceelbreedte is er meestal kleiner dan 5 meter. In dit netwerk zien we twee soorten steegjes: doorgangssteegjes die een binnenweg vormen voor de voetgangers en doodlopende steegjes die vooral bestemd zijn om toegang te verlenen tot de achterkant van de huizen. Deze toegang werd vroeger gebruikt voor de levering van steenkool en van ijs nodig voor de bewaring van voedsel;
- * Sommige woonblokken worden doorsneden volgens een breder perceelstructuur, maar nog steeds orthogonaal. De huizen zijn er halfopen bebouwing en herinneren door hun architectuur aan de traditionele rijhuisjes van de arbeiders. In dit systeem zijn de steegjes rechtlijnig en vrij smal. Net als de eerste doodlopende steegjes die we hiervoor beschreven, waren ze vooral bestemd om toegang te verlenen tot de huizen langs de achterkant. Ze laten ook toe om het huizenblok van de ene kant naar de andere te doorkruisen om naar de wegen te gaan, maar er bestaat geen echte netwerkstructuur die interessante binnenwegen zou bieden voor de zachte verplaatsingswijze: ze lopen immers doorgaans parallel met het wegenpatroon;
- * Een derde type biedt een complexer systeem van percelen rond een centraal perceel. Er dient opgemerkt dat deze huizen er, ondanks de geringe breedte van de percelen, uitzien als "grote huizen" vanwege hun architecturale opvatting. In dit concept bieden de gebouwen onderdak aan meerdere gezinnen: architecturaal gezien groepeert de eenheid "woning" in werkelijkheid verschillende "halve woningen". De architecturale eenheid omvat dus meerdere woningen, met toch een zeer sterke identificatie van alle personen met de "woning" die zij betrekken. In dit systeem zijn de steegjes breder en maken ze het mogelijk om heuse gedeelde ruimten in te richten binnen het huizenblok.

Omdat de binnenterreinen van de huizenblokken worden doorkruist door steegjes, ontstaat een meer intiem niveau in de hiërarchie van het klassieke netwerk: het creëert een systeem van ingetogen, semi-openbare ontmoetingsplaatsen. Dit tweede netwerk overlapt het "officiële" netwerk tussen de tuinen, onder de poorten, doorheen de bebouwing tot aan de kern van het huizenblok.

Naast een eventueel gevoel van samenhang in de straat en bevoorrechte contacten tussen burens, creëert dit netwerk een gevoel van samenhang in het hele huizenblok en bevoorrechte relaties tussen de personen die het delen. Dankzij deze overlapping kan de kring van de buurtrelaties worden uitgebreid tot de schaal van het huizenblok. De mensen hebben ook meer redenen om elkaar te kruisen en van gedachten te wisselen. De ingetogenheid die inherent is aan het systeem, kan echter ook hinderlijk zijn, met name op het vlak van veiligheid. De bewoners kunnen geneigd zijn om de steegje af te sluiten of ze te gebruiken voor privédoeleinden.

Structurering binnen de percelen

De gebouwen binnen dit perceelpatroon zijn meestal geplaatst achter de rooilijn, zodat er een voortuintje kan worden aangelegd. Dit tuintje, privé-eigendom maar georiënteerd naar de weg, maakt een bevoorrecht contact tussen burens mogelijk: het is minder intiem dan de achtertuin maar biedt voldoende ruimte om te gaan zitten, te kijken, te praten, ... Ze bieden de mogelijkheid om de openbare ruimte niet alleen "te doorkruisen", maar ook bij te dragen tot het ontstaan van een wijkleven.

Naast deze sociale rol, dragen de voortuintjes bij tot het algemene uitzicht van de wijken en de herwaardering van groen vanaf de openbare ruimte. Hun onderhoud en inrichting hebben een rechtstreekse impact op het algemene imago van de wijk: het is dus van essentieel belang om dit type tuintje te behouden en ze onder geen enkel voorwendsel te veranderen in ondoorlaatbare zones of privéparkeerplaatsen.

Als interface tussen de privé- en de openbare ruimte vervullen de hagen een belangrijke rol. Om te voorkomen dat de wijk bezaaid wordt met groene muren die de gebouwen aan het zicht onttrekken en minstens schijnbaar elke sociale controle verhinderen, moet een onderscheid worden gemaakt tussen:

- De hagen in de achteruitbouwstroken die laag moeten zijn (tussen 0,50 m en 1m hoogte) zodat de inkomdeur zichtbaar is vanaf de openbare ruimte;
- De hagen van de privétuinen die een grotere intimiteit moeten genieten: hun hoogte moet tussen 1,60 m en 2 m bedragen om nieuwsgierige blikken buiten te houden.

Lage hagen in de achteruitbouwstroken

Cité Moderne en
Jouët-Rey wijk

Hogere hagen in de tuinen

Wijk Le Logis en tuin-
wijk « Het Rad »

Op de binnenterreinen van huizenblokken, in de meer intieme, semi-openbare ruimten, wordt ruimte gelaten voor meer onverwachte effecten. De plantengroei introduceert er verschillende vormen en sferen. De privétuinen zijn dan weer enkel bestemd voor de gezinnen.

Inrichting van de tuinen

Tuinwijk Moortebeek en Cité Frugès (FR)

De verschillende bouwtypes creëren verschillende sferen tussen de Brusselse tuinwijken. Ze variëren naargelang de bouwperiode: soms gaat het om “arbeidershuisjes”, dan weer eerder om “begijnhoven” en soms is de stijl ook ronduit modernistisch ... De wijken ontleen hun rijkdom voor een deel aan het feit dat ze architecturale gehelen vormen.

Helaas worden deze gehelen niet altijd behandeld met respect voor hun architecturale eenheid. Dat geldt des te meer als de bebouwing bestaat uit kleine rijhuisjes die één geheel vormen: zij moeten in dezelfde kleur worden behandeld, dezelfde omlijstingen krijgen, doorlopende daklijnen en kroonlijsten, ...

Verschiedende architecturale gehelen

Tuinwijk « Het Rad »

Voorbeelden van gehelen die differetieerd zijn behandeld

Tuinwijk « Het Rad »

De architecturale kwaliteit van de bebouwing vertaalt zich ten slotte ook in de aanwezigheid van geveldetails zoals specifieke metselverbanden, sierelementen, behandeling van de raamkozijnen, raamindelingen, ijzerwerk, ... Deze compositiedetails die we “klein erfgoed” noemen, dragen bij tot de kwaliteit van de architectuur van de tuinwijken en moeten worden behouden.

Voorbeelden van klein erfgoed

Tuinwijk Volta, Le Logis en « Het Rad »

Het wegennet en de bebouwing van de wijk dragen eveneens bij tot het creëren van verschillende sferen. Zo bepalen ze de centrale punten al naargelang de oriëntatie van de gebouwen, de inrichting van perspectieven, het spel van symmetrie of ontdubbeling, de onderbrekingen in het bouwfront, maar ook de schikking van openingen, transparanties en doorlaatbaarheid, de afronding van de hoeken, etc.. Daarnaast maken ze van de ruimten intieme plaatsen. Het succes van deze composities ligt in de harmonie tussen de monumentaliteit en het behoud van een zekere bescheidenheid in de gecreëerde ruimten.

Vanwege hun samenstelling genieten de tuinvijken een heuse “identiteit”. Daarvoor zorgen de zeer rijke stedenbouwkundige compositie, de herwaardering van de ruimten, de erfgoedgebouwen en de inrichting van perspectieven rond bebouwde of onbebouwde ruimten waar zich het leven van de wijk afspeelt.

Pleinen, plantsoenen, speelterreinen, sportvelden, lanen, straten, steegjes, binnenplaatsen, voortuintjes, privétuinen, moestuintjes, speelplaatsen, enz. vervullen allemaal een specifieke rol die moet worden onderzocht. De hierna volgende scenario's illustreren de antwoorden die worden aangereikt in gelijkaardige ruimten.

Pleinen en plantsoenen

Een ruimte zoals het Lustplein leent zich voor een gedifferentieerd gebruik voor de organisatie van culturele of sportevenementen, wijkfeesten, markten, rommelmarkten, voedingscoöperaties, boerenmarkten, ... Ze laat plaats voor een “actief cobeheer” om het gebruik te consolideren en bevorderen voor ontmoetingen, uitwisselingen tussen gebruikers en lancering van lokale initiatieven.

Het plein straalt echter voldoende kracht uit om manoeuvreerruimte te bieden voor verschillende grondbezettingen en het potentieel als speelruimte (voor groot en klein), parkeerruimte geïntegreerd in het landschap, wandel- of gezondheidsparcours, stedelijk meubilair, enz. te versterken.

De inrichting van speelruimten en sportvelden is belangrijk opdat iedereen zijn plaats zou vinden in de wijk. De wijk moet ook worden ingericht voor de noden van de kinderen en jongvolwassenen, zowel voor hun lichamelijke ontwikkeling als voor hun sociale integratie, vooral in een bebouwde context waarin de binnenruimten klein zijn.

Volgens de bewoners creëert de aanwezigheid van buitenruimten die geschikt zijn voor spelen niet alleen banden tussen de kinderen, maar ook tussen de volwassenen die hen begeleiden en de oudere burens die buitenkomen als er iets te doen is in de wijk...

Speelruimte

Pleinen waar wijkevenementen kunnen worden georganiseerd, zijn vaak uitgerust met infrastructuur voor activiteiten die overeenstemmen met de plaats of de verlangens van de bewoners: handelszaken, restaurants, maar ook lichtere infrastructuur zoals kiosken, paviljoenen of ambulante inrichtingen, frituren, kiosken waar koffie en snacks worden aangeboden, infrastructuur voor de plaatsing van meubilair (tafels, stoelen, speeltuigen, ...). Om de sfeer van de tuinvijken niet te ontfaarden, kunnen deze infrastructuur tijdelijk of seizoensgebonden zijn.

Kleine infrastructuur voor activiteiten

Ambulante inrichting,
Sint Katelijneplein, en
voorbeeld van een
demonteerbare kiosk

1

Lanen en straten

Het stedenbouwkundig patroon maakt het mogelijk om het statuut van de wegen te differentiëren: sommige zijn grotere verkeersaders en houden beperkingen in vanwege het autoverkeer. Andere, die eerder lokaal worden gebruikt, bieden meer inrichtingsmogelijkheden. De hoofd- en secundaire assen kunnen worden gedifferentieerd naar gelang hun functie. Dit bepaalt bijvoorbeeld de breedte van de voetpaden, de inrichting van landschappelijke parkeerruimten, het aantal rijstroken voor fietsers, de gedeelde ruimten, enz. Om het contact met de natuur en de wegen van hoge landschappelijke kwaliteit te bevoorrechten (uitzicht, variëteit, enz.), moet er bovendien op worden toegezien dat de rij- en parkeerstroken niet te veel grondruimte innemen, ook als dat in het nadeel is van het autoverkeer.

Deze bedenkingen gaan in de richting van de aanwijzingen in het hoofdstuk Mobiliteit die bepaalde verplaatsingswijzen bevorderen naargelang de assen.

In de Franse voorbeelden zien we vaak dat de natuur “gedomesticeerd” is aan de kant van de straat, ten aanzien van de eigenlijke openbare ruimte, en aan de “ingangen” van de wijk. De plantaardige vormen vervullen er een belangrijke rol in het landschap: bomenrijen die de perspectieven creëren of benadrukken, hagen die nieuwsgierige blikken tegenhouden, landschappelijke integratie van parkeerplaatsen, specifieke snoeiwijzen, enz.

In Suresnes worden de assen afgezoomd door een bomenrij die in gordijnvorm gesnoeid is om de continuïteit van het gebladerte te garanderen. Deze techniek versterkt de perspectieven en trekt een scherm op tussen de gevels en de steenweg. Op de wegen die loodrecht uitkomen op deze as, blijft de ruimte veel meer open. De inrichting versterkt de hiërarchisering van de weg.

Behandeling van de
bomen langs de
wegen

Wijk Suresnes (FR)

In het kader van het wijkcontract Scepter, zal de Ambachtsliedenstraat worden heraangelegd. Deze erg smalle straat is afgezoomd met typisch Brusselse arbeidershuizen. De configuratie is vrij eng en de rijweg neemt de meeste ruimte in beslag.

Bij de inrichting zal een gedeelde ruimte worden gecreëerd tussen de verschillende gebruikers: de ruimte moet gezelliger worden, een plaats van uitwisseling tussen de burens. De geplande inrichtingen voorzien bovendien in een hemelwaterretentiesysteem langs de weg (zie hoofdstuk Biotoop en Water). Dit voorbeeld illustreert het potentieel van een inrichting waarbij ook aan de buurtbewoners wordt gedacht.

Ambachtsliedenstraat

In de huidige configuratie

Inrichtingsplan

Illustraties van het project

2

De “strakheid” in deze onderhoudsstijl van de beplantingen steunt de principes van stedenbouwkundige compositie die we eerder hebben beschreven. Er kan echter ook een soepelheid worden geïntroduceerd tussen deze beide nuances waartussen een streng onderscheid wordt gemaakt in de huidige configuraties. Er bestaan immers manieren om de landschappelijke kwaliteit en de openbare ruimte te verbeteren zonder afbreuk te doen aan de vastgestelde richtlijnen:

- deze werden aangehaald in het hoofdstuk Biotoop en Water: waternetten in de open lucht waar zich een specifieke fauna en flora kunnen ontwikkelen;
- ze steunen ook de principes die werden uitgevaardigd voor het onderhoud van de groene ruimten in het kader van een gedifferentieerd beheer;
- ze worden onderzocht door bewegingen zoals de “Incredible Edible” die het potentieel van de volle aarde in de stad willen benadrukken;

Voorbeelden van culturen geïntegreerd in de inrichting van de openbare ruimte

Incredible Edible

3

- ze worden toegepast via de openbare verlichting en de nachtelijke sfeer die ze induceert.

In de Cité Moderne werd een Lichtplan opgesteld om een veilige en valoriserende nachtelijke sfeer te creëren. De verlichting wil de poëzie van de plaats benadrukken. Het concept steunt op een verlichting met lage resonantie met het ritme van de gevels en op subtielere interventies op de pleinen, de ademruimten en de beplantingen.

's Nachts wordt zo in de wijk een sfeer gecreëerd die de bijzonderheden van de typologie op menselijke schaal respecteert

Lichtplan

Cité Moderne

Steegjes

Bijzondere aandacht moet worden besteed aan de steegjes en hun netwerk opdat ze hun functie van weg zouden kunnen behouden. Markeringen aan hun ingangen, aan de aansluiting met het openbare net, versterken hun nut en moedigen de bewoners aan om ze te gebruiken.

De inrichting van de steegjes in Le Logis in Watermaal-Bosvoorde is een mooi voorbeeld van een netwerk dat wordt verduidelijkt door de behandeling van de ingangen en aansluitingen.

Inrichting van het steegennetwerk en herwaardering van de ingang van de steegjes

Le Logis en Floréal-wijk

De steegjes bieden heel wat mogelijkheden om bij te dragen tot de werkingsswijze en het leefklimaat in de wijken. De buurtbewoners kunnen ze gevarieerd gebruiken en frequenteren. Dat gebruik en de frequentatie hoeven overigens niet definitief te zijn, want de inrichtingen kunnen evolueren naargelang de verlangens en tijdperken: speelterreinen voor de kinderen, barbecues, petanqueterreinen, moestuintjes, boomgaarden, natuurontdekkingsparcours, open voor iedereen of alleen voor bepaalde gebruikers

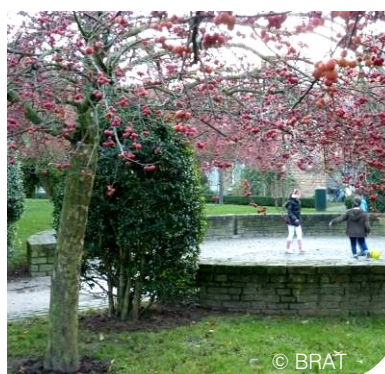

Gebruik van steegjes

Seidlungen, Frankfurt

Eva Langsmeer,
Utrecht

Inrichting van de
gedeelde ruimte

Wijk Jouët-Rey

Hun gebruik heeft niet meer klachten of meer onveiligheid of sluikstorten veroorzaakt, zoals eerst werd gevreesd: hun gebruik, door de buurtbewoners en voor de buurtbewoners, induceert een vorm van respect. De steegjes zijn geen onveilig aandoend “no man’s land” meer, maar gedeelde ruimten waar sociale controle wordt uitgeoefend.

In de tijnwijk van Gennevilliers, een terrein dat er al meer dan twintig jaar verlaten bijlag, werd gebruikt door sluikstorters en was een smet op het imago van de site. Bij een eerste inrichtingsproject werd een productieve tuin aangelegd. De stad knapte het terrein op, installeerde een tuinhuisje, kocht een lichte motorploeg,... Tussen de stad en een bewonersvereniging werd een overeenkomst gesloten. De mensen van de wijk werden betrokken en hielpen mee schoffelen, zaaïen, planten, onderhouden, onkruid verwijderen... Uit deze dynamiek ontsproot een geest van collectiviteit. De oogst werd verdeeld onder de mensen die ze echt nodig hadden.

De vrijwilligers ontmoeten elkaar graag tijdens feesten, picknicks, concerten van lokale muzikanten, het milieufeest, workshops of pedagogische projecten,... De tuin is een platform van het wijkleven geworden.

Anderen

De achteruitbouwstroken moeten worden behandeld volgens de sfeer die men er wil creëren. Deze zones grenzen immers onmiddellijk aan de weg en dragen bij tot het karakter van de straat.

In de tuinwijken worden verschillende gedragsregels aangenomen: een uniforme behandeling versterkt de impressie van een geheel, terwijl een minder gedisciplineerde behandeling het tuinaspect accentueert.

Uniforme behandeling van de achteruitbouwstroken

Wijk Le Logis en wijk Jouët - Rey

Minder gestructureerde behandeling van de achteruitbouwstroken

Siedlung in Franckfurt, en Cité Frugès in Pes-sac

Al even belangrijk is de behandeling van de hagen. Zij bieden de kans om interessante soorten te introduceren en een warme sfeer te creëren. Deze bewegingsvrijheid kan zowel een rijkdom betekenen als een verlies: de ene compositie is immers al meer geslaagd dan de andere, met name vanwege de keuze van de soorten, de hoogte, de dikte ... Er moeten een aantal regels worden gespecificeerd om de mogelijkheden coherent te oriënteren, met respect voor de wijk en de biodiversiteit.

Beheer van de hagen

In Seidlung, Frankfurt, in GWL-Terrein, Amsterdam, en in de Flo-réalwijk in Brussels

Om ten slotte de architecturale kwaliteit te handhaven die zichtbaar is vanaf de openbare ruimte, moeten in de wijken verschillende basisregels systematisch worden gerespecteerd:

- * respect voor de gehelen die worden gecreëerd door verschillende eenheden en gezamenlijk moeten worden behandeld volgens de logica van het geheel. Het uitzicht van de gebouwen draagt immers bij tot de algemene indruk van het geheel en vergt een gecoördineerd beheer. Het zou in dit opzicht wenselijk zijn dat de onderhouds-, gevel- en dakwerken gezamenlijk worden uitgevoerd. Vanwege de aard van de werken, de ouderdom van de gebouwen en de algemene toestand waarin ze verkeren, zouden zo schaaleconomieën kunnen worden gerealiseerd;
- * Het behoud van het klein erfgoed: dit draagt bij tot de architecturale kwaliteit en is een getuige van vroegere tijden. Handelen op wijkschaal zou een gecoördineerd beheer van deze ambachtelijke elementen mogelijk maken en ervoor zorgen dat ze systematisch worden onderhouden.

Behandeling van een
geheel

Tuinwijk Moortbeek

Cité Frugès (FR)

4

TOT BESLUIT

Een aangenaam leefklimaat in de tuinvijken wordt gecreëerd door de omgeving te structureren en de plekken met elkaar te verbinden, zodat er een evenwicht ontstaat tussen de openbare en de privéruimten, de bebouwde en onbebouwde ruimten, en dat in een goed gehiërarchiseerde ruimtelijke compositie. Het patroon bestaat uit een overlapping van netwerken en tussenruimten die interessante eigenschappen bieden voor de levenskwaliteit:

- de groene component primeert, niet alleen omdat ze sfeer creëert maar ook omdat ze kan worden gevarieerd en aangepast aan de verschillende gebruiksdoeleinden. Ze vertaalt zich steeds in een herwaardering van de natuur in de stad: potentieel kunnen we zeggen dat de wijken worden bewoond door de natuur en meer zijn dan gewoon groene ruimten die goed onderhouden worden;
- de ontmoetingen tussen de gebruikers worden er vergemakkelijkt: de ruimten worden ter beschikking gesteld om een wijkleven tot stand te brengen.

De tuinvijken werden ontworpen volgens een patroon dat voor duurzame wijken bijzonder interessant is: ze zijn niet gewoon een geheel van gebouwen waar energieprestaties, ontwikkeling van de biotoop, intelligent waterbeheer en banden met het openbaar vervoer worden gecombineerd, het concept van de tuinvijken gaat veel verder dan dat. Er dient een stedenbouwkundige compositie worden gecreëerd om de ruimten te ordenen en een specifieke waarde te geven. De tuinvijken bieden een zeer interessant antwoord op deze uitdaging. Interessant om te kunnen evolueren naar duurzame wijken, maar ook in andere wijkcomposities om de aspecten waaraan ze hun bijzonderheid en kracht ontleen goed te begrijpen.

MEER WETEN

- 1 Demonteerbare kiosk : <http://wewastetime.com/>
- 2 Ambachtsliedenstraat – Wijkcontract Sceptre : <http://www.ixelles.be/site/fr/01officiel/contrats/sceptre.htm>
- 3 Incredible Edible : <http://www.incredible-edible.info/>
- 4 De Frugès wijk door Le Corbusier : <http://www.pessac.fr/cite-fruges-le-corbusier.html>
http://fruges.lecorbusier.free.fr/Fruges,_Le_Corbusier___chacun_sa_maison_%21.html

6

GEMENGDHEID

Oorspronkelijk waren de tuinvijken enkel bestemd voor huisvesting. Hun huurders behoorden meestal tot de achtergestelde lagen van de bevolking. Van functionele of sociale gemengdheid was geen sprake.

Deze vaststelling moet echter enigszins worden genuanceerd, want vanwege hun eigenschappen zijn de tuinvijken in zekere zin wel polyvalent. Ze beschikken over tal van openbare ruimten die afhankelijk van de dag, het tijdstip en het seizoen een gevarieerd gebruik bevorderen: gemeenschappelijke groene ruimten (moestuintjes, semi-openbare tuinen, huurtuinen...), soms gemeenschappelijke lokalen (polyvalente zalen, feestzalen, bad- en douchekamers, enz.) en altijd ook collectieve voorzieningen... Deze infrastructuren bevorderen de gemengdheid van functies, culturen, generaties en sociaaleconomische profielen.

Gemengdheid van functies

De meeste tuinvijken zijn in het GBP aangeduid als woongebied met residentieel karakter, d.w.z. een gebied waar de huisvestingsfunctie domineert maar waar drempels werden vastgesteld voor andere, aanvullende functies.

De typologie van de huizen leent zich niet altijd voor de inplanting van handelsactiviteiten: de eenheden hebben een zeer beperkte oppervlakte en liggen vanwege de aanwezigheid van achteruitbouwstroken op enige afstand van de straat. In de typologie van de tuinvijken waren van in het begin wel enkele activiteiten voorzien met een lokale uitstraling, zoals buurtwinkels die zich moesten integreren in dit residentiële patroon. Daarom genieten enkele huizen een meer aangepaste ligging. Ze situeren zich meestal op een hoek, in een grotere ruimte zoals een plein, of aan de rand van de wijk waar ze in verbinding staan met zowel de wijk als de buitenwereld.

Typologie die de ontwikkeling van commerciële activiteiten mogelijk maakt

Hoekhuis tussen de Bergensesteenweg en de Solidariteitsstraat – kruidenierszaak op een hoek van het Radplein

In heel wat tuinvijken was aanvankelijk een coöperatieve winkel gevestigd die hoofdzakelijk bestemd was voor de bewoners van de wijk.

Traditioneel zijn er nog andere soorten activiteiten ingeplant, vooral scholen en crèches, rusthuizen, medisch-pedagogische centra voor jonge personen met een handicap, politieposten, enz. Op economisch vlak zijn echter zeer weinig hoofdzetels van bedrijven gevestigd in het hart van de tuinvijken.

Sommige tuinvijken beschikten van meet af aan over grote culturele infrastructuur, zoals het cultureel centrum "Studio Logis" in Watermaal-Bosvoorde of het theater Jean Vilar in Suresnes. Deze infrastructuur is niet alleen bestemd voor de wijkbewoners, maar staan ook open voor een publiek van buiten de wijk.

Studio Logis

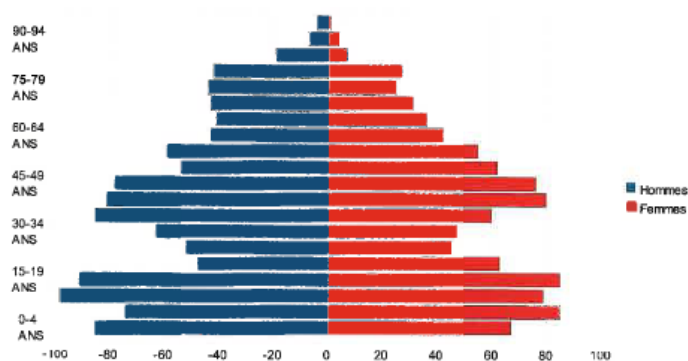
Watermaal-
Bosvoorde

1

Gemengdheid van personen

Volgens de statistieken is het sociaaleconomische profiel in de tuinvijken vrij kwetsbaar en wonen er zeer veel gezinnen met kinderen.

In de wijk Het Rad bevinden de meeste huurders van de Anderlechtse Haard zich in een kwetsbare sociaaleconomische situatie (269 sociale woningen). Een zekere sociale gemengdheid wordt er geïnduceerd door de aanwezigheid van privé-eigenaars, al maakt de beperkte oppervlakte van de huizen ze minder aantrekkelijk voor gezinnen met hoge inkomens

Volgens de beschikbare statistieken, telde de tuinvijk 2 005 inwoners in het jaar 2006 en bedroeg de gemiddelde gezinsgrootte 2,75 personen, d.w.z. veel hoger dan het Brusselse gemiddelde (2,06). We zien een grote vertegenwoordiging van zeer jonge kinderen en een vrij grote verhouding 65-plussers (waarschijnlijk vanwege de aanwezigheid van het rusthuis "La Roseaie"). Ook zijn er iets meer dan 20% buitenlanders, maar hun aandeel ligt onder het gemiddelde van 28% in het BHG.

Leeftijdspiramide

Anderlecht, Indieningsdossier Duurzaam Wijkcontract
2013

In verschillende tuinwijken zien we dat de verkoop van woningen aan particulieren het oorspronkelijke sociale profiel enigszins verandert. Dat induceert tegelijk een meervoudigheid van de aanwezige spelers, wat de privé-initiatieven of initiatieven voor het leven in de wijk bevordert.

Op het vlak van sociale gemengdheid verwijzen we ook naar het voorbeeld van de woontoren die op het hoogste punt werd gebouwd en aan de verbinding staat tussen de tuinwijken Le Logis en Floreal. Deze voorloper van woontorens werd gebouwd met luxeappartementen om de werken van de sociale wijk te financieren. De toren had ook nog een andere functie: onder het dak werd een watertoren ingericht om de nieuwe wijk van water te voorzien.

Josef Wautersplein

Le Logis—Floréal

De tuinwijken ten slotte getuigen ook van een intergenerationele gemengdheid vanwege het lage verloop van bewoners. Deze verankering en het potentieel van intergenerationele onderlinge steun zijn een troef waaraan het in de nieuwe wijken veelal ontbreekt.

Om een specifieke gemengdheid in de tuinvijken te ontwikkelen, moeten we denken aan zowel functionele als generationele en sociale gemengdheid: rekening houden met het profiel van de wijkbewoners, gebruik maken van de cohesie en de samenhang in de wijk, de verplaatsingen beperken, de sociale contacten versterken, werkplaatsen aanbieden, enz. De te bevoorrechten activiteitentypes moeten stroken met de bijzonderheden van het wijkleven en zich onderscheiden van het aanbod dat elders bestaat. In die zin bieden een aantal concepten interessante pistes voor de tuinvijken. Het komt erop aan om:

- * handelszaken en activiteiten te bevoorrechten die zijn aangepast aan een lokaal cliënteel: de structuur van de wijk versterkt de banden binnen de wijk, maar verzwakt de banden tussen de wijk en de buitenwereld. Een grotere commerciële ambitie vergt een voldoende sterke aantrekkelijkheid en/of een zichtbaarheid in de randen van de wijk. In sommige wijkprojecten, zoals het project Vaartkom in Leuven, beheert de projectontwikkelaar de locaties van de buurtwinkels om een blijvende gemengdheid te garanderen. De huurprijzen zijn er aangepast voor weinig lucratieve dienstverlenende zaken, zoals strijkdiensten, verpleegkundige zorg, enz. Toch zien we in sommige uitbreidingsprojecten zoals dat van de Cité Moderne dat er weinig ruimte is voor polyvalentie of gemeenschappelijk gebruik ... Blijft echter de vraag of de diversifiëring van de functies onder de bevoegdheid valt van het type spelers dat in de tuinvijken aanwezig is, meestal sociale huisvestingsmaatschappijen;
- * de vestiging van zelfstandigen in de wijk te stimuleren aangezien die immers geen complexe infrastructuur nodig hebben. De huizen met een specifieke configuratie in de tuinvijken kunnen in die zin worden geherwaardeerd. Het voorbeeld van de reconversie van opslagplaatsen en garages tot woningen op

de Alsebergsesteenweg bewijst het: in het kader van dit project werden er op het gelijkvloers van elke wooneenheid werkplaatsen ingericht, bestemd voor bedrijven of vrije beroepen waarvan de activiteit strookt met een ligging op het binnenterrein van het huizenblok.

De bijzondere structuur van de huizenblokken in de tuinwijken bevordert de ontwikkeling van specifieke activiteiten zonder de configuratie in het gedrang te brengen en biedt zelfs mogelijkheden voor enkele lokale bedrijven (toegang langs de achterkant, opslagruimte, enz.)

Juweliersatelier

op het gelijkvloers van een individuele woning op het binnenterrein van het huizenblok.

Alsebergsesteenweg 967-973

2

In de tuinwijk Pré-Saint-Gervais wilde men de ontwikkeling van de wijk ondersteunen en vermijden dat ze zou veranderen in een "slapende wijk". Daarom werden er activiteiten geconventioneerd en georiënteerd om ambachtelijke kunstenaars aan te trekken. De stad biedt er een huurwaarborg aan over een bepaalde periode om het risico te dekken (3 of 4 maanden). Van in het begin werden er enkele paviljoenen voorzien om er ateliers, handelszaken en andere activiteiten te kunnen onderbrengen. Ambachtslieden, artiesten en kunstenaars kregen in de wijk dus de ruimte die oorspronkelijk na de oorlog was voorbehouden voor de arbeiders.

Deze ruimten kennen verschillende gebruikers: de tuinwijk herbergt een atelier gespecialiseerd in beeldensokkels, vier ateliers voor plastische kunstenaars, een kunstenaarsgroepering, een kledingontwerpster, verschillende designers, een meubelbekleder, enz. Vanwege deze grootse benadering werkt de wijk ook aan een charter voor de uithangborden en de expressie van de handelsactiviteit, om zichtbaarheid te geven aan deze ambachtslieden, sommige delen nieuw leven in te blazen en de activiteit ter plaatse aan te moedigen. Deze benadering heeft weer alle betekenis gegeven aan de tuinwijk (Tuinwijk Henri Sellier)

- * de activiteiten met een lokale uitstraling te ondersteunen en een dynamiek van intergenerationele onderlinge steun aan te moedigen met behulp van lokale uitwisselingssystemen: het samenhorigheidsgevoel is sterk genoeg om een eigen munt te introduceren op schaal van de wijk of een tontine die de solidariteit bevordert en de uitwisseling van diensten in de wijk en de lokale handelszaken. Deze geïnduceerde solidariteit versterkt de contacten tussen de personen: ze helpen elkaar bij het boodschappen doen, passen op elkaars kinderen, organiseren workshops gericht op de noden van ouderen (informatica, turnen, ...), dagactiviteiten, ... Deze mechanismen beantwoorden ook aan de noodzaak om het stedelijk leven een nieuwe adem te geven door middel van een uitgebreid dienstenaanbod.
- * Vanwege het sociale profiel van de wijk is er ook nood aan socioprofessionele inschakelingsprojecten volgens de principes van de kringlooeconomie. Daarvoor kan de oprichting worden aangemoedigd van kleine bedrijven die een nieuwe dynamiek willen op gang brengen in de wijk: tuiniersbedrijven, herstelateliers voor meubels, elektrische huishoudtoestellen, enz.

In Het Rad biedt de aanwezigheid van het COOVI in de buurt een aantal mogelijkheden voor dit soort bedrijven. De tuinwijk strekt al tot voorbeeld voor verschillende aspecten en het beheer zou een leerplaats zijn in het kader van buurtopleidingen.

Ook de komst van het nieuwe GEN dat het mobiliteitsprofiel van de wijk duurzaam zal veranderen, creëert nieuwe mogelijkheden voor de oprichting van bedrijven: in de Aardbeienstraat komt er een nieuwe toegangspoort tot de wijk die het parcours in de wijk zal veranderen en dus ook de zichtbaarheid van de handelszaken. Ook de wijziging van stedelijke eigenschappen buiten de tuinwijken kan een impact hebben op hun interne werking.

In Bosvoorde werd, na de bouw van de huizen van Le Logis en Floreal, de zandgroeve die de werf bevoorraade gesloten. Een particulier kocht het terrein om er een woning te bouwen en een boomkwekerij te openen. Met veel hard werk slaagde hij erin een boomkwekerij en tuinbedrijf uit te bouwen met een uitstraling op schaal van het Gewest. Deze activiteit was van meet af aan verbonden met de tuinwijken en moest met name beantwoorden aan de plantenbehoefte van de bewoners;

© BrusselsLife

Boomkwekerij

Bosvoorde

- * Gebruik te maken van de aanwezige voorzieningen in de wijken: vrijetijdscentra, locaties voor avondactiviteiten, polyvalente zaal waar gediversifieerde activiteiten kunnen worden georganiseerd. Voorzieningen zoals scholen zijn bevoorrechte plaatsen om activiteiten te organiseren: het zijn openbare gebouwen die meestal centraal gelegen zijn, die iedereen kent en die bovendien beschikken over aangepaste infrastructuur (refter, sportzaal). Sommige voorzieningen kunnen worden aangepast voor telewerkers door hen diensten te plaatsen aan te bieden (internet, wifi, werkruimte) en een gemengd gebruik in de wijk te bevorderen.

De renovatie en uitbreiding van de lagere school in Het Rad biedt mogelijkheden in die zin: er zal een polyvalente zaal worden gebouwd die bereikbaar is vanaf de speelplaats.

3

- * De intergenerationele gemengdheid te ondersteunen door de ouderen zo lang mogelijk in de wijk te houden. Dat impliceert dat er activiteiten moeten worden georganiseerd: bijstandsstructuren voor ouderen, aangepaste activiteiten en opleidingen ... In die zin organiseert het Participatiehuis informaticalessen voor ouderen. Dergelijke initiatieven kunnen worden georganiseerd in de openbare infrastructuur van een tuinderijk

Informaticalessen

voor ouderen

- * Om het wijkleven te ondersteunen en zo dicht mogelijk bij de bewoners te blijven staan, vervullen de wijkhuizen een belangrijke rol. Ze zijn gevestigd in het hart van de perimeter of aan de rand ervan en kunnen een aantal acties beheren ten behoeve van informatie, participatie, versterking van de sociale cohesie, sociale begeleiding. Ook kunnen ze bovendien bijdragen tot de ontsluiting van de wijk, enerzijds door het identiteitspotentieel van de tuinderijken te benutten, en anderzijds door het gevoel om deel uit te maken van een gezamenlijke dynamiek te stimuleren. Een wijkhuis kan:
 - een plaats zijn waar informatie wordt verstrekt en het wijkleven kan worden gecentraliseerd voor de verschillende gebruikers. Dit omvat de planning en coördinatie van de activiteiten van de wijk om goede relaties met de buurt te onderhouden en het geheel van de wijk te stabiliseren (voedselcoöperatie, boerenmarkt, kleutercentrum, gedeelde tuinen en groene ruimten, scholen en kindertuinen, enz.),
 - een onthaalruimte zijn voor de verenigingen die actief zijn binnen de

perimeter en een zetel voor de activiteiten van het bewonerscollectief,

- een centralisatieplaats van waaruit de acties op het vlak van renovatie, onderhoud en beheer van de steegjes, hagen, tuinen en gedeelde ruimten worden gecoördineerd...,
- een hulpcentrum in de wijk waar wedertewerkstelling, sociale cohesie, duurzame voeding worden geïntegreerd.

In Suresnes tuinwijk werden de bad-douchekamers omgebouwd tot hulpcentra door werk. In het “centrum voor kinderhygiëne” werd een wijkhuis ingericht.

- * Om het erfgoed van de wijk te herwaarderen en ook te delen met mensen van buiten de wijk, beschikken sommige tuinwijken over een informatiepaviljoen (gevestigd in een eenheid van de wijk) dat informatie verstrekt over het ontstaan van de wijk, de architectuur, de benadering die wordt gehanteerd voor de ontwikkeling van de wijk... Het succes van dergelijke initiatieven opent de weg voor een gespecialiseerd documentatiecentrum, bezoekersparcours, informatie over de evolutie van de wijk, een tentoonstellingsruimte, enz.

Deze idee werd verwezenlijkt in de tuinwijk Frugès van Le Corbusier. Bedoeling was niet om de tuinwijk om te vormen tot een museum, maar om de mensen te sensibiliseren tot de waarde van de wijk en te beantwoorden aan de belangstelling voor haar architectuur.

Kijkwoning in de wijk
Frugès

Pessac (FR)

4

Op ruimere schaal omvat deze benadering soms wijkanimaties om de mensen te sensibiliseren tot de specifieke levenswijze in een duurzame wijk, een kijkwoning voor de ecologische renovatie in de tuinvijken...

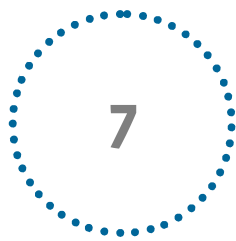
5

In de tuinvijk van Champigny werden becommentarieerde rondleidingen georganiseerd in het kader van het project "Jeunes guides en banlieue". Bedoeling was om de mensen te sensibiliseren tot het erfgoed (5). Opdat de bewoners de bezoekers niet als indringers zouden beschouwen, namen ze de rondleidingen zelf in handen. Een aantal jongeren van de wijk werden daarvoor aangeworven. Ze kregen vooraf een korte opleiding over architectuur, vocabulaire en de geschiedenis van de wijk. Het initiatief was niet alleen interessant voor de wijk, maar ook voor de jongeren die daardoor werk vonden. Bovendien werden ze geherwaardeerd in een pedagogische functie waarin ze hun kennis en belevingen in de wijk konden delen met de bezoekers².

² Richard Wissler, architect-adviseur architectuur, stedenbouwen leefmilieu van Val de Marne, in *Conseiller, Valoriser et transmettre*, Agir, les Cahiers de l'IAU

De tuinvijken werden oorspronkelijk niet ontworpen voor een sterke functionele gemengdheid. Toch hebben ze een voorsprong als het gaat om sociale en intergenerationele gemengdheid. Ze hebben immers vaak een gevarieerde bevolking met sociale huurders, eigenaars, 'anciens' van de wijk, nieuwe gezinnen met jonge kinderen ... Ook bieden ze bijzondere eigenschappen voor de organisatie van enkele specifieke activiteiten: verschillende soorten acties kunnen een grotere functionele gemengdheid induceren maar ook een intergenerationele gemengdheid, en de wijk openstellen voor niet-bewoners. Ook de verdichting en mutualisering van de ruimten die in het volgende hoofdstuk aan bod komen, bieden mogelijkheden om deze bezinning door te trekken.

- 1 Studio Logis, in Watermaal-Bosvoorde :
<http://www.lelogis1170.be/le-logis/studio-logis/>
http://www.monument.irisnet.be/fr/download/jdp2013/JEP_2013_FR_P60-67_WEB.pdf
- 2 Atelier d'architectures Galand - Antoine Galand: reconversie van opslagplaatsen en garages tot woningen, ateliers voor vrije beroepen, Alsebergsesteenweg 967-973
 Categorie A – nieuwbouw, volledige wederopbouw of totaalproject: 1ste prijs
<http://www.ukkel.be/fr/actualites/brochure-du-prix-darchitecture-contemporaine-2012>
<http://www.uccle.be/fr/services-communiaux/urbanisme/docs/Livret%202012%20Internet.pdf>
- 3 De generationele gemengdheid ondersteunen door de ouderen zo lang mogelijk in de wijk te houden – het concept “Design For All”: : <http://designforall.org/en/dfa/dfa.php>
- 4 De Frugèswijk van Le Corbusier : <http://www.pessac.fr/cite-fruges-le-corbusier.html>
http://fruges.lecorbusier.free.fr/Fruges,_Le_Corbusier___chacun_sa_maison_%21.html
- 5 De operatie “Jeunes guides en banlieue” : <http://jeunesguides.enbanlieue.over-blog.com/>

DICHTHEID & GEDEELDE RUIMTEN

De landschappelijke inrichting van de tuinwijken is van die aard dat de bouwdichtheid er in het algemeen lager lijkt dan in de omliggende wijken. Deze dichtheid varieert naargelang de verschillende zones van de stad maar ook binnen elke wijk zelf: oorspronkelijk was ze georganiseerd tussen meer intense activiteitenzones en rustiger straten die uitsluitend bestemd waren voor huisvesting, zoals we hebben gezien in het hoofdstuk Gemengdheid. De tuinwijken omvatten ook ruimten die bestemd zijn om te worden gedeeld.

We kunnen ons afvragen in hoeverre deze concepten, die eigen zijn aan de tuinwijken, verenigbaar zijn met de concepten van de duurzame wijken.

Dichtheid

Ondanks de vele eengezinswoningen en de uitgestrekte groene ruimten, zowel openbare als privé, is de bevolkingsdichtheid binnen de perimeter van de tuinwijken bijzonder groot. Dat heeft uiteraard te maken met de aanwezigheid van gezinswoningen.

In die zin is de kwestie van de verdichting van de tuinwijk interessant want ondanks een vrij talrijke bevolking, zijn er nog veel onbebouwde ruimten die nog heel wat mogelijkheden bieden.

De bewoonbare oppervlakte is overigens vrij klein ten aanzien van het profiel van de gezinnen die geacht worden de huizen te betrekken. In de tuinwijken bestaat een reële nood aan mogelijkheden om de ruimten te vergroten.

Gedeelde ruimten

Dit aspect werd al aangehaald in de hoofdstukken “Biotoop en water” en “Aangenaam leefklimaat en levenskwaliteit”: het model van de tuinwijken biedt een groot potentieel voor gedeelde ruimten, met name dankzij de aanwezigheid van steegjes op de binnenterreinen van huizenblokken. Langs deze steegjes staan enkele tuinhuisjes, hokken voor huisdieren of konijnenkooien en er liggen grasvelden, collectieve boomgaarden, enz. Soms worden gebruikt om er wijkfeesten te organiseren zoals buurtfeesten.

Helaas wordt het potentieel van de steegjes niet altijd ten volle benut, of het nu gaat om de ontwikkeling van de biotoop of de aanmoediging van bijvoorbeeld een buurtdynamiek. Ze worden slechts gebrekkig of verkeerd gebruikt en hieraan moet onmiskenbaar worden verholpen.

Steegjes gebruikt als gedeelde ruimten

Tuinwijk « Het Rad »

In de steegjes van Het Rad zien we verschillende praktijken :

- *Overdekte parkeerplaatsen of parkeerplaatsen in de open lucht (dit druist in tegen zowel de geest van de tuinwijken als de gewestelijke richtlijnen die de binnenterreinen van huizenblokken willen beschermen);*
- *Annexatie door de aangrenzende privé-eigendommen ;*
- *Materiaalopslag en sluikstorten.*

Deze praktijken zeggen veel over de gebreken die elders bestaan.

Steegjes gebruikt voor
parkeerplaatsen, ma-
teriaalopslag en
sluikstorten

Tuinwijk « Het Rad »

Verdichting

Een aantal onbebouwde ruimten bieden mogelijkheden voor de bouw van nieuwe volumes. We denken aan grote braakliggende terreinen, kleine hoekpercelen, “holle tanden” na het verdwijnen van enkele niet meer gebruikte voorzieningen of leegstaande ruimten.

De kwestie van de stedenbouwkundige compositie blijft echter: hoe kunnen we ingrijpen in een wijk zonder het geheel te ontaarden?

In Het Rad bieden een aantal onbebouwde percelen verdichtingsmogelijkheden, zoals het braakliggende terrein in de Kennisstraat van bijna 1950m². Ook enkele hoekpercelen in de wijk zijn vrij.

Experimenten die elders werden gevoerd zijn in dit opzicht interessant: ze tonen aan dat kleine flatgebouwen perfect verenigbaar zijn met het “tuinaspect” van de wijk en passen in een bijna dorpse omgeving.

Sommige tuinwijken waren uitsluitend samengesteld uit individuele woningen. Om rentabiliteitsredenen ontstond echter al snel, vooral in Frankrijk, een typologische gemengdheid: in het stadspatroon werden kleine gebouwen of zelfs torens geïntegreerd.

Grotere gebouwen in de tuin wijken

Tuinkwijk van Suresnes (links)

1

Siedlung in Frankfurt (rechts)

3

De cohabitatie/het naast elkaar bestaan van individuele woningen en collectieve gebouwen is vrij subtiel dankzij een strategische positie van de voorzieningen die het patroon van de wijk structureren. Deze verdichting doet niets af aan de geest van de tuinwijk, die dus niet enkel verbonden is aan de aanwezigheid van eengezinswoningen.

In de ruimten van de wijk die als het meest intensief worden beschouwd, worden meestal voorzieningen geplaatst zoals scholen. Sommige configuraties bieden verdichtingsmogelijkheden vanwege hun meer specifieke inplanting in het patroon van de wijk.

Toren in de tuin
wijken

Josef Wautersplein,
Logis-Floréal

De ruimtes van de stad, die als intensief gebruikte plaatsen beschouwd kunnen worden, bevatten meestal uitrustingen, zoals scholen of dergelijke. Bepaalde configuraties bieden aldus opportuniteiten voor de verdichting, omdat zij een meer specifieke inplanting hebben in het stadsweefsel.

Voorbeeld van
bijgebouwen aan de
achterkant van
gebouwen

Tuinwijk « Het Rad »

We hadden het al eerder over de algemene noodzaak om de wooneenheden te vergroten. Vaak worden er bijgebouwen toegevoegd aan de hoofdvolumes, tegen de achtergevel van de huizen. Dat is de eenvoudigste manier om een extra leefruimte te creëren, of zelfs twee als het bijgebouw twee verdiepingen telt.

Op deze manier kan de totale oppervlakte van de huizen aanzienlijk worden vergroot.

In sommige gevallen werden grote renovatiewerken aangevat om verschillende woningen samen te voegen en zo grotere ruimten te creëren voor de bewoners. De gezinsdichtheid werd daardoor uiteraard verlaagd.

Al deze veranderingen roepen de volgende vragen op :

- Hoe kunnen we het specifieke erfgoed van deze typologie respecteren?
- Hoe zorgen we ervoor dat de expressie van het geheel niet wordt ontaard?
- Hoe kunnen we de architecturale coherente met de omliggende huizen te garanderen?

De werken die de Ukkelse Maatschappij voor Huisvesting momenteel uitvoert in de tuinwijk Homborch is in dit opzicht een interessant voorbeeld: door een aantal huizen tegelijkertijd aan te pakken, kan een coherente oplossing worden aangereikt voor het geheel. Ook kunnen er schaaieconomieën worden gerealiseerd voor de verschillende interveniënten en kunnen de werken worden gecoördineerd

Uitbreidingswerken van woongebouwen

De tuinwijk
Homborch, renovatie
van twaalf
eengezinswoningen -
Karbon

2

Bij sommige typologieën van tuinwijken wordt ook gestreefd naar een betere inrichting van de volumes aan de voorgevel.

Deze toevoegingen bieden geen significante meerwaarde op het vlak van oppervlakte. Ze zijn er eerder op gericht een sas te creëren om te vermijden dat de leefruimte rechtstreeks naar buiten uitgaat. Er worden “inkomhallen” gecreëerd die de koude uit de leefruimten houden of de hele hoofdruimte wordt geherwaardeerd om er een leefruimte van te maken.

Hierdoor kan de inkomhal ook worden voorzien van een vestiairekast en een opbergruimte voor onder meer kinderwagens.

Voorbeelden van
bijgevoegde volumes
aan de voorgevel

Siedlungen de Francfort

3

In sommige gevallen wordt de voorgevel voorzien van een luifel. Dat creëert een zekere gezelligheid want, net als de achteruitbouwstroken (zie hoofdstuk “Aangenaam leefklimaat en Levenskwaliteit”), moedigt deze ruimte sociale contacten aan. Ook de achteruitbouwstrook wordt zo optimaal benut en verandert in een leefruimte; men kan de tijd nemen om er even te gaan zitten, in plaats van ze enkel te doorkruisen om naar huis te gaan.

Om de achteruitbouwstroken te herwaarderen, kunnen er enkele inrichtingen worden voorzien om de opslagmogelijkheden te optimaliseren, bijvoorbeeld waterdichte kasten voor tuingereedschap en ander materieel, opbergruimten voor tweewielers, enz. Uiteraard moeten hierbij een aantal criteria worden gerespecteerd: de hoogte van de hagen niet overschrijden, de zone regelmatig schoonmaken en goed onderhouden zodat ze geen rommelplaats wordt ... Ook hier wordt aanbevolen om de eenheid te behouden bij de keuze van de elementen.

In de tuinwijk Stains (Parijse regio), werden sommige loggia's op willekeurige en disparate wijze gesloten op initiatief van de bewoners. Deze interventies wezen op een behoefte bij de bewoners om hun leefomgeving aan te passen. Om het geheel weer een zekere coherentie te geven, werden er werken uitgevoerd om alles te verwijderen en een glazen wand te installeren in een fijn metalen schrijnwerk die geen afbreuk deed aan de architecturale expressie.

Al deze mogelijkheden moeten subtiel worden benaderd om de huizen niet te ontwrichten en van de achteruitbouwstroken geen opslagplaatsen te maken. De toevoeging van een inkomvolume hangt af van de architecturale eigenschappen van de gebouwen en moet het voorwerp uitmaken van een totaalproject.

Ook de bouw van volumes achter in de percelen is een interessante oplossing in het bijzondere geval van de tuinwijken. Omdat ze minder zichtbaar zijn vanaf de openbare ruimte, dreigen ze minder afbreuk te doen aan de architecturale eigenschappen van de wijk. Bovendien maakt het netwerk van steegjes ze makkelijk bruikbaar en kunnen er interventies plaatsvinden van verschillende omvang:

- eenvoudige tuinhuisjes voor de opslag van materieel;
- ruimten voorbehouden voor vuilnisbakken (met name aangepast aan selectieve ophaling);
- in een meer hermetische versie, opbergplaats voor spelen die men in huis niet nodig heeft (speelgoed, koffers, sportmaterieel...);
- in een meer uitgewerkte versie, kleine bijkomende kamer voor studenten of kleine woningen voor oudere personen, jonge werknemers, ...

Voor de tuinwijk Chemin Vert (in Reims) die recent werd gerenoveerd, stelde de Foyer Rémois voor om de interventies te harmoniseren door de lelijke, wild geplaatste bijgebouwen te vervangen door houten huisjes. Daarnaast werden er sensibiliseringsacties georganiseerd en een omgevingscharter opgesteld om de huurders aan te moedigen om hun tuin goed te onderhouden

Gedeelde ruimten

De typologie van de tuinwijken is bijzonder rijk aan gedeelde ruimten. Het potentieel van de steegjes kan worden benut voor de biotoop, het waterbeheer, de mobiliteit, de gemengdheid, een aangenaam leefklimaat ... Steegjes zijn bevoorrechte ruimten om te delen, al worden het beheer van het onderhoud en de verantwoordelijkheden daardoor een stuk complexer.

Dit potentieel wordt benut in tal van voorbeelden van duurzame wijken, waar gelijkaardige netwerken als die van de tuinwijken worden gecreëerd met verschillende doelstellingen. Het niveau van herwaardering verschilt van voorbeeld tot voorbeeld:

- maximalisering van de biotoop dankzij de inrichting van ecologische corridors,
- mogelijkheden voor de ontwikkeling van het blauwe netwerk,
- inrichting van een compostpark,
- aanleg van moestuintjes, boomgaarden voor een productie op schaal van het huizenblok,
- inrichting van kippenhokken, konijnenhokken, enz.
- delen van tuin- en ander gereedschap voor het onderhoud van de tuinen, het bewerken van de moestuintjes,
- inrichting van vrijetijds- en ontmoetingsruimten door de installatie van tuinmeubilair, barbecues, kinderspeeltuigen,
- ...

Gemeenschappelijk gebruik van materiaal

Voorbeeld van een steeg met een zandbak en een speelgoedkist, Stockholm

4

In de tuinwijk van Stains (Parijse regio) werd in overleg tussen de gebruikers en de beheerders nagedacht over mogelijke bestemmingen voor deze soms vergeten ruimten. Uit de gesprekken bleek dat men in de tuinwijk een nieuw type sociale relaties wilde invoeren. Na een werk van lange adem werd besloten over te gaan tot een gediversifieerd programma:

- *Drie steegjes worden beheerd door de sociale verhuurder die ze zal inrichten als percelen voor gezinstuinen of gemeenschappelijke tuinen voor de huurders;*
- *Twee binnenterreinen van huizenblokken die worden beheerd door de gemeente, worden bestemd voor collectief gebruik: openbare tuinen, speelruimte voor adolescenten en petanqueterreinen;*
- *Ook was er vraag naar een wandelparcours tussen verschillende binnenterreinen van huizenblokken (dit project stuitte echter op beheermoeilijkheden);*
- *Sommige huizenblokken worden door de bewoners zelf beheerd en zijn afgesloten met poortjes.*

TOT BESLUIT

De kwestie verdichting is nauw verbonden met de kwestie erfgoed: de tuinvijken zijn de getuigen van de stedenbouw en de architectuur van een tijdperk. In die zin is het interessant om hun intrinsieke eigenschappen te vrijwaren. Sommige van deze wijken zijn bovendien een prachtig staaltje van architectuur en zouden moeten worden beschermd als monument en landschap.

In tuinvijken die artistiek minder interessant zijn, moeten bepaalde interventies worden uitgevoerd om:

- het comfort van de huizen te verbeteren;
- de huizen aan te passen aan de huidige behoeften;
- hun aantrekkelijkheid en dus hun bestaansreden te vrijwaren

De interventies in een dergelijk bouwkundig erfgoed bieden de garanties die nodig zijn om hun bestaan te beschermen.

Uiteraard zijn niet om het even welke interventies wenselijk. Om het stedenbouwkundige karakter van de wijk te vrijwaren, moeten een reeks criteria worden gerespecteerd. Er moet worden op toegezien dat:

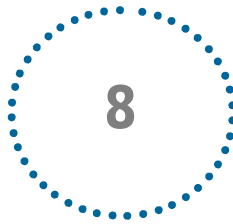
- de interventies worden bevorderd die de homogeniteit van het geheel respecteren. Dat betekent dat de interventies tussen de huizengroepen moeten worden gecoördineerd, wat bovendien ook schaaieconomieën kan opleveren;
- bepaalde architecturale eigenschappen worden gerespecteerd, vooral deze die zichtbaar zijn vanaf de openbare ruimte zoals: de vorm en de helling van de daken, de lijn van de kroonlijsten, de gevelkleuren, de behandeling van de kozijnen, deuren en ander toebehoren;
- de inrichting van omkeerbare uitbreidingen die passen bij de oorspronkelijke architectuur van de gebouwen wordt aangemoedigd.

Verder biedt de typologie dankzij de vele buitenruimten ook interessante mogelijkheden om:

- de steegjes te benutten;
- bepaalde zones te verdichten;
- de bestaande functies te versterken en aan te passen aan de huidige behoeften (met name op het vlak van uitrustingen).

- 1 Informatie over de tuinwijk van Suresnes :
<http://www.suresnes.fr/Vie-des-quartiers/CCQ-Cite-Jardins>
<http://www.cndp.fr/crdp-reims/ressources/dossiers/cheminvert/suresnes/suresnes.htm>
J'ai descendu dans ma cité-jardin, Jean-Jacques Larrochelle, LE MONDE, 2013,
- 2 De tuinwijk Homborch, renovatie van twaalf eengezinswoningen in Ukkel-Karbon : www.karbon.be
- 3 Ontwikkeling van de wijk Siedlungen in Frankfurt : *Das neue Franckfurt*, Ernst May, 1930
Formes urbaines : de l'îlot à la barre, Philippe Panerai, Jean Castex, Jean-Charles Depaule, p112
- 4 Stockholm, duurzame wijk Hammarby Sjostad :
<http://www.hammarbysjostad.se/>

MOBILITEIT

In de tijd dat de tuinwijken in België werden ontworpen, had het verlangen om ver van het dichtbevolkte stadscentrum te wonen in een “landelijke” omgeving ook zijn keerzijde: de verbindingen met het openbaar vervoernet en met de rest van de stad lieten te wensen over. In Brussel dreigen de tuinwijken, die veelal gelegen zijn in de tweede kroon, “autowijken” te worden.

Deze component domineert momenteel in het landschap en de werkingwijze van de wijken. De auto, die in de tijd van de tuinwijken nog een zeldzaamheid was, werd niet geïntegreerd in de inrichting van de openbare ruimte. Vandaag heeft hij echter een onmiskenbare impact op de kwaliteit van de ruimten en het leven in de wijk.

Door hun ligging en organisatie, worden de tuinwijken beschouwd als sterk afgescheiden van de rest van de agglomeratie. Hoewel de bereikbaarheid van deze wijken sterk verschilt naargelang hun ligging in Brussel, dient opgemerkt dat ze in de tweede kroon aanzienlijk geëvolueerd is sinds de bouw van de wijken... Omdat de bereikbaarheid afhangt van het gewestelijk beleid dat op grotere schaal wordt gevoerd, is ze echter hoe dan ook geen intrinsieke uitdaging van de tuinwijken.

Toegankelijkheid

Tuinwijk « Het Rad »

Uit een objectieve analyse van de situatie in de tuinwijk Het Rad blijkt dat, ondanks de drie bestaande fysieke barrières en het gevoel van afgelegenheid, de verplaatsingen naar de rest van de Brusselse agglomeratie vrij makkelijk zijn:

- *De wijk ligt op enkele honderden meters van een belangrijk intermodaal knooppunt (Bizetplein);*
- *In de buurt wordt autodelen ter beschikking gesteld;*
- *De Bergensesteenweg leidt automobilisten in een kwartier tijd naar de westelijke Ring in zuidelijke richting en de kleine Ring in noordelijke richting;*
- *Het centrum is in een kwartiertje bereikbaar met de metro;*
- *Buslijn 75 verbindt de wijk met het Westland Shopping Center, het ziekenhuis Joseph Bracops en het Bizetplein;*
- *Het Zuidstation en het Vlaamse Gewest dat erdoor bediend wordt zijn bereikbaar via tal van buslijnen van De Lijn die de Bergensesteenweg aandoen;*
- *De Gewestelijke Fietsroute nr. 5, de Groene Wandeling en drie Villo!-stations bieden mogelijkheden voor zachte verplaatsingswijzen;*
- *Met de komst van het GEN zal de wijk nog beter bereikbaar worden en de intermodaliteit in deze zone nog worden verbeterd. Ook de bouw van een station in de Aardbeienstraat zal een derde mogelijkheid creëren om de spoorweg over te steken, wat de verbinding met de aangrenzende wijk zal verbeteren;*
- *Binnenkort zal dit aanbod bovendien nog worden vervolledigd met een boot-bushalte langs het kanaal...*

De mobiliteitsuitdagingen die zijn verbonden aan de inrichting van de tuinwijken, liggen meer specifiek in de interne organisatie ervan. Ze kunnen als volgt worden geformuleerd:

- * In tegenstelling tot de Franse of Engelse tuinwijken, biedt de Belgische tuinwijk vaak een zwakke karakterisering van de verkeerswegen. Nauwkeuriger lezing laat echter toe om er een zekere hiërarchie in te identificeren.

De twee hoofdstraten van Het Rad zijn de Nationale Maatschappijstraat en de Guillaume Melckmanslaan: zij structureren de wijk en de mensen zouden zich vooral via deze straten moeten verplaatsen, ook al is hun inrichting daar niet specifiek op gericht.

- * Zoals overall creëert de veralgemening van het autogebruik een toenemende druk op de openbare ruimte: de steegjes werden soms geprivatiseerd en gebruikt als parkeerzones, de achteruitbouwstroken doen vaak dienst als privéparking, geparkeerde auto's in de straat palmen de openbare ruimte in, de organisatie van wisselend parkeren creëert een sterke visuele aanwezigheid van de auto...

Op heel wat plaatsen zoals bijvoorbeeld het Wautersplein, werden betonblokken geplaatst om het parkeren te vermijden. In werkelijkheid hinderen deze blokken echter aanzienlijk het voetgangersverkeer en belemmeren ze in het bijzonder de weg van personen met beperkte mobiliteit.

Automobiieldruk op de openbare ruimte

Het Rad: parkeren op de achteruitbouwstrook en wisselend parkeren langs de weg, en steegje gebruikt als garageoprit

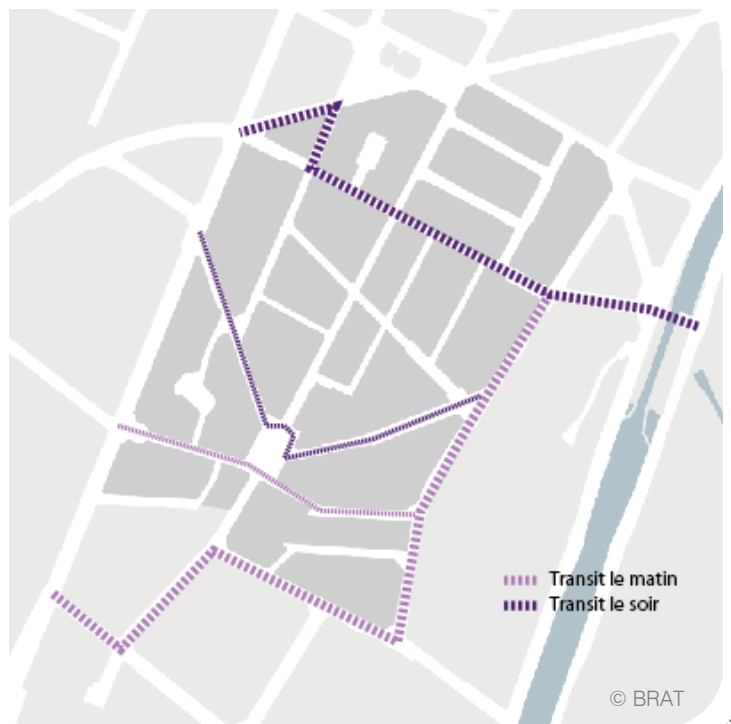
Le Logis: voetgangersruimte versus parkeerruimte en binnenterrein van een huizenblok dat dienst doet als parking

- * Zoals heel wat woonwijken waar alles wordt gedaan om een wijkleven in de openbare ruimten te bevorderen en optimaal gebruik te maken van de buitenruimten, zijn de tuinwijken bijzonder gevoelig voor doorgaand verkeer en overdreven snelheid. Het verkeer schaadt de levenskwaliteit aangezien een druk en snel verkeer op de spitsuren niet echt verenigbaar is met residentiële inrichtingen. Bovendien vormt het vaak een gevaar voor de voetgangers.

In Het Rad zien we dit verschijnsel vooral als de Bergensesteenweg is dichtgeslibd. De verkeersdichtheid wordt verklaard door de aanwezigheid van de brug over het kanaal, maar de voertuigen rijden aan een overdreven snelheid en creëren heel wat overlast: de snelheidsbeperking van 30km/u die in de hele wijk Het Rad geldt wordt niet gerespecteerd en creëert een bijzonder gevaarlijke situatie voor de voetgangers.

Automobiëldruk op de openbare ruimte

Transitroutes in Het Rad

- * In de tuinwijken ligt naast een netwerk van voetgangerspaden ook een netwerk van steegjes die oorspronkelijk een secundaire verplaatsing mogelijk maakten. Sommige steegjes zijn uitstekende binnenwegen doorheen de huizenblokken. Zoals we al zagen in de hoofdstukken Biodiversiteit, Participatie en Aangenaam leefklimaat, lijken de steegjes echter nog weinig te worden gebruikt met dat doel. Hun netwerk is kleiner geworden en deze cultuur van het wijkleven is sterk afgenomen sinds de tijd dat de tuinwijken werden ontworpen. Sommige delen van steegjes werden eenvoudigweg geannexeerd aan de privé-eigendommen en de erfdienstbaarheden van doorgang werden vergeten. Andere werden afgesloten, zijn ingepalmd door sluikestorters en vegetatie of worden gebruikt als parkeerplaats ... Heel wat steegjes hebben nut voor de mobiliteit verloren.

- * De inrichtingen voor fietsers blijven in de tuinvijken doorgaans beperkt tot de invoering van “beperkt eenrichtingsverkeer” om het de fietsers wat makkelijker te maken. Meestal zijn er geen specifieke fietsenstallingen voorzien. Echter:
 - de voetpaden zijn te smal om er fietsen op te kunnen parkeren;
 - de achteruitbouwstroken omvatten geen specifieke fietsstallingen;
 - de huizen zijn te klein en bieden geen plaats voor tweewielers.

Het comfort van de fietsers zou dus aanzienlijk kunnen worden verbeterd...

- * Meer in het algemeen kunnen we ons afvragen wat de plaats is voor de voetgangers langs de weg: de voetpaden zijn vaak smal en de inrichtingen voor voetgangers miniem ... De voetgangers krijgen in de tuinvijken veel minder ruimte toebedeeld dan in de beginperiode van de tuinvijken. Vroeger waren de bochtige straten en gemeenschappelijke ruimten vaak een speelterrein voor de kinderen. Vandaag staan al deze ruimten in dienst van het autoverkeer.

Organisatie van het verkeer

Om het verkeer te organiseren op een manier die strookt met de woonfunctie van de tuinvijken, zijn er verschillende algemene oplossingen voor handen:

- beperkt eenrichtingsverkeer;
- verkeersdrempels;
- zones voor plaatselijk verkeer of zone 30;
- ...

Deze oplossingen lijken echter niet toereikend noch specifiek aangepast aan de typologie van de tuinvijken en de kwaliteit van de potentiële openbare ruimte in deze wijken.

- * Om de plaats voor de auto beter af te bakenen, werden recent een aantal initiatieven genomen om de specificatie van de wegen te verhogen. Auto's zijn nog enkel toegelaten op de hoofdwegen en niet meer op de secundaire wegen ... en in geen geval in de steegjes.

In Champigny-sur-Marne werden de wegen gehiërarchiseerd zodat de steegjes weer openbare (of semi-openbare) plantsoenen werden, ver weg van de hoofdwegen.

Gedeelde ruimte

In Champigny-sur-Marne werden de wegen gehiërarchiseerd zodat de steegjes weer openbare (of semi-openbare) plantsoenen werden, ver weg van de hoofdwegen.

Inrichting van steegjes voor voetgangers, tuinvijk van Suresnes

- * Een aantal Brusselse tuinwijken aarzelden niet om bepaalde delen van de wegen te bevrijden van de auto's.

De tuinwijken Jouët-Rey en Linthout bijvoorbeeld werden gesloten voor motorvoertuigen. Het betreft hier wel vrij kleine tuinwijken, met respectievelijk 32 en 24 woningen. De impact voor de buurtbewoners is dus beperkt en er wordt probleemloos geparkeerd in de omliggende wijken. Voor de tuinwijk Linthout werden bovendien parkeerzones ingericht aan de rand van de voetgangerszone. Dankzij deze afsluiting voor het autoverkeer kan een hoogwaardige centrale gemeenschappelijke ruimte worden ontwikkeld die garant staat voor een gezelliger leefklimaat, ook al omdat de mensen zich in de wijk te voet moeten verplaatsen.

Nieuwe wijken geïnspireerde van de principes van de tuinwijken

Tuinwijk Jouët-Rey (boven) en tuinwijk Linthout (onder), beide afgesloten voor het autoverkeer

- * In Frankrijk en België worden steeds meer tuinvijken omgevormd tot “woonerven”. Dat is ook logisch, want zo kan aan de openbare ruimte haar oorspronkelijke roeping van gedeelde ruimte worden teruggegeven.

In Brussel werd in de Coquilhatwijk de openbare ruimte recent omgevormd tot gedeelde ruimte: het niveauverschil tussen het voetpad en de weg werd weggenomen en de groundbekleding geüniformiseerd, met evenwel behoud van de kleurverschillen om de parkeerplaatsen af te bakenen. Paaltjes op de weg moeten wildparkeren voorkomen.

Gedeelde ruimte

Coquilhatwijk voor en na de inrichting van de gedeelde ruimte

1

In het Gemeentelijk Mobiliteitsplan van Schaarbeek werd besloten om de Terdeltwijk om te vormen tot een “woonerf” waar de snelheid beperkt is tot 20km/u. De werken gingen eind 2013 van start en zouden in juli 2014 moeten worden beëindigd.

Terdeltwijk voor en na de inrichting van de gedeelde ruimte

2

Al deze voorbeelden illustreren hoe de hoofd- en de secundaire assen kunnen worden gedifferentieerd naargelang hun rol, met name om hun inrichting te verbeteren: ruimte voor de voetgangers, landschappelijke parkeerplaatsen, aantal rijstroken, fietspaden, gedeelde ruimten...

Om het contact met de natuur te bevoorrechten en hoogwaardige wegen te creëren (uitzichten, variëteit, enz.) moet ook de grondbezetting door wegen en parkeerplaatsen worden verminderd, ook als het autoverkeer daardoor benadeeld wordt.

Deze inrichtingen volgen de richtlijnen inzake mobiliteit om bepaalde verplaatsingswijzen te bevoorrechten naargelang van de assen.

De kwaliteit van de voetgangerswegen en het comfort van de steegjes moet gegarandeerd worden om deze praktijk te bevorderen: uitnodigende paden met een betere verlichting, zouden door de buurtbewoners vaker worden gebruikt en toegeëigend. Eenmaal de steegjes heringericht zijn en de hagen goed onderhouden, kunnen acties om het leefklimaat te verbeteren en de biodiversiteit te bevorderen het veiligheidsgevoel verhogen en de mensen aanzetten om de steegjes te gebruiken: de verlichting zou bijvoorbeeld kunnen worden ingeschakeld door bewegingsdetectoren om de lokale fauna niet te storen (en bovendien energie te besparen). Deze bijzondere verlichting zou de buurtbewoners ook verwittigen van elke aanwezigheid in het steegje. Met een betere sociale controle en een hoger veiligheidsgevoel voor de voorbijgangers tot gevolg.

In de steegjes of op bepaalde strategische plaatsen die goed zichtbaar zijn vanaf de weg, zouden ook gemeenschappelijke fietsboxen kunnen worden geïnstalleerd. De huizen zijn immers vrij klein en de bewoners zouden hun fiets achter hun tuin kunnen stallen terwijl hij toch beschermd is tegen diefstal en weersinvloeden.

Type fietsboxen

dat kan worden geïnstalleerd op sommige binnenplaatsen van huizenblokken

Ook zou men moeten trachten de verbindingen tussen de steegjes te verbeteren en de aanduiding van hun aansluitingspunt met de openbare ruimte duidelijker aan te geven.

In Le Logis werd in de wijk een systeem van visuele bakens ingevoerd: populieren die al van ver zichtbaar zijn om de kruispunten te signaleren, haagbeuken langs de hagen om het parcours van de steegjes aan te duiden, met kurk bedekte betonnen noppen om het tracé van de voetgangers op de voetpaden af te bakenen...

Voetgangersparcours afgebakend door beplanting

bomen in de steegjes, met kurk bedekte noppen langs de voetpaden
Tuinwijk Le Logis

Ook het voetgangerstracé op de wegen moet worden heringericht. De voetgangers moeten van de ene kant van de wijk naar de andere kunnen lopen en tot aan de verschillende intermodale punten in de buurt. Te voet gaan moet echter niet enkel worden aangemoedigd voor functionele verplaatsingen, maar ook voor het plezier van het wandelen, het ontmoeten van andere mensen, enz., zoals al werd aangegeven in het hoofdstuk Aangenaam leefklimaat. Er zouden dus ook routes naar naburige parken en een verbinding met de Groene Wandeling moeten worden ingericht en aangegeven.

De gemengdheid van functies kan de buurtbewoners eveneens aanmoedigen om hun auto wat vaker te laten staan: als er in de wijk een school gevestigd is, moeten de kinderen er te voet naar toe kunnen langs een beveiligd tracé en zou het interessant zijn om in de buurt gedeelde ruimten in te richten.

De cohesie tussen de bewoners ten slotte kan de verschillende vormen van gedeeld vervoer bevorderen om het aantal voertuigen per gezin te verminderen. Dat kan gaan om autodelen, carpooling, uitwisseling van diensten, enz.

Organisatie van het parkeren

Om het nijpende probleem van het parkeerbeheer aan te pakken, werden er in de tuinvijken verschillende oplossingen toegepast. Allemaal zijn ze erop gericht de ruimte die wordt ingenomen door de auto's te verminderen en de parkeerruimten te concentreren om te vermijden dat er in alle open ruimten auto's worden geparkeerd.

Een dergelijke organisatie kan de landschappelijke impact van het parkeren op de wijken beperken zodat de ruimten voor andere dingen kunnen worden gebruikt. Enkele van de maatregelen zijn:

- de bouw van ondergrondse parkings (met name in de Parijse tuinvijk Suresnes)
- de aanleg van landschappelijke parkings in de buurt van de wijk of in bepaalde openbare ruimten;
- de realisatie van parkeerruimten bij de verbreding van de wegen, plaatsen in de

Impact van de parking

Voorbeeld van het impact op de woonkwaliteit omdat de auto's te dicht bij de ramen op het gelijkvloers staan
Tuinwijk "Het Rad"

Voorbeelden van landschappelijke parkings langs de weg in
Eva Lanxmeer (NL)

rand zoals bijvoorbeeld onderaan de taluds, enz.;

- parkeerverbod wanneer de voetpaden te smal zijn en geparkeerde auto's hinder veroorzaken ter hoogte van het gelijkvloers van de woningen.

In de Terdeltwijk in Schaarbeek werden campagnes gevoerd om het gewestelijke verkeerverbod op de achteruitbouwstroken te doen respecteren en de auto's iets verder van de woningen te doen parkeren (in dit geval werd een aarvormige parkeerruimte aangelegd langs het Albertpark). Deze beslissing stuitte op heel wat protest: de buurtbewoners betreurden namelijk dat de steegjes en andere paden niet tegelijk werden heringericht en dat de voetgangersparcours tijdens de werken lang, oncomfortabel en/of onveilig bleven.

In Stains stemde bijna 80% van de bewoners van de tuinwijk voor het aan banden leggen van het autoverkeer om de ruimte voorbehouden voor voetgangers en zacht verkeer te bevoorrechten. Een plein dat volledig werd ingepalmd door geparkeerde auto's zou deels weer verkeersvrij worden, terwijl een deel van de hoofdlaan op welbepaalde momenten verkeersvrij zou kunnen worden gemaakt.

Er dient opgemerkt dat het project vrij klassiek bleef ten aanzien van de oorspronkelijke beslissing die de steun genoot van de bewoners.

Inrichting van parkeer-
zones

Tuinwijk van Stains

4

In de tuinwijk Het Rad en haar onmiddellijke omgeving, zouden een aantal oplossingen kunnen worden onderzocht voor de landschappelijke aanleg van parkeerruimten:

- *si l'on instaurait un sens unique le long du talus du chemin de fer, la zone pourrait accueillir de nombreuses places de parking en épis ;*
- *met eenrichtingsverkeer langs het spoorwegtalud, zouden in de zone heel wat aarvormige parkeerplaatsen kunnen worden ingericht;*
- *op de Veeweydekaai, aan het kruispunt met de Arthur Dehemstraat, ligt een grote, niet ingerichte ruimte die het snel rijden aanmoedigt;*
- *de oppervlakte en de schaal van het Lustplein maken een ontwikkeling mogelijk die deels in die richting gaat, maar er moet nog een voldoende gedetailleerde landschappelijke analyse worden gerealiseerd ...;*
- *sommige delen waar geen ramen of deuren op uitgeven zouden kunnen worden gebruikt om het aantal parkeerplaatsen op te voeren zonder de buurtbewoners te hinderen of het uitzicht op het erfgoed van de wijk te verstoren;*
- *verschillende brede kruispunten waarop geen huizen rechtstreeks uitgeven bieden mogelijkheden voor een vorm van parkeren opvoorwaarde dat die de ramen op de benedenverdieping niet blokkeert, vooral als de voetpaden erg smal zijn...*

¹ Titre 1er du Règlement Régional d'Urbanisme, visant à l'aménagement des constructions et de leurs abords

TOT BESLUIT

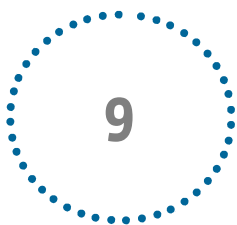
In de tijd dat de tuinwijken werden ontworpen, werden ze nog niet ingepalmd door auto's zoals vandaag wel het geval is. De uitdaging bestaat er dus in om met dit gegeven rekening te houden en de openbare ruimten en de mobiliteit in de wijk volledig opnieuw uit te denken. De ruimte voor het autoverkeer moet worden aangepast opdat het geen afbreuk meer zou doen aan de charme van de tuinwijken en de andere verplaatsingswijzen niet meer zou hinderen.

Overigens zijn er heel wat alternatieven voor het “autosolisme” voorhanden. De plannen om andere vervoerwijzen in Brussel te bevoorrechten zijn bijzonder geschikt voor de tuinwijken, dankzij de marge die wordt geboden door de grootte van de openbare ruimten en de sterke identiteit van de wijk die de gebruikers ervan bindt.

MEER WETEN

- 1 De werken in de Colquihathatwijk : « Nivellement au sens propre et au sens figuré », Jan Vilain, cahier 7/2013 Espace Public
- 2 De werken in de Terdeltwijk : <http://www.terdelt.be/zone-résidentielle/>
- 3 Populieren aan de in- en uitgangen van de steegjes in Le Logis : Laure EGGERICX et Yves HANOSSET, Les Cités-jardins. Le Logis et Floréal, Collection « Bruxelles, Ville d'Art et d'Histoire, Ministère de la Région de Bruxelles-Capitale, Direction des Monuments et des Sites, 2003, pages 44 et 55
- 4 Tuinwijk van Stains: inrichtingen voor voetgangers : http://www.ville-stains.fr/site/images/pdf/publications/quartier_avenir_0807_citejardin.pdf

9

AANPASBAARHEID

De duurzame visie van aanpasbaarheid verwijst naar het evolutievermogen van de wijken en naar hun mogelijkheden om continu te worden heringericht voor nieuwe gebruiksdoeleinden en nieuwe behoeften. In hoeverre zijn de tuinvijken aanpasbaar en bieden ze nog mogelijkheden in die zin?

In de Brusselse tuinwijken werden al heel wat initiatieven genomen om de kwaliteit van het aanbod te verbeteren en het aanbod af te stemmen op de vraag.

Ook vandaag nog worden er werken uitgevoerd om de huizen in overeenstemming te brengen met de huidige comfortnormen. De woningen zijn echter weinig moduleerbaar en de plannen niet erg soepel, zodat er weinig wijzigingen kunnen worden doorgevoerd zonder de architectuur van deze gehelen aan te tasten. Het oorspronkelijke concept staat de toekomstige veranderingen en de verschillende levenswijzen in de weg.

Er is slechts weinig ruimte voor enige “customizing” van het buitenaanzicht van de woningen door de bewoners: de homogeniteit van de oorspronkelijke architectuur, met name het uitzicht van de delen die zichtbaar zijn vanaf de openbare ruimte, maakt immers wezenlijk deel uit van de kwaliteit van het geheel ... Afzonderlijke initiatieven die zichtbaar zijn, zijn niet wenselijk: de kleuren van de kozijnen, de bepleistering, de inrichting van de achteruitbouwstroken...

Individuele interventies op het ijzerwerk, frames en hekken

Tuinwijk « Het Rad »

Constructie in fasen

Tuinwijk « Het Rad »

Van bij het begin werden de bouwwerken in de wijk Het Rad gefaseerd: de realisatie van de verschillende delen van de wijk nam in totaal meer dan twintig jaar in beslag. Het is interessant te zien hoe de verschillende delen van het project geëvolueerd zijn.

Het eerste deel sloot nauw aan bij de arbeiderswijken zoals die bijvoorbeeld werden gebouwd in de buurt van de mijnen. Het waren rijhuisjes met een vrij banale architectuur, voorzien van een achtertuin. Nieuw was niet alleen het betere en voor die tijd zeer behoorlijke comfort van de huizen, maar ook de inrichting van steegjes die het huizenblok doorkruisten en waarlangs steenkool en ijs konden worden geleverd langs de achterkant.

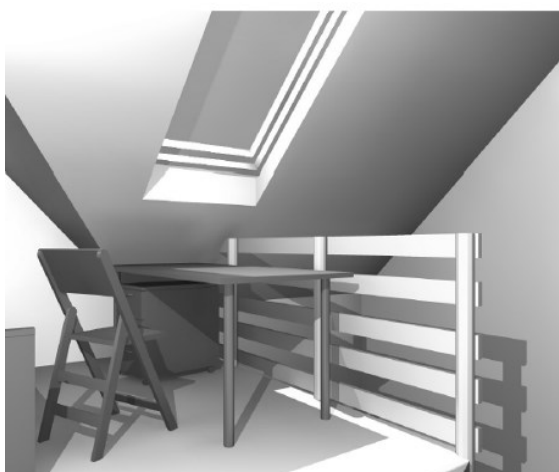
Van fase tot fase evolueerde dit model om ten slotte meer vrijheid te gunnen in de geometrie van het plan. Het comfort van de huizen bleef nagenoeg hetzelfde, maar hun architecturale vorm werd veel soepeler. Het concept van de steegjes evolueerde tegelijk: van een eenvoudige toegangsweg langs achter, werden ze uitgebreid om gemeenschappelijke ruimten te creëren die de buurtbewoners meer mogelijkheden boden.

In het licht van deze vaststellingen, is het interessant om na te gaan welke maatregelen werden doorgevoerd en over welke ontwikkelingsmogelijkheden de tuinwijken nog beschikken.

Sommige pistes die werden aangehaald in de hoofdstukken Gemengdheid of Densiteit en Gedeelde ruimten, hebben betrekking op de aanpasbaarheid van de wijk. Er wordt onder meer onderzocht hoe de wooneenheden kunnen worden vergroot. Een andere piste gaat na hoe de zeer specifieke architecturale typologie van de wijken ruimte kan laten voor aanpasbaarheid, via de interne reorganisatie van de woningen en de optimalisering van de ruimte in de eengezinswoningen.

De werkzaamheden die door de Anderlechtse Haard in het Rad werden verwezenlijkt zijn een mooi voorbeeld van reorganisatie: zij hebben aanvullende opportuniteiten geboden voor de woningen : de twee leefkamers werden namelijk gereorganiseerd dankzij een nieuwe opening tussen de twee leefkamers op het gelijkvloers en het afbreken van de bestaande schoorsteenmantel.

Men heeft een keuken ingericht, een nieuwe WC geplaatst onder de trap, een badkamer en een technisch lokaal op de verdieping ingericht en tevens een derde kamer in de zolder waar ook een werkruimte werd geïntegreerd dankzij het plaatsen van dakvensters.

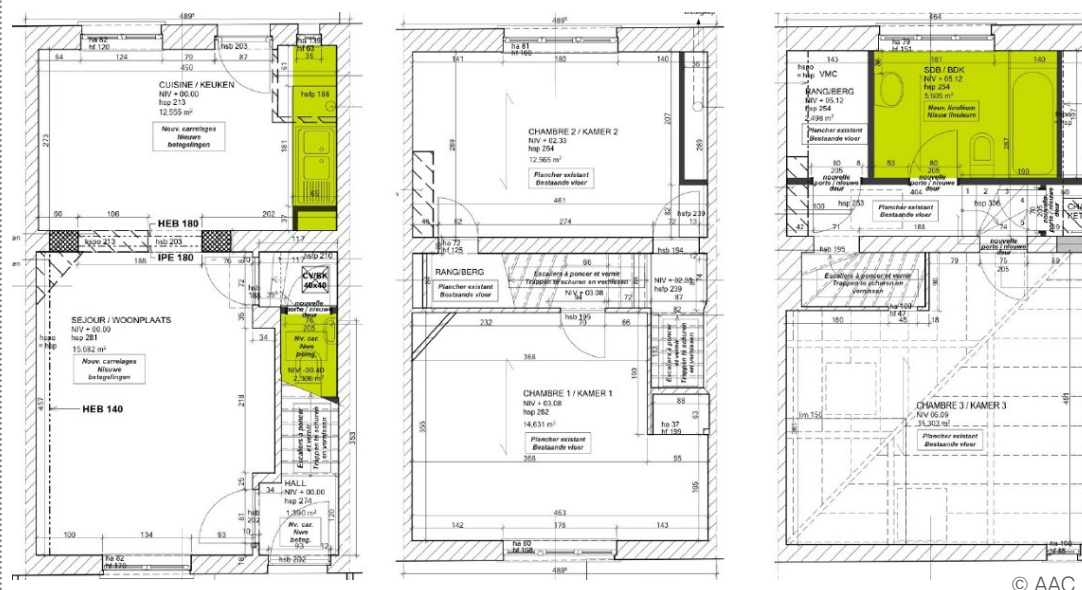

Aanpassingswerken
van de
wooneenheden

Tuinwijk « Het Rad »

1

3D-simulatie van de
dekrumten
bureau AAC

Plannen
bureau AAC

Naast de aanpasbaarheid van de typische “eengezinswoningen”, bieden de tuinsteden ook mogelijkheden voor de collectieve woningen. Hoewel ze er niet de karakteristieke eenheid vormen, zijn in de Brusselse tuinsteden ook meervoudige woningen aanwezig (zoals wordt geïllustreerd in het hoofdstuk “Densiteit en gedeelde ruimten”). Van bij het begin werden ze in de arbeiderswijken geïntegreerd om de investeringen rendabeler te maken. De manoeuvreerruimte voor de aanpassing van de wooneenheden in de tuinsteden kan vanuit verschillende standpunten worden bekeken.

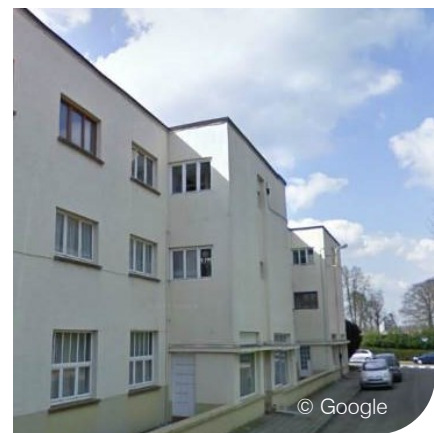
Er zijn ingrepen mogelijk in de meervoudige woongebouwen. De aanwezigheid van plateaus biedt een grotere flexibiliteit voor de interne organisatie van de woningen, zonder te raken aan de architecturale expressie.

Gevarieerde typologieën van tuinsteden, onder andere via appartementsgebouwen

Tuinwijk “Het Rad”
Mensenrechtenlaan

Cité Moderne
Initiatiefplein

Ook kan per groep of per afdeling van eenheden worden gewerkt. De diversiteit aan eigendommen en typologieën verhindert jammer genoeg dat woningen worden samengevoegd. Op architecturaal vlak zien bepaalde typologieën er nochtans eerder uit als grote gebouwen dan als een opeenvolging van kleine arbeidershuisjes.

Bij hun renovatie zouden er woningen kunnen worden gecreëerd die zijn aangepast aan personen met beperkte mobiliteit of aan bejaarden, bijvoorbeeld door het profiel van kleine rijhuisjes met een of drie verdiepingen op te geven en woningen in te richten op de benedenverdieping.

Deze volledige reconfiguratie van de interne organisatie zou ook meer verscheidenheid kunnen brengen in de collectieve typologieën en ruimte kunnen creëren voor nieuwe woonvormen (cohousing, gemeenschappelijke woningen met bijhorende diensten: wasplaats, vergaderzaal, kantines, ontmoetingsplaatsen, speelruimte...).

Dergelijke interventies vergen grote werken om de oorspronkelijke woningen te herconfigureren. Ze kunnen echter worden gerealiseerd:

- zonder af te stappen van het oorspronkelijke imago van de wijk, zonder architecturaal verlies in de perceptie vanaf de openbare ruimte,
- met behoud van de coherentie van het geheel,
- rekening houdend met de specifieke noden van bejaarden of personen met beperkte mobiliteit.

Aanpasbare woningen maken het inderdaad mogelijk om aan de veranderingen in het leven te beantwoorden zonder al te grote werken te moeten uitvoeren. Ze bieden ook een meerwaarde in verschillende opzichten: op sociaal vlak kan de bejaarde of persoon met een handicap in zijn woning blijven wonen. Hij behoudt dus zijn levenskader en relatienetwerk. Een aanpasbare woning is bovendien veiliger en comfortabeler.

Gevarieerde typologieën van tuinsteden, onder andere via wooneenheden die in een uitgebreider geheel zijn geïntegreerd

Tuinwijk "Het Rad"
Minister Wautersplein

Ook de infrastructuur van de tuinsteden (school, voorzieningen, polyvalente zaal ...) kunnen worden aangepast aan nieuwe gebruiksdoeleinden. Zoals reeds gezegd in het hoofdstuk Gemengdheid, werden in de tuinstad Suresnes een "hulpcentrum door werk" ingericht in de voormalige publieke badkamers en een wijkhuis in het "centrum voor kinderhygiëne".

Dit experiment leert dat infrastructuur die werd ontworpen voor de behoeften van weleer, kan worden aangepast aan de huidige behoeften.

Aanpassing van de bestaande infrastructuur

Uitbreidingswerkzaamheden van de school van het Rad bureau AAC

1

In Het Rad wordt de school uitgebreid: het oude gebouw wordt gerestaureerd met behoud van zijn oorspronkelijke eigenschappen. De eigenlijke uitbreiding wordt volledig onafhankelijk gerealiseerd, aan de andere kant van de speelplaats. Dit nieuwe volume wordt geïntegreerd in de compositie van de wijk zonder er afbreuk aan te doen.

Aanpasbaarheid betreft niet alleen het creëren van grotere woningen, dus van uitbreidingen, maar houdt ook verband met de evolutie van de gezinnen die groter worden of net kleiner, of van wie een gezinslid zich moeilijker kan verplaatsen...

Zonder te raken aan de typologie van de wijk, schuilt er eveneens een vorm van aanpasbaarheid in alles wat los staat van de woonruimten binnenshuis: er kunnen bijvoorbeeld gemeenschappelijke werkruimten worden ingericht om thuis ruimte te besparen, of in de tuin kunnen paviljoenen worden gebouwd die dienst doen als opslagruimten, bijkomende slaapkamer in gezamenlijk beheer met de wijk, enz.

Gedeelde ruimte

Hotel Windtekel, GWL-terrein (NL)

2

In de wijk GWL-terrein in Amsterdam, richtte de gemeenschap een paviljoen in dat collectief wordt beheerd door de bewoners en dienst doet als hotelkamer in het hart van de wijk.

Aanpasbaarheid van de tuinvijken slaat ook op hun vermogen om duurzame wijken te worden. Omgekeerd is het veelzeggend dat projecten voor nieuwe wijken ruimschoots geïnspireerd zijn op de waarden van de tuinvijken.

Dat is het geval voor realisaties zoals de Coteau, in Vitry-sur-Seine, die veel weg heeft van een tuinwijk vanwege haar stedelijke vorm, haar dichtheid, de hiërarchie van de wegen en de openbare ruimten. Tegelijk is het bestuursorgaan dat er werd opgericht geïnspireerd op het politieke project van een traditionele tuinwijk.

Nieuwe wijken
geïnspireerd van de
principes van de
tuinwijken

Tuinwijk Coteaux -
Vitry-sur-Seine
Brès + Mariolle,
Daquin & Ferrière en
Atelier Compact

3

Veertien “villagebouwen” die op drie verdiepingen een tot vijf individuele koopwoningen boven elkaar verenigen, werden ingeplant volgens een logica van steegjes, in een groene omgeving, en uitgerust met privétuinen en gedeelde groene ruimten in het hart van het huizenblok. Het project omvat een ondergrondse parking met vierenzeventig plaatsen en fietsenstallingen op de gemeenschappelijke binnenplaatsen.

TOT BESLUIT

De aanpasbaarheid van de wijken wordt beoordeeld in het licht van hun potentiële dynamiek van stedelijke transformatie. Dat is a priori niet de eerste kwaliteit van de tuinwijken, met name omdat de architecturale eenheid en de stedenbouwkundige ordening die hen kenmerken vrij subtiel zijn en een patroon creëren volgens een welbepaald en strak systeem dat weinig ruimte laat voor nieuwe interventies. Bovendien is onze opvatting van behoud van het erfgoed erop gericht de oorspronkelijke eigenschappen van de gehelen te beschermen.

Toch moeten onze leefruimten worden aangepast aan de evolutie van onze behoeften en woonwijken. Experimenten in verschillende tuinwijken hebben aangetoond dat het kan.

De aanpasbaarheid van de tuinwijk betreft ook haar vermogen om zich aan te passen aan de projecten van de wijk en de wensen van de bewoners. “De huidige en toekomstige bewoners moeten de contouren bepalen van de evolutie die zij wensen”. In die zin bieden de oprichting van wijkcomités en de creatie van coöperatiesystemen (zoals aangehaald in het hoofdstuk “Partnerschap”) mogelijkheden voor de eerste betrokkenen.

Hoe dan ook hebben de tuinwijken zich door de jaren heen steeds aangepast aan de evolutie van de gebruikswijzen, al was het maar door de flexibiliteit van de buitenruimten. Ze hebben de tand des tijds doorstaan en blijven ook vandaag nog hoogwaardige wijken. Wat dat betreft heeft deze woonvorm zijn aanpasbaarheid bewezen.

MEER WETEN

- 1 Renovatie van veertig eengezinswoningen en uitbreiding van de school Het Rad : <http://www.aacarchitecture.be/>
- 2 Hotel Windtekkel, GWL-terrein Amsterdam: <http://www.windketel.nl/>
- 3 Tuinwijk Coteaux - Vitry-sur-Seine:
<http://www.caue93.fr/Quartier-du-Coteau-habitat.html>
<http://www.tourisme93.com/stains/cite-jardin-vitry-sur-seine.html>
<http://www.vitry94.fr/photos/category/habitat-urbanisme/resource/ete-2013-le-point-sur-les-chantiers/>

